

UNIVERZITET SINGIDUNUM
BEOGRAD
DEPARTMAN POSLEDIPLOMSKIH STUDIJA

MASTER RAD

***POSTOJEĆE STANJE I RAZVOJNE PERSPEKTIVE TRŽIŠTA
OSIGURANJA U SRBIJI***

MENTOR

Prof. dr Jovan Rašeta

STUDENT

Maja S. Paunović 401227/2009

Beograd, septembar 2010. godine

SADRŽAJ

Uvod	6
Deo I Osiguravajuće kompanije kao intermedijari na finansijskom tržištu	13
1.1. Definicija osiguranja	16
1.2. Funkcije osiguranja	18
1.3. Elementi osiguranja	20
1.4. Osiguravajuće kompanije kao učesnici na finansijskom tržištu	24
Deo II Uticaj svetske ekonomske krize na makroekonomske i socijalne indikatore u Srbiji	27
2.1. Globalna finansijska kriza i posledice po privredu Srbije	27
2.2. Socijalna slika Srbije u uslovima finansijske krize	35
Deo III Postojeće stanje tržišta osiguranja u Evropi	40
3.1. Struktura osiguranja	42
3.2. Nivo razvijenosti osiguranja– gustina i penetracija osiguranja	44
3.3. Investiciona aktivnost osiguravajućih kompanija	45
3.4. Broj osiguravajućih kompanija	47
Deo IV Komparativna analiza tržišta osiguranja u Srbiji i odabranim zemljama u regionu	48
4.1. Ostvarena premija osiguranja i struktura portfolija osiguravajućih kompanija	48
4.2. Step en razvijenosti tržišta osiguranja	52
Deo V Tržište osiguranja Srbije u uslovima svetske ekonomske krize	55
5.1. Uloga i značaj Narodne banke Srbije (Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja) na domicilnom tržištu osiguranja	56
5.2. Domicilni finansijski sistem	62
5.3. Premija i struktura premije osiguranja	63
5.4. Step en razvijenosti tržišta osiguranja	68
5.5. Broj i vlasnička struktura osiguravajućih kompanija	70
5.6. Konsolidovani bilans stanja osiguravajućih kompanija	75
Zaključak	79
Literatura	82

KLASIFIKACIJA TABELA I GRAFIKONA

Klasifikacija tabela

1. Relativno učešće finansijskih institucija u ukupnoj finansijskoj imovini	15
2. Premije osiguranja u svetu u periodu od 2006. do 2009. godine (u mil. Usd)	16
3. Ograničenja prilikom ulaganja tehničkih rezervi osiguravajućih kompanija	25
4. Stope rata BDP (u %) u periodu od 2007. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period	27
5. Pokazatelji osnovnih makroekonomskih kretanja u Srbiji u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period	34
6. Stopa nezaposlenosti (po regionima i u Srbiji) u periodu od 2005. do 2009. godine	36
7. Stopa nezaposlenosti u Srbiji i zemljama u okruženju u periodu od 2007. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period	36
8. Pokazatelji tržišta rada u Srbiji u periodu od 2005. do 2009. godine	37
9. Učešće zaposlenih u finansijskom sektoru Srbije u periodu od 2005. do 2009. godine	37
10. Premije životnog osiguranja u Evropi u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)	42
11. Premije neživotnog osiguranja u Evropi u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)	43
12. Gustina i penetracija osiguranja u EU27 u periodu od 2000. do 2008. godine	44
13. Premije osiguranja i struktura osiguranja u EU27, Srbiji i zemljama u okruženju u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)	49
14. Premije osiguranja u Srbiji i zemljama u regionu u 2009. godini sa projekcijama za naredni period (u mil. Eur)	50
15. Struktura osiguranja u Srbiji i zemljama u regionu u 2009. godini sa projekcijama za naredni period (u mil. Eur)	51
16. Penetracija i gustina osiguranja u EU27, Srbiji i zemljama u regionu u periodu od 2004. do 2008. godine	52
17. Broj izdatih dozvola, po subjektima nadzora i po godinama	57
18. Iznos minimalnog kapitala za osnivanje osiguravajućih kompanija (u Eur)	60
19. Tržište osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine	61
20. Učešće finansijskih institucija u domaćem finansijskom sektoru u periodu od 2004. do 2009.	62

21. Komparativna analiza premije i strukture premije osiguranja u EU27 i Srbiji u periodu od 2004. do 2008. godine (u mil. Eur)	65
22. Koncentracija premije osiguranja u periodu od 2007. do 2009. godine	68
23. Projekcija gustine i penetracije osiguranja u Srbiji	69
24. Osiguravajuće kompanije koje su izgubile dozvolu za rad (u decembru 2004. godine i januaru 2005. godine)	70
25. Broj osiguravajućih kompanija na kraju 2009. godine	72
26. Osiguravajuće kompanije prema poreklu kapitala u periodu od 2004. do 2009. godine	73
27. Privatizacija osiguravajućih kompanija na domicilnom tržištu osiguranja	74

Klasifikacija grafikona

1. Bruto domaći proizvod i stopa rasta BDP (u %) u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period	31
2. Strane direktne investicije i stopa rasta SDI (u %) u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period	33
3. Broj zaposlenih u sektoru osiguranja u EU27 i Srbiji (u periodu od 2005. do 2009. godine u Srbiji i u periodu od 2005. do 2008. godine u EU27)	38
4. Prosečne neto zarade i realni rast prosečne neto zarade u periodu od 2005. do 2009. godine	39
5. Učešće u ukupnoj premiji osiguranja u 2008. godini (po regionima)	40
6. Premije osiguranja u Evropi i odabranim zemljama EU27 (u periodu od 2001. do 2009. godine u Evropi i u periodu od 2001. do 2008. godine u odabranim zemljama EU27)	41
7. Portfolio neživotnog osiguranja u Evropi u 2008. godini	43
8. Portfolio osiguravajućih kompanija u Evropi u periodu od 2001. do 2008. godine	46
9. Učešće zemalja EU27 u ukupnom broju osiguravajućih kompanija u Evropi u 2008. godini	47
10. Penetracija i gustina osiguranja u EU27, Srbiji i zemljama u regionu u periodu od 2004. do 2008. godine	53
11. Struktura Sektora za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja	57
12. Premija osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine (u mlrd. Rsd i u mil. Eur)	64
13. Struktura neživotnog osiguranja (u %) u 2004. i 2009. godini	66
14. Broj osiguravajućih kompanija prema peer grupama u periodu od 2004. do 2009. godine	67
15. Gustina i penetracija osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine	69
16. Broj osiguravajućih kompanija u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine	71
17. Promene u strukturi aktive, poređenje 31.12.2004. i 31.12.2009. godine (u %)	75
18. Promene u strukturi pasive, poređenje 31.12.2004. i 31.12.2009. godine (u %)	76

UVOD

Kolaps američkog finansijskog sistema protekle dve godine negativno je uticao na globalni ekonomski i finansijski sistem. Smanjenje raspoloživih finansijskih sredstava kao posledica pada likvidnosti uticalo je na poskupljenje kredita i dovelo do usporavanja privrednog razvoja u svetu. Finansijska kriza se velikom brzinom proširila i imala pogubne efekte po globalnu ekonomiju: veliki broj kompanija je bankrotirao i milioni ljudi su ostali bez radnog mesta. Srbija, kao zemlja koja prolazi kroz tranzicioni period i pripada grupi zemalja u razvoju, indirektno je osetila domino efekat globalne finansijske krize.

Prvi vidljivi znaci svetske ekonomske krize u Srbiji su uočeni u finansijskom sektoru (pad likvidnosti i otežana reforma finansijskih institucija) najpre na tržištu kapitala u vidu povlačenja stranih investitora. U proteklih nekoliko godina (pre nastupanja krize i recesije) finansijski sistem naše zemlje se ubrzano razvijao, uvedene su savremene regulative i uspostavljene nove finansijske institucije koje su doprinele održavanju makroekonomske stabilnosti. Podaci za Srbiju pokazuje da je od 2000. do 2008. godine zabeležen značajan realni rast bruto domaćeg proizvoda sa prosečnom stopom rasta od 5,4% na godišnjem nivou. Međutim, sa nastupanjem svetske ekonomske krize pad životnog standarda i smanjenje BDP od 3% loš su znak za finansijski sektor i za delatnost osiguranja, koja se pre nastupanja krize razvijala nešto bržim tempom od očekivanog.

Duboka recesija, osnovna karakteristika makroekonomskog ambijenta Srbije u kome posluju osiguravajuće kompanije, rezultat je kako domaće društveno-ekonomske tako i svetske finansijske krize. Razvoj osiguranja predstavlja pogodno tlo za napredovanje nacionalne ekonomije, jer pored svoje primarne funkcije (zaštite osiguranika i naknade štete u slučaju nastupanja osiguranog slučaja) osiguranje obavlja i sekundarnu funkciju koja se ogleda u mobilizaciji slobodnih sredstva (pre svega kod životnih osiguranja). Prikupljena novčana sredstva mogu se koristiti kako u rešavanju problematičnih ekonomskih pitanja tako i u procesu podsticanja razvoja nacionalne ekonomije.

Osiguravajuće kompanije, kao institucionalni investitori, su važni učesnici na finansijskom tržištu, pre svega na tržištu kapitala. Njihov značaj i aktivnosti ogledaju se kako u obezbeđivanju finansijske stabilnosti tako i u jačanju konkurencije na finansijskom tržištu. Osiguravajuće kompanije u budućnosti veoma lako mogu da preuzmu poziciju vodećih finansijskih investitora, jer raspolazu velikim iznosima kapitala (više se ne mere milionima, već milijardama evra), koji investiraju u različitim segmentima finansijskog tržišta. Posmatrajući dinamiku razvoja svetskog osiguranja u proteklih desetak godina uočava se rast udela osiguranja na svetskom tržištu u odnosu na druge finansijske institucije.

Stupanjem na snagu novog zakona o osiguranju Narodna banka Srbije je оформила Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja kako bi uspešno realizovala zaštitu interesa osiguranika i korisnika osiguranja. Narodna banka Srbije aktivno radi na integraciji Srbije u Evropsku Uniju tako što prilagođava pravnu regulativu u oblasti osiguranja važećim EU direktivama.

Usvajanjem zakona o osiguranju pokrenute su velike promene na srpskom tržištu osiguranja. Novi zakon je jasno propisao pravne regulative koje su doprinele vraćanju poverenja građana u sektor osiguranja, koje godinama pre toga nije postojalo zbog ekonomskih i političkih nestabilnosti u zemlji. Najznačajniju promenu u domenu regulacije solventnosti u oblasti osiguranja na nivou Evropske Unije predstavlja direktiva Solvency II čiji je početak primene predviđen za oktobar 2012. godine. Ključni zahtev koji direktiva Solvency II nameće osiguravajućim kompanijama je upravljanje rizicima i alokacija adekvatne veličine kapitala za pokriće tih rizika, pri čemu se po prvi put u kapitalne zahteve (pored kreditnog, tržišnog i rizika osiguranja) uključuje operativni rizik.

Na tržištu osiguranja od donošenja novog zakona napravljen je izvestan pomak u povećanju premije od 136% ili rastu premija sa 22,6 milijardi dinara u 2004. na 53,5 milijardi dinara u 2009. godini. Međutim, uprkos ostvarenom povećanju pripisanih premija, tempo rasta beležen iz godine u godinu značajno se smanjio. U strukturi ostvarene premije osiguranja dominirala su neživotna osiguranja koja su u posmatranom periodu činila 90% ukupne premije. Životno osiguranje, iako sa zanemarivim udelom u ukupnoj premiji, u 2009. godini zabeležilo je dvostruko veće učešće u odnosu na 2004. godinu (rast sa 7,5% na 14,7%).

U odnosu na prosek zemalja članica Evropske Unije u kojima je premija osiguranja po stanovniku iznosila 2.009 evra i činila 8% BDP, ukupna premija po stanovniku u Srbiji u 2009. godini bila je svega 80 evra i u bruto domaćem proizvodu učestvovala sa 1,9%.

I Predmet istraživanja

Predmet istraživanja zasniva se na analiziranju aktuelnog stanja i perspektivama razvoja domicilnog tržišta osiguranja.

Teorijsko određivanje predmeta

Razmatranje postojećih saznanja o tržištu osiguranja u razvijenim zemljama Evrope, Srbiji i zemljama u našem okruženju zasniva se na naučnim postulatima, sudovima i zaključcima na osnovu kojih ćemo analizirati sve dalje stavove o predmetu istraživanja. Teorijska analiza predmeta istraživanja će biti podržana saznanjima kako iz međunarodne i domaće naučne i stručne literature tako i najaktuelnijim istraživanjima eminentnih i globalno priznatih institucija, odnosno saznanjima autora koji su u svojim radovima analizirali problematiku koja je predmet ovog istraživanja.

Operacionalno određivanje predmeta

Činioci sadržaja predmeta istraživanja – Fokus istraživanja je na domaćem sektoru osiguranja u uslovima svetske ekonomske krize i njegovoj komparativnoj analizi sa zemljama u okruženju i državama članicama EU27.

Vremensko određivanje predmeta istraživanja – Istraživanje obuhvata vremenski period od šest godina. Budući da je u Srbiji 2004. godine novi zakon o osiguranju jasno propisao pravne regulative za obavljanje delatnosti osiguranja (koje su doprinele vraćanju poverenja građana u sektor osiguranja) ova godina, bitna za domaće finansijsko tržište i sektor osiguranja, u istraživanju je uzeta kao polazna.

Prostorno određivanje predmeta istraživanja – U istraživanju se najpre analizira tržište osiguranja država članica Evropske Unije, a zatim se vrši komparativna analiza Srbije, odabranih zemalja u regionu (Slovenija, Rumunija, Bugarska i Hrvatska) i državama članicama EU27 radi utvrđivanja nivoa razvijenosti domaćeg sektora osiguranja.

Disciplinarno određivanje predmeta istraživanja - Sprovedeno istraživanje ima multidisciplinarni karakter budući da su analizirani makroekonomski, socijalni i finansijski faktori koji utiču na razvoj delatnosti osiguranja.

II Značaj i aktuelnost istraživanja

Svetska ekonomska kriza koja protekle dve godine potresa ceo svet nije zaobišla Zapadni Balkan i Srbiju, zemlju koja još uvek prolazi kroz tranzicioni period. Srbija nije osetila pravi domino efekat globalne ekonomske krize, koja je bila uzrok bankrotstva mnogih finansijskih institucija u svetu. Posmatrajući dinamiku razvoja delatnosti osiguranja u Evropi u periodu od 2005. do 2009. godine uočavamo povećanje učešća osiguravajućih kompanija u odnosu na druge finansijske institucije. Iako je sektor osiguranja u uslovima svetske ekonomske krize odigrao važnu ulogu i pružio podršku drugim finansijskim institucijama, u protekle dve godine nije bio izolovan na finansijskom tržištu i negativne efekte je osetio kroz smanjenje nivoa kapitala i finansijskog potencijala. Prema podacima koje je početkom 2010. godine objavio Bloomberg, sektor osiguranja je u uslovima svetske ekonomske krize pretrpeo gubitak od 261 milijardu dolara. Posmatrano po regionima negativne efekte krize prvo je osetilo američko tržište osiguranja, čija se šteta procenjuje na 189 milijardi dolara, a sledilo ga je evropsko tržište sa skoro tri puta manjim gubicima (69 milijardi dolara). Zaključno sa januarom 2010. godine najveće gubitke u sektoru osiguranja zabeležile su osiguravajuće kompanije:

- AIG- rekordnih 98,2 milijarde dolara;
- ING Gropur N.V.- 18,6 milijardi dolara;

- Ambac Financial Group Inc- 12 milijardi dolara i
- Aegon NV- 10,7 milijardi dolara.

Premije osiguranja u Evropskoj Uniji su u 2008. godini iznosile 1.001 milijardu evra od čega je najveće učešće, kao i u prethodnim godinama, imala Velika Britanija sa približno 25%, a sledile su je Francuska, Nemačka i Italija, koje su zajedno činile 44% premija EU27 (183,5 milijarde evra, 164,5 milijardi evra i 92 milijarde evra, respektivno). Najmanje učešće u premijama osiguranja u 2008. godini imali su Island (279 miliona evra), Malta (307 miliona evra), Estonija (401 milion evra) i Litvanija (480 miliona evra).

U portfoliju osiguravajućih kompanija dominirala su životna osiguranja, koja su u 2008. godini učestvovala sa 61%, dok su neživotna osiguranja činila preostalih 39%. U 2008. godini tržište osiguranja u Evropi zabeležilo je pad premije životnog osiguranja za 10% (smanjenje sa 766 milijardi evra u 2007. na 644 milijardi evra u 2008.godini) pri čemu su najveći pad premija zabeležili Luksenburg, Irska, Italija i Mađarska (18,2%, 14,9%, 12,8% i 9% respektivno). Za razliku od životnih osiguranja koja su u 2008. godini beležila pad premije, neživotna osiguranja su u odnosu na 2007. godinu stagnirala i ostala na nivou od 415 milijardi evra. Najveće učešće u premiji neživotnog osiguranja ostvarile su Velika Britanija, Francuska, Nemačka i Italija koje su u 2008. godini zajedno činile oko 60% ukupne premije neživotnog osiguranja u Evropi.

Gustina osiguranja u zemljama Evropske Unije u 2008. godini iznosila 2.009 evra, što je u odnosu na prethodnu godinu smanjenje za 11,5%. Penetracija tržišta osiguranja u Evropskoj Uniji je sa 9,1% u 2007. pala na 8% u 2008. godini pri čemu je penetracija neživotnih osiguranja stagnirala (na nivou od 3%), a životnih je smanjenja za procentni poen (sa 6% na 5%).

Srbija i zemlje u regionu, koje su analizirane u ovom istraživanju u periodu od 2005. do 2009. godine nalazile su se znatno ispod proseka premija Evropske Unije beležeći i po nekoliko puta manje premije osiguranja. Što se strukture osiguranja tiče za razliku od zemalja Evropske Unije čije su proporcije životnog prema neživotnom osiguranju iznosile 2:1, struktura osiguranja u Srbiji i zemljama u okruženju bila je dijametralno suprotna.

Imajući u vidu aktuelnost ove teme, značaj istraživanja se ogleda u realnom prikazu postojeće situacije i perspektivama daljeg razvoja tržišta osiguranja u Evropi, Srbiji i odabranim zemljama u regionu.

III Ciljevi istraživanja

Istraživanje u *naučnom smislu* polazi od već poznatih teorijskih stavova i koncepcija o predmetu istraživanja i u svom najvećem delu fokusiran je na empirijska istraživanja. *Naučni cilj* ovog istraživanja je dostizanje naučnih saznanja o stanju sektora osiguranja u Srbiji, zemljama u okruženju i državama članicama Evropske Unije u uslovima svetske ekonomske krize i perspektivama njihovog budućeg razvoja, kao i njihovog uticaja na razvoj finansijskog sektora.

Sa aspekta *društvenog cilja*, istraživanje treba da doprinese:

- preciznijem sagledavanju uloge i značaja sektora osiguranja na domaćem finansijskom tržištu u kontekstu budućih razvojnih mogućnosti;
- boljem razumevanju odnosa koji postoji između makroekonomskih i socijalnih pokazatelja sa jedne strane i finansijskog sistema i sektora osiguranja sa druge strane;
- unapređenju delatnosti i pozicije sektora osiguranja na finansijskom tržištu Srbije;
- definisanju pozicije domaćeg tržišta osiguranja kroz komparaciju sa državama iz okruženja i razvijenim državama Evrope;
- boljem sagledavanju pravne regulative relevantne za sektor osiguranja;
- razvoju funkcije nadzora i kontrole koju na teritoriji Srbije obavlja Narodna banka Srbije;
- uočavanju potreba za podsticanje razvoja segmenta životnog osiguranja, koje u strukturi domicilnog osiguranja tradicionalno ima mali udeo.

Društvena opravdanost istraživanja proizilazi iz činjenice da se sektor osiguranja suočava sa brojnim probleme ali i izazovima, zbog čega je potrebno intenzivirati istraživačke napore koji mogu da doprinesu boljem sagledavanju trenutnog stanja i perspektiva razvoja sektora osiguranja u Srbiji.

IV Hipoteze istraživanja

U istraživanju se polazi od genaralne hipoteze da je *domicilni sektor osiguranja nedovoljno razvijen budući da se prema svim bitnim pokazateljima nalazi znatno ispod proseka razvijenosti kako država članica Evropske Unije tako i zemalja u okruženju*.

Iz ove hipoteze izvodi se niz posebnih hipoteza:

- Sektor osiguranja značajno utiče na razvoj ekonomije zemlje u celini.
- Između delatnosti osiguranja na jednoj strani i ekonomskog i socijalnog razvoja zemlje na drugoj strani postoji tesna i uzajamna veza.
- Sektor osiguranja značajno doprinosi razvoju finansijskog tržišta, a posebno tržišta kapitala.
- Za domicilno tržište osiguranja može se reći da je u razvoju, ali da ima ogromne potencijalne mogućnosti, pre svega za razvoj životnog osiguranja.

- Postojeći finansijski sistem u Srbiji može se okarakterisati kao bankocentričan.
- Donošenjem novog zakona o osiguranju stvaraju se povoljni institucionalni uslovi za razvoj sektora osiguranja u Srbiji.
- Narodna banka Srbije je preuzimanjem funkcije nadzora uspostavila efikasnu i integrisanu supervizije celog finansijskog sektora.

V Metode istraživanja

Na osnovu postavljenog cilja i hipoteza ovog istraživanja odabrane su naučne metode koje će svojom kombinacijom činiti metodiku rada. Uzimajući u obzir specifičnosti proučavanog predmeta istraživanja, a u cilju zadovoljenja osnovnih metodoloških zahteva (objektivnost, pouzdanost, opštost i sistematičnost) u istraživanju su korišćene sledeće naučne metode:

- *Osnovne metode*: metoda analize i sinteze, induktivna i deduktivna metoda, metoda deskripcije i metoda komparacije;
- *Opštenaučne metode*: istorijsko komparativna metoda;
- *Metode prikupljanja podataka*: metoda studije slučaja, metoda posmatranja, metoda analize dokumenata;
- *Posebne naučne metode*: metoda klasifikacije.

VI Struktura istraživanja

Rad pored uvoda, zaključka i prikaza literature, ima pet poglavlja.

Uvodni deo se bazira na predmetu istraživanja, njegovom značaju i aktuelnosti. Dalje su ustanovljeni ciljevi, postavljene su hipoteze (generalna i posebne), definisane metode istraživanja i dat je kratak opis strukture rada.

U *prvom delu* rada fokus je na karakteristikama i osnovnim obeležjima finansijskog tržišta i intermedijarnim institucijama. U cilju ukazivanja na sličnosti i na razlike institucionalnih investitora i ostalih učesnika na finansijskom tržištu posebno se ističu njihove performanse u poslovanju. Pored toga dat je pregled osnovnih elemenata i funkcija osiguranja kao i način ulaganja osiguravajućih kompanija na finansijskom tržištu.

U *drugom poglavlju* fokus je na analizi najznačajnijih makroekonomskih i socijalnih pokazatelja u periodu od 2005. do 2009. godine i projekcijama za naredni period na osnovu kojih je urađena komparativna analiza Srbije i razvijenih zemljama u cilju sagledavanja negativnih uticaja svetske finansijske krize na razvoj globalne i domaće provrede. Od makroekonomskih pokazatelja detaljno su analizirani bruto domaći proizvod, bruto domaći proizvod po glavi stanovnika, trgovinski bilans

(bilans robnih razmena) i strane direktne investicije, dok je sa socijalnog aspekta odrađena analiza stope nezaposlenosti, prosečnih neto zarada i realnog rasta prosečnih neto zarada.

U *trećem delu* istraživanja dat je kratak pregled trenutnog stanja tržišta osiguranja u Evropi. Analizirani su sledeći kriterijumi sektora osiguranja: ukupna ostvarena premija osiguranja, struktura portfolija osiguranja (neživotno i životno osiguranje), nivo razvijenosti evropskog tržišta osiguranja (gustina i penetracija osiguranja), investiciona aktivnost osiguravajućih kompanija u Evropi i broj osiguravajućih kompanija.

Budući da je u radu ukazano na značaj sektora osiguranja i njegov uticaj na privredni razvoj zemlje u *četvrtom delu* istraživanja urađena je komparativna analiza domicilnog tržišta osiguranja i odabranih zemalja u regionu (Slovenija, Hrvatska, Rumunija i Bugarska) na osnovu ukupne ostvarene premije osiguranja, strukture osiguranja (životno i neživotno osiguranje) i nivoa razvijenosti osiguranja (penetracija i gustina osiguranja).

Peti deo istraživanja bazira se na prikazu pregleda dešavanja na domaćem tržištu osiguranja u uslovima svetske ekonomske krize. Najpre smo istakli ulogu i značaj Narodne banke Srbije na domaćem tržištu osiguranja u vršenju funkcije nadzora i kontrole domaćeg finansijskog sistema. S' tim u vezi dat je kratak pregled poslova kontrole i supervizije Narodne banke Srbije nad osiguravajućim kompanijama koje posluju na domicilnom tržištu, sa posebnim osvrtom na nezakonitosti u poslovanju osiguravača (pre donošenja zakona o osiguranju 2004. godine) i na napore koje je Sektor nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja uložio da bi suzbio iste. U daljem tekstu smo ukazali na trenutno stanje sektora osiguranja u Srbiji i proučavali strukturu celokupnog domicilnog finansijskog sektora (na osnovu dva kriterijuma: kapitala i bilansne sume), a zatim smo obavili detaljniju analizu osnovnih kriterijuma u sektoru osiguranja. Najpre smo analizirali premiju i strukturu premije osiguranja, zatim smo utvrdili stepen razvoja domaćeg tržišta osiguranja i definisali broj i vlasničku strukturu osiguravajućih kompanija i na kraju smo izvršili analizu konsolidovanog bilansa stanja osiguravajućih kompanija.

DEO I

OSIGURAVAJUĆE KOMPANIJE KAO INTERMEDIJARI NA FINANSIJSKOM TRŽIŠTU

Finansijska tržišta predstavljaju ambijent u kome se „emituju i prenose finansijska potraživanja (obaveze)“¹ kao i prostor na kome dolazi do sučeljavanja ponude i tražnje za hartijama od vrednosti. Drugim rečima, finansijsko tržište je „organizovano mesto na kome se susreću ponuda i tražnja za različitim oblicima finansijskih instrumenata (ili aktive)“² pri čemu postupak obavljanja finansijskih transakcija dokazuje postojanje finansijskog tržišta. Finansijski sistem, pored finansijskog tržišta, obuhvata finansijske instrumente (hartije od vrednosti) i finansijske institucije, koje predstavljaju poseban institucionalni mehanizam za izvršavanje funkcija finansijskih tržišta.

Finansijske institucije koje su najvažniji učesnici u trgovanju hartijama od vrednosti međusobno se razlikuju po svojim funkcijama, ulogama i obeležjima koja imaju na finansijskom tržištu. Međutim, ono što je zajedničko za sve finansijske institucije je uloga intermedijara, odnosno posrednika, koju obavljaju tako što prikupljaju finansijska sredstva, preko sopstvenih slobodnih novčanih sredstava koja dalje usmeravaju ka deficitnim subjektima.

Finansijske posrednike možemo podeliti u četiri velike grupe³:

1. tradicionalni ili klasični posrednici (banke, štedionice i dr.);
2. kolektivni investitori (investicione kompanije, uzajamni fondovi);
3. brokersko-dilerske institucije (berzanski posrednici) i
4. institucionalni investitori (osiguravajuća društva, penzioni fondovi, finansijske kompanije, zadužbine i dr).

Banke, štedionice i kreditne zadruge čine prvu grupu finansijskih institucija, *tradicionalne ili klasične posrednike*. Banke, kao finansijske institucije koje u okviru ove grupe na tržištu imaju najveći udeo, obavljaju funkciju posrednika tako što preuzimaju rizik na sebe. Pored klasičnih rizika, kao što su rizik poslovanja, kreditni rizik, rizik likvidnosti, rizik kamatnih stopa, u svetu su danas usled pojave globalizacije, prisutni i novi oblici rizika: rizici deviznih kurseva, rizici novih bankarskih operacija, tržišni rizici i drugi oblici rizika. Na finansijskom tržištu Srbije, banke su još uvek najbrojnije finansijske institucije. Međutim, učešće banaka na svetskom finansijskom tržištu smanjuje se iz

¹ Vasiljević B., Osnovi finansijskog tržišta, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 11

² Erić D., Finansijska tržišta i instrumenti, Beogradska bankarska akademija, Beograd, 2007, str. 55

³ Vasiljević B., Osnovi finansijskog tržišta, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 79

godine u godinu usled pojave novih ili razvoja već postojećih finansijskih institucija, kao što su osiguravajuća društva, lizing kompanije i penzioni fondovi. Drugim rečima, opadanje tržišnog učešća banaka kao i smanjenje ostvarenog profita posledice su povećane konkurencije finansijskih institucija na finansijskom tržištu. Zbog toga je u svetu česta pojava da se jedna finansijska institucija pored bankarskih poslova bavi i/li poslovima osiguranja, pružanja lizing usluga, berzanskim posredovanjem i poslovima penzionih fondova.

Drugu grupu finansijskih institucija čine *kolektivni investitori* u koje spadaju investicione kompanije i uzajamni fondovi.

Brokersko-dilerske institucije, koje čine treću grupu finansijskih institucija bave se posredovanjem na berzi. Berza se definiše kao prostor na kome se trguje hartijama od vrednosti, a trgovanje obavljaju berzanski posrednici, brokeri i dileri. Brokeri trguju finansijskim instrumentima u ime i za račun klijenta, dok dileri posluje u svoje ime i za svoj račun.

Četvrtu grupu finansijskih institucija čine *institucionalni investitori* u koje spadaju: penzioni fondovi, osiguravajuća društva, finansijske kompanije i zadužbine. Prema kriterijumu učešće na finansijskom tržištu lidri u ovoj grupi su osiguravajuće kompanije (kojima će u ovom radu u daljem tekstu biti posvećeno naviše pažnje) i penzioni fondovi. Osiguravajuće kompanije su važni učesnici na finansijskom tržištu, prvenstveno na tržištu kapitala i u grupi institucionalnih investitora „zajedno sa penzionim fondovima se izdvajaju po veličini finansijskih sredstava kojima raspolažu”⁴.

Osiguranje pored bankarskog sektora predstavlja najvažniju finansijsku instituciju, koja ima ključnu ulogu u razvoju ekonomije svake privrede. Tržište osiguranja je počelo da se razvija šezdesetih godina prošlog veka kada je i zapaženo postepeno povećavanje učešća institucionalnih investitora u ukupnoj finansijskoj imovini. Na osnovu podataka koji slede (Tabela 1) može se zaključiti da su depozitne institucije (komercijalne banke, štedno-kreditne organizacije i kreditne zadruge) pre pola veka činile 50% ukupne finansijske imovine, dok su 2002. učestvovala sa približno 38%.

⁴ Bank for International Settlements (BIS), Institutional Investors, Global Savings and Asset Allocation, CGFS Papers, February 2007, No. 27, p.2, www.bis.org/publ/cgfs27.pdf

Tabela 1. Relativno učešće finansijskih institucija u ukupnoj finansijskoj imovini

	1960	1970	1980	1990	2002
Osiguravajuća društva					
Životno	19,6%	15,3%	11,5%	12,5%	13,6%
Neživotno	4,4%	3,8%	4,5%	4,9%	3,7%
Penzioni fondovi					
Privatni	6,4%	8,4%	12,5%	14,9%	14,7%
Državni	3,3%	4,6%	4,9%	6,7%	7,9%
Finansijske kompanije	4,7%	4,9%	5,1%	5,6%	3,2%
Investicioni fondovi					
Akcije i obveznice	2,9%	3,6%	1,7%	5,9%	10,6%
Tržište novca	0,0%	0,0%	1,9%	4,6%	8,8%
Depozitne institucije					
Komercijalne banke	38,6%	38,5%	36,7%	30,4%	29,8%
Štedno-kreditne organizacije	19,0%	19,4%	19,6%	12,5%	5,6%
Kreditne zadruge	1,1%	1,4%	1,6%	2,0%	2,3%
Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Izvor: Mishkin F., *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006, str.289

Osiguravajuće organizacije su finansijske institucije koje preuzimaju rizik svojih klijenata u zamenu za naknadu (premiju osiguranja). One deluju kao finansijski posrednici, prihvataju premije „da bi nakon pokrića svojih troškova i kalkulisanja razumnog profita ostatak fondova koristile u vidu isplata odštetnih zahteva”⁵. Subjekti osiguranja kupovinom polise prenose svoj rizik na osiguravača i tako se osiguravaju od nesrećnih događaja. Uplaćivanjem premija osiguranja, osiguravajuće kompanije prave svoje fondove iz kojih će moći da isplaćuju naknade ukoliko se osigurani slučaj dogodi. Dakle, obaveza osiguravajuće kompanije (u vidu obeštećenja) nastaje onoga trenutka kada se dogodi osigurani slučaj. Pored toga osiguranje podrazumeva određeno dugoročno ulaganje (kada govorimo o životnom osiguranju) ili ulaganje na kratak ili srednji rok kada su u pitanju neživotna (imovinska) osiguranja.

Osiguranje predstavlja mehanizam za prikupljanje finansijskih sredstava na tržištu. Kao i druge finansijske institucije i osiguravajuće kompanije mobilisu finansijske viškove, štednju građana, koju zatim usmeravaju ka deficitnim subjektima. Na taj način one predstavljaju intermedijarne finansijske institucije, jer „prodajom polise doživotnog osiguranja, osiguravajuća kompanija mobilise štednju, a u slučaju smrti osigurane individue plaća naknadu članovima porodice, što predstavlja vid ugovorene štednje sa jedne strane i osiguranje finansijskog gubitka porodice u slučaju prerane smrti, sa druge strane”⁶.

Suština poslovanja osiguravajućih kompanija sastoji se u pružanju usluga osiguranja od mogućeg nastanka neželjenih događaja u budućnost. Osiguravači se obavezuju da će pružiti usluge osiguranja i

⁵ Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet u Nišu, Niš, 1997, str. 91

⁶ Ibid, str. 86

izvršiti isplatu štete u slučaju realizacije neželjenog događaja, dok sa druge strane, osiguranici imaju obavezu da u toku perioda osiguranja plaćaju određenu sumu novca, premiju osiguranja.

Osiguravajuće kompanije na finansijskom tržištu nastoje da pronađu jedinstvene metode i strategije poslovanja pomoću kojih će ostvariti održivu konkurentsku prednost. Drugim rečima, da bi obezbedile dugoročni opstanak na tržištu, one svoju ponudu maksimalno prilagođavaju potrebama i zahtevima potrošača (korisnika usluga osiguranja). Osiguranje spada u grupu uslužnih delatnosti u kojoj osiguranik plaća premiju osiguranja, a osiguravač zauzvrat preuzima rizik na sebe, zadovoljava potrebe potrošača i „vezuje” ga za kompaniju. Kao finansijski posrednici osiguravajuće kompanije prihvataju premije „da bi nakon pokrića svojih troškova i kalkulisanja razumnog profita ostatak fondova koristile u vidu isplata odštetnih zahteva”⁷ (*operativno upravljanje*). Premije su poznate, tako da se lako mogu predvideti troškovi kompanije.

Da tržište osiguranja pokazuje trend povećavanja premija osiguranja najbolje pokazuju podaci iz Tabele 2 u kojoj se uočava da je ukupna premija osiguranja u svetu u 2009. godini u odnosu na 2006. godinu i pored negativnih faktora svetske ekonomske kriza porasla za 10,6% (premije životnog i neživotnog osiguranja pojedinačno su zabeležile povećanje od oko 12%).

Tabela 2. Premije osiguranja u svetu u periodu od 2006. do 2009. godine (u mil. Usd)

	Životno	Neživotno	Ukupno
2006	2.125.791	1.549.100	3.674.892
2007	2.441.823	1.685.762	4.127.586
2008	2.439.294	1.780.776	4.220.070
2009	2.381.566	1.734.529	4.066.095

Izvor: www.iii.org, *International Insurance Fact Book 2010-2011, World Overview*

1.1. Definicija osiguranja

Osiguranje je multidisciplinarna oblast u kojoj se prepliću elementi pravnog, ekonomskog, istorijskog, aktuarskog i sociološkog aspekta, pri čemu svaka od ovih nauka osiguranje definiše na sebi svojstven način. Kao multidisciplinarna nauka, osiguranje se najčešće posmatra iz ekonomskog, pravnog i tehničkog ugla. Iz ekonomskog ugla osiguranje se može definisati kao finansijska transakcija koja se obavlja između osiguravajuće kompanije i osiguranika u uslovima nastupanja osiguranog slučaja. Pravni vid osiguranja se bavi proučavanjem prava i obaveza ugovornih strana (osiguranika i osiguravača), dok se tehnički aspekt osiguranja koristi matematičko-statističkim analizama čime se uređuje funkcionisanje osiguranja. Tehničkim aspektom osiguranja se bavi aktuarska služba

⁷ Krstić B., Bankarstvo, Ekonomski fakultet u Nišu, Niš, 1997, str. 91

osiguravajuće kompanije, koja vrši grupisanje rizika prema različitim opasnostima uzimajući u obzir stepen verovatnoće nastupanja osiguranog događaja. Na osnovu ovih podataka aktuarska služba izračunava visinu premije koju osiguranik, u zavisnosti od vrste polise osiguranja, treba da plati osiguravaču.

Izloženost riziku za pojedince predstavlja strah od gubitka imovine ili svojih najmilijih, strah od povreda, trajnog invaliditeta, požara, poplava i drugih prirodnih nepogoda. Reč osiguranje znači pružanje sigurnosti, bezbednosti i zaštite od rizika. Osnovna svrha osiguranja je da pruži sigurnost i ekonomsku zaštitu osiguranicima (pravnim i fizičkim licima) od štetnih događaja i ekonomskih poremećaja do kojih dolazi kada se ostvari rizik, odnosno nastane osigurani slučaj. Dakle, u osnovi osiguranja nalazi se zaštita od rizika, isključivo čistih rizika. Za razliku od špekulativnih rizika kod kojih su mogući ishodi gubitka i dobitka, čisti rizici dozvoljavaju negativne (gubitak) i neutralne (bez gubitka) ishode. U slučaju nastanka štete, osiguravajuća kompanija je u obavezi da izvesne gubitnike isplati, odnosno da ih obešteti.

Osiguranje možemo definisati kao „zajednicu slučajnih rizika, koji rizik prenose sa osiguranika, osiguravač prihvata da nadoknadi osiguranike za slučaj da se realizuje, obezbedi ostale novčane naknade ako im se dogodi gubitak ili da pruži usluge povezane sa rizikom”⁸. Ova definicija osiguranja počiva na načelima solidarnosti i uzajamnosti, jer predstavlja udruženje ljudi koji su izloženi istim opasnostima od nastajanja štete i koji zajednički podnosi štetu koja će u budućnosti zadesiti samo neke od njih. Drugim rečima dva osnovna obeležja osiguranja su:

- mogućnost prenosa rizika sa pojedinca na grupu i
- podela rizika na sve članove grupe.

Osiguranje u najširem smislu znači „zaštiti imovinske interese fizičkih i pravnih lica, prilikom realizacije rizika, odnosno nastupanja osiguranog slučaja, na račun fondova osiguranja formiranih naplatom premija od tih lica”⁹. Pored toga, osiguranje je „instrument kojim pojedinac zamenjuje mali određeni iznos (premije) za veliki neizvesni finansijski gubitak (neizvesnost od koje se osiguravamo) koji bi postojao da nema osiguranja”¹⁰. Zakon o osiguranju, donet 2004. godine, delatnost osiguranja definiše kao „zaključivanje i izvršavanje ugovora o osiguranju i preduzimanju mera za sprečavanje i suzbijanje rizika koji ugrožavaju osiguranu imovinu i lica”¹¹.

⁸ Rejda G.E., Principles of Risk Management and Insurance, Addison Wesley, New York, 2005, str. 20

⁹ Kočović J., Šulejić P., Osiguranje, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 38

¹⁰ Vaughan E., Vaughan T., Osnove osiguranja i upravljanje rizicima, MATE, Zagreb 2002, str. 35

¹¹ Zakon o osiguranju imovine i lica, Službeni glasnik RS br. 55/2004

Zadatak osiguranja je da upravlja rizicima na što efikasniji način i da obezbedi stabilan razvoj nacionalne ekonomije (na prvom mestu uspostavljanje socijalne stabilnosti) stimulišući na taj način „odgovorno ponašanje privrednih subjekata prema svojoj imovini i građana ne samo prema imovini već i prema svom zdravlju i obezbeđivanju spokojne starosti”¹².

1.2. Funkcije osiguranja

Osiguranje kao veoma kompleksan finansijski mehanizam na finansijskom tržištu može da obavlja sledećih šest funkcija:

1. funkciju čuvanje (zaštita) imovine;
2. finansijsko-akumulacionu funkciju;
3. društveno-socijalnu funkciju;
4. funkciju podsticanja razmene i trgovine;
5. funkciju efikasne alokacije kapitala i
6. funkcija efikasne alokacije resursa.

1. Cilj osiguranja je finansijska stabilnost osiguranika, pa je zato *funkcija čuvanja imovine* najbitnija funkcija osiguranja. Usled nastanka osiguranog događaja, osiguravajuće društvo je u obavezi da osiguraniku isplati ugovorenu novčanu sumu. Međutim, danas u savremenom osiguranju pored obaveze isplaćivanja štete, osiguravači nastoje da spreče nepovoljne događaja koji mogu negativno da utiču (finansijski i psihički) na ljude. Funkcija zaštite imovine se može javiti u dva oblika: u vidu neposredne zaštite imovine (neposredno osiguranje) i u vidu posredne zaštite imovine (posredno osiguranje).

Neposredna zaštita imovine se može posmatrati kao preventivna ili kao represivna. Dok preventivna funkcija osiguranja podrazumeva skup mera koje se koriste za sprečavanje uzroka koji bi mogli da dovedu do nesrećnog događaja, represivna funkcija osiguranja služi za suzbijanje nastalih uništenja (oštećenja) na imovini. Subjekti se služe i preventivnim i represivnim merama osiguranja: preventivnim kada želi da se zaštiti od neželjenog nesrećnog događaja, a represivnim kada nastoje da otklone uzroke nastajanja šteta i nesrećnih slučajeva.

Posredna zaštita imovine podrazumeva novčano obeštećenje nakon nastanka osiguranog slučaja. Ovde treba naglasiti da osiguravajuća kompanija ne može da utiče, a ni da spreči nastupanje nesrećnog događaja, već samo može da osigura subjekte ili njihovu imovinu od mogućeg rizika. Dakle, ukoliko se desi šteta koja je polisom osiguranja ugovorena vrši se nadoknada osiguranog

¹² Kočović J., Strategija razvoja tržišta osiguranja, Strategija razvoja tržišta osiguranja, Udruženje aktuara, Beograd, 2008, str.1

dogadaja. Nadoknada predstavlja glavnu funkciju osiguranja i može se analizirati iz dva ugla: iz perspektive interesa pojedinca i sa aspekta interesa zajednice. Posmatrano *iz ugla pojedinca*, osiguranik treba da bude obeštećen onoga trenutka kada se šteta dogodi. U uslovima nastupanja osiguranog slučaja osiguranik dobija naknadu koja mu je preko potrebna kako sa ekonomskog tako i sa moralnog (psihološkog) aspekta. Posmatrano *iz ugla zajednice* mehanizam osiguranja pomaže društvu u obnavljanju oštećene ili uništene imovine. To znači da se osiguranje pojavljuje kao „element stabilnosti u proizvodnji, jer unapred organizuje obnovu onoga što bi moglo da bude uništeno i tako omogućava kontinuitet odvijanja procesa proizvodnje koji bi bez njega bio narušen”¹³.

2. Za razliku od funkcija čuvanja (zaštite) imovine, koja je primarna funkcija osiguranja, *finansijsko-akumulaciona funkcija* predstavlja sekundarnu funkciju osiguranja. U osnovi ove funkcije se nalazi motiv osiguranja, tačnije potreba za ekonomskom zaštitom lica i imovine.

Osiguravajuća kompanija vrše akumulaciju novčanih sredstava na bazi uplaćenih premija korisnika osiguranja, tako što prikuplja pojedinačne male premije osiguranika u fond osiguranja (*akumulaciona funkcija*), obrazuju velika novčana sredstva, kojim finansiraju velike investicione projekte i tako pozitivno utiču na ekonomski rast u zemlji. Na taj način mehanizam akumulacije doprinosi poboljšanju životnog standarda ljudi, jer stvara materijalni fond koji je od značaja kako za pojedinca tako i za društvo i privredu.

Fond osiguravajuće kompanije namenski služi za isplaćivanje naknada osiguranicima iz ugovora o osiguranju u momentu nastupanja osiguranog slučaja. Isplatom novčanih sredstava iz fondova osiguranja ostvaruje se *finansijska funkcija osiguranja*. Prema tome, osiguranje nije ništa drugo do mehanizam za prikupljanje novčanih sredstava koji „pretvara manje premijske uplate u krupna novčana sredstva”¹⁴.

Obavljanjem ove funkcije na finansijskom tržištu osiguranje predstavlja vid štednje¹⁵. Međutim, ovde treba napraviti jasnu razliku između klasičnog oblika štednje u komercijalnim bankama i štednje u osiguranju. Klasičan oblik štednje predstavlja slobodu odlučivanja subjekata da svoj novac deponuju u neku od komercijalnih banaka kao i da za određeni period oročenja dobiju kamatu. Za razliku od tradicionalnog oblika štednje, u osiguranju se pored momenta slobode odlučivanja javlja i rizik koji „prisiljava” čoveka da se osigura od nesrećnog događaja.

¹³ Kočović J., Šulejić P., *Osiguranje*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 52

¹⁴ Ibid, str. 57

¹⁵ U osiguranju akumulacija finansijskih sredstava predstavlja vid štednje samo u polisama životnog osiguranja.

3. Cilj *društveno-socijalne funkcije* osiguranja je da poboljša uslove života ljudi. Ona se zasniva na principima solidarnosti i uzajamnosti, koji međusobno uslovljeni predstavljaju osnovu postojanja osiguranja. Društveno-socijalna funkcija se može javiti u dva oblika: neposrednom (preko osiguranja lica) i posrednom (kroz imovinsko osiguranje ili kroz mehanizam akumulacije u osiguranju).

Neposredna društveno-socijalna funkcija se bazira na osiguranju lica od smrti, doživljenja, bolesti ili invaliditeta pri čemu osiguravač obezbeđuje materijalna sredstva u momentu nastanka bolesti ili smrti. Neposredna društveno-socijalna funkcija osiguranja je tako direktno povezana sa životnim osiguranjem, koje obezbeđuje buduće potrebe osiguranika i ima karakter štednje.

Posredna društveno-socijalna funkcija podrazumeva ili osiguranje imovine ili mehanizam akumulacije. Osigurano lice, koje je sa osiguravačem sklopilo ugovor o imovinskom osiguranju, ima pravo na obeštećenje ukoliko nastane šteta na osiguranoj imovini i tada je osiguravajuće društvo dužno da osiguraniku isplati osiguranu novčanu sumu i da mu obezbedi sredstva za rekonstrukciju već postojećeg ili izgradnju novog objekta.

4. Ukoliko kompanije žele sigurno da posluju, na globalnom nivou, svoje poslove moraju da osiguraju. Ostvarivanje profita od prodaje proizvoda i usluga na svetskom tržištu podrazumeva poštovanje standarda osiguranja robe i usluga, dok neosigurani poslovi kompanije mogu dovesti do bankrotstva i propadanja. Kompanije koje svoje poslove izlažu riziku, osiguravaju se i tako ostvaruju komparativnu prednost u odnosu na svoje konkurente. Budući da nijedna kompanija ne želi da posluje sa neosiguranim subjektima delatnost osiguranje *podstiče razmenu roba i usluga kao i trgovinu između privrednih subjekata*.

5. *Funkcija efikasne alokacije kapitala* predstavlja prikupljanje finansijskih informacija o privrednim subjektima. Kako fizički i pravni subjekti nemaju dovoljno raspoloživog vremena i finansijskih mogućnosti da se bave ovom tematikom, osiguravajuće kompanije u njihovo ime pronalaze finansijska sredstva i za njih procenjuju rizičnost poslovanja određenih kompanija.

1.3. Elementi osiguranja

Tri osnovna elementa osiguranja su:

1. Rizik
2. Premija osiguranja i
3. Osigurani slučaj

Rizik predstavlja opasnost da će se neželjeni događaj desiti i izazvati ekonomsku štetu. Suština *rizika* je neizvesnost ostvarivanja nekog budućeg događaja. Postojanje rizika je preduslov za osiguranje, jer ukoliko nema rizika ne postoji mogućnost ekonomskog pokrića. Uzimajući u obzir činjenicu da se

termin rizik može posmatrati i analizirati sa više različitih aspekata, jasno je da on u teoriji ima više značenja. Sa ekonomsko-tehničkog aspekta rizik možemo definisati kao verovatnoću da će neki štetni ekonomski događaj nastupiti. Rizik možemo objasniti i iz ugla pravne regulative po kojoj on predstavlja mogućnost „nastupanja neizvesnog događaja koji ne zavisi od volje zainteresovanih lica i čije je osiguranje dopušteno javnim poretom i moralom”¹⁶.

Premija osiguranja predstavlja drugi važan element osiguranja. Termin premija potiče od dve latinske reči *praemium*, što znači nagrada i *primum* što znači prvi. U teoriji je prihvatljiviji drugi prevod, jer je ugovarač osiguranja u obavezi da prvi plati premiju osiguranja. U slučaju sklapanja ugovora o osiguranju (potpisivanje polise osiguranja) osiguranik je u obavezi da osiguravajućoj kompaniji (osiguravaču) plati premiju osiguranja, a osiguravač zauzvrat na sebe preuzima rizik i obavezu da će isplatiti štetu (obeštećenje) u trenutku nastanka osiguranog događaja. Premija osiguranja je cena osiguranja, odnosno cena usluge koju osiguravajuća kompanija pruža osiguranom subjektu. Neki autori premiju osiguranja definišu kao cenu rizika, budući da se u osnovi svakog zaključenog ugovora o osiguranju nalazi rizik. Rizik jeste najznačajniji element koji utvrđuje visinu premije, ali nije jedini. Na visinu premije pored rizika utiču i osigurana novčana suma kao i dužina trajanja osiguranja.

Ključnu ulogu u razvoju savremenog osiguranja (obračunavanju premije osiguranja) imao je *zakon velikih brojeva* koji je zajedno sa statističko-matematičkom *teorijom verovatnoće*, nesrećne slučajeve, koji su bili nepredvidivi pretvorio u pojave koje se mogu predvideti.

Zakon velikih brojeva formulisao je još u XVII veku Švajcarac Jacob Bernoulli, a kasnije ga je proširio francuski matematičar Simeon Denis Poisson. Ovaj zakon i danas predstavlja osnovu teorije verovatnoće i statistike. Suština zakona velikih brojeva je u posmatranju velikog broja slučajeva, pri čemu se uočava pravilnost jednog događaja (ukoliko je broj posmatranih slučajeva veći, odstupanja su manja). Ovu pojavu možemo objasniti na primeru bacanja novčića. Ukoliko novčić bacimo u vazduh, verovatnoća da će pasti na glavu jednaka je verovatnoći da će novčić pasti na pismo (50%). Međutim, ukoliko novčić bacamo više od jedanput, na primer 10 puta, može se desiti da novčić padne na pismo 7 puta (70%), iako je stvarna verovatnoća ishoda pada 50%. Međutim, ukoliko bismo novčić bacali 100.000 puta, stvarni broj pojavljivanja glave i pisma bio bi približno po 50.000. Dakle, što je broj ponavljanja veći manja su odstupanja od očekivanog rezultata.

Aktuarska služba osiguravajućih kompanija ima zadatak da odredi verovatnoće nastupanja ekonomski štetnih događaja na osnovu kojih se *utvrđuju premije osiguranja*. Prema zakonu o osiguranju imovine i lica samo ovlašćeni aktuari mogu da izračunavaju premije životnog osiguranja, pri čemu utvrđene premije ne trpe nestručnost i improvizaciju. Verovatnoća nasanka štete se može tačno utvrditi ukoliko

¹⁶ Kočović J., Šulejić P., *Osiguranje*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 84

se u odnos stavi ukupan broj subjekata (koji jesu i koji nisu doživeli nesrećan slučaj) i ukupan broj lica koja nisu imala nesreću.

$$\text{Verovatnoća nastanka štete} = \frac{\text{Ukupnan broj lica (koja su doživela i koja nisu doživela nesreću)}}{\text{Broj lica koja nisu imala nesreću}}$$

Obe ugovorne strane u osiguranju (osiguravač i osiguranik) stiču određenu korist iz procesa osiguranja. Posmatrano na primeru iz prakse to izgleda ovako. Subjekt poseduje imovinu u vrednosti od 100.000 evra (uz pretpostavku da pored ove imovine on ne poseduje više nijednu). Verovatnoća nastanka nesrećnog događaja je 10% (0,1), što znači da je verovatnoća da se nesrećni događaj neće dogoditi 90% (0,9). Ako pojedinac svoju imovinu ne osigura, izlaže se riziku da usled nastanka štete njegova imovine neće vredeti ništa. Međutim, plaćanjem premije osiguranja, subjekt prebacuje rizik na osiguravajuću kompaniju koja na osnovu matematičke formule i teorije verovatnoće izračunava vrednost imovine lica nakon nastanka osiguranog događaja. Matematički predstavljeno vrednost imovine subjekta će biti 90.000 evra, a očekivana korisnost imovine 90 jedinica.

$$\begin{aligned} 100.000 \times 0,9 + 0 \times 0,1 &= 90.000 \\ 100 \times 0,9 + 0 \times 0,1 &= 90 \end{aligned}$$

Osiguranik osiguravaču prilikom zaključivanja ugovora plaća *bruto (ukupnu) premiju osiguranja*. Neophodno je da se premija osiguranja plaća unapred zato što zajednica rizika (zajednica osiguranja) u svakom trenutku mora da bude u mogućnosti da odgovori obavezama. Bruto premija se sastoji iz neto premije i režijskog dodatka.

$$\text{Bruto premija} = \text{Neto premija} + \text{Režijski dodatak}$$

Bruto premija može da se izračuna po sledećoj formuli

$$BP = (NP + K \cdot S / 1000 \cdot k + AT) / 1000, \text{ pri čemu su:}$$

NP- neto premija, K- kapital, S – stopa, k – koeficijent, AT- administrativni troškovi

Režijski dodatak ili bruto dodatak (služi za pokrivanje troškova poslovanja (administrativnih troškova) i sastoji se iz:

1. Akvizicionih troškova, koji predstavljaju troškove pribavljanja i zaključivanja ugovora. Svaka osiguravajuća kompanija želi da obezbedi nove osiguranike i zato angažuje akvizitere (zastupnike osiguranja). Troškove pribavljanja osiguranja ili „prve troškove” čine novčana sredstva koju osiguravači uplaćuju akviziterima po pribavljenom osiguranju. Na visinu akvizicionih troškova utiču sposobnost akvizitera, broj zaključenih polisa osiguranja, forma osiguranja, razvijenost osiguravajuće kompanije i slično.

2. Inkaso troškovi ili troškovi naplate premija. Nakon potpisivanja ugovora o osiguranju osiguranik je u obavezi da plaća premiju osiguranja. Osiguravajuće kompanije plaćaju svoje inkasante, koji brinu o naplati dospelih premija. Inkasantu (agentu) osiguravač odobrava inkaso proviziju, odnosno procenat od premije osiguranja.
3. Upravni, administrativni ili režijski troškovi u koje spadaju organizacioni i osnivački troškovi, inventar, zarade zaposlenih, porezi, kancelarijski troškovi (telefon, kancelarijski materijal ...)
4. Troškovi prevencije u čijem sprovođenju učestvuje osiguravajuća kompanija.
5. Takse, porezi i druge dažbine.

Neto premija služi za isplatu naknade osiguranog slučaja. Neto premija se sastoji iz dodatka za prevenciju i tehničke premije.

$$\text{Neto premija} = \text{Dodatak za preventivu} + \text{Tehnička premija}$$

Dodatak za prevenciju predstavlja fond preventivne, kojim se sprečavaju i smanjuju štete, dok tehnička premija služi za izravnane rizika u osiguranju (iz nje se pokrivaju nastale štete). Sredstva tehničke rezerve za osiguranika predstavljaju garanciju ukoliko su sigurno i profitabilno uložena. Da bi se izbegle špekulativne aktivnosti na finansijskom tržištu, ulaganje sredstava tehničke rezerve osiguravajućih kompanija je pod strogom kontrolom Narodne banke Srbije (Tabela 3).

Tehnička premija osiguranja se dobija statističkim metodama i visina ove premije zavisi od rizika, osigurane sume, dužine trajanja osiguranja i ukamaćenja plasiranih sredstava osiguravajuće kompanije. Rizik, osigurana suma kao i dužina trajanja osiguranja su u direktnoj korelaciji sa veličinom premije, dok je kamatna stopa obrnuto srazmerna veličini premije osiguranja.

Tehnička premija se deli na riziko i štednu premiju, pri čemu riziko premija pokriva sve štete nastale u tekućoj poslovnoj godini i tačno odgovara riziku osiguranog slučaja. Štedna premija je prisutna samo kod osiguranja života i služi za vremensko izjednačavanje rizika¹⁷.

$$\text{Tehnička premija} = \text{Riziko premija} + \text{Štedna premija}$$

Štedna premija se sastoji od matematičke premije (koja predstavlja oblik štednje) i premije sigurnosti kojom se nadoknađuju katastrofalne štete i garantuje solventnost osiguravajuće kompanije. Jedan deo štedne premije se akumulira u osiguravajućem fondu u vidu matematičke rezerve osiguranja života.

¹⁷ Kod osiguranja života prisutno je povećavanje rizika iz godine u godinu. Prema načelu srazmere premije i rizika povećavanje rizika donosi veće premije osiguranja. Međutim, kod životnog osiguranja u prvim godinama osiguranja plaća se veća premija od realnog rizika, koja se u budućnosti smanjuje i služi kao pokriće većeg rizika. Dakle, kod životnih osiguranja osiguranik plaća prosečnu premiju rizika.

Matematička rezerva se izračunava posebno za svaki ugovor osiguranja života, pri čemu se prikupljena novčana sredstva isključivo koriste za isplaćivanje budućih obaveza životnog osiguranja. Drugim rečima, matematička rezerva se utvrđuje za svaku polis i za svakog osiguranika posebno, pri čemu osiguravač mora da obaveštava osiguranika o načinu raspolaganja sredstvima osiguranja ukoliko osiguranik to želi. Kod osiguranja imovine tehnička premija je jednaka riziko premiji, jer neživotna osiguranja u sebi ne sadrže momenat štednje.

$$\text{Štedna premija} = \text{Matematička premija} + \text{Premija sigurnosti}$$

Treći element osiguranja je *osigurani slučaj* koji predstavlja realizaciju rizika, događaj koji je unapred definisan polisom osiguranja i čijim nastupanjem osiguravajuća kompanija ima obavezu obeštećenja osiguranog lica dok osiguranik prema ugovoru o osiguranju ima obavezu da štetu prijavi u utvrđenom vremenskom periodu.

1.4. Osiguravajuće kompanije kao učesnici na finansijskom tržištu

Činjenica je da su osiguravajuće kompanije bitan segment finansijskog tržišta i da u budućnosti veoma lako mogu da preuzmu poziciju vodećih finansijskih investitora. Kao deo grupe institucionalnih investitora, osiguravajuće kompanije raspolazu velikim iznosima kapitala (koji se više ne mere milionima, već milijardama evra) koji investiraju na mnogim segmentima finansijskih tržišta, pre svega na tržištu kapitala.

Prilikom plasiranja slobodnih novčanih sredstava osiguravajuća kompanija mora da vodi računa o zaštiti osiguranika. U planiranju aktivnosti osiguravajućih kompanija na finansijskom tržištu polazi se od predviđanja budućih priliva sredstava (za osiguravajuću kompaniju su to uplaćena sredstva po osnovu zaključenih polisa osiguranja). Ukupan ostvareni prihod osiguravajućih kompanija predstavlja proizvod broja zaključenih polisa osiguranja i visine premija.

$$\text{Prihod osiguravajuće kompanije} = n \text{ Polisa} * \text{Visina premije}, \text{ gde je } n \text{ broj zaključenih polisa}$$

Kompanije moraju u svakom trenutku tačno da znaju koliki su njihovi troškovi. Ukoliko hipotetički pretpostavimo da osiguravajuća kompanija trenutno nema obavezu isplate po osnovu zahteva osiguranika, moguće je precizno odrediti trenutne viškove sredstava. Međutim, u realnom poslovanju osiguravajuće kompanije ne znaju tačan iznos novčanih sredstava koje će morati da isplate osiguranicima usled nastanka osiguranog slučaja. Zato je jako bitno da se pravilno kreira struktura aktive, odnosno da se slobodna sredstva plasiraju tako da se maksimalno ispoštuju principi profitabilnosti i likvidnosti. Naime, da bi ostvarila minimalnu dobit (u visini prosečne kamatne stope ostvarene na tržištu kapitala) osiguravajuća kompanija mora da izvrši sekjuritizaciju svojih plasmana i da pametno ulaže u neku od sledećih kategorija:

- nekretnine;
- hipotekarne hartije od vrednosti;
- obveznice;
- akcije i/li
- da deponuju novčana sredstva kod banaka i drugih finansijskih organizacija.

U investiranju na finansijskom tržištu osiguravajuće kompanije preferiraju izvesnost i sigurnost pa zato pažljivo strukturiraju svoje portfolije finansijskih instrumenata u koje investiraju. Svaka investicija osiguravajućih kompanija prilikom investiranja mora da zadovolji dva osnovna principa:

1. visok stepen zaštite od rizika svojih osiguranika i
2. ostvarivanje što većeg prinosa na plasirana sredstva.

Osiguravajuće kompanije u diverzifikaciji investicionih aktivnosti imaju ograničene mogućnosti pa su zbog toga prinuđene da konzervativnije ulažu u hartije od vrednosti. Drugim rečima, prilikom formiranja portfolia osiguravajuće kompanije pokušavaju da eliminišu rizik ulaganja u čemu im pomaže i regulativa Narodne banke Srbije. Prema odluci Narodne banke Srbije svaka osiguravajuća kompanija je u obavezi da formira tehničku rezervu čije su mogućnosti ulaganja na finansijskom tržištu date u sledećoj tabeli.

Tabela 3. Ograničenja prilikom ulaganja tehničkih rezervi osiguravajućih kompanija

Tehnička rezerva		
	Životna osiguranja	Neživotna osiguranja
Akcije	do 35%	do 35%
Obveznice	do 30%	do 20%
Nekretnine	do 30%	do 15%
Depoziti	do 35%	do 40%

Izvor: www.nbs.rs, Odluka o ograničenjima pojedinih oblika deponovanja i ulaganja tehničkih rezervi i o najvišim iznosima pojedinih deponovanja i ulaganja garantne rezerve društva za osiguranje (na snazi od 12. aprila 2008. godine)

Osiguravajuće kompanije koje posluju na domaćem tržištu svoja slobodna novčana sredstva su do 1.1.2007. godine morale da ulažu isključivo na domaće tržište, a počevši od 2007. godine uz odobrenje Narodne banke Srbije, svoj slobodni kapital (u visini od 20% osnovnog kapitala) mogu deponovati i ulagati i u inostranstvo.

Kreiranje investicionog portfolia osiguravajuće kompanije pre svega zavisi od vrste osiguranja kojom se bavi. U poslovima životnog osiguranja potencijalni rizici osiguranja su vidljivi i nema prevelike neizvesnosti. Drugim rečima, osiguravajuće kompanije koje se bave samo životnim osiguranjem sa velikom preciznošću mogu da planiraju svoje izdatke i ulažu na dug rok (najčešće u obveznice, akcije

i nekretnine). Za razliku od njih, neživotne i kombinovane osiguravajuće kompanije teško mogu da predvide potencijalne isplate novčanih sredstava pa zato u porfoliju poseduju visoko likvidne instrumente koji lako mogu pretvoriti u novčana sredstva pomoću kojih isplaćuju neplanirane štete. Dakle, osiguravajuće kompanije koje se bave poslovima imovinskog osiguranja moraju da obrate pažnju na održavanje odgovarajuće stope likvidnosti budući da se isplate u slučaju realizacije štetnog događaja ne mogu predvideti sa velikim stepenom pouzdanosti.

Svetska ekonomska kriza nije ugrozila opstanak osiguravajućih kompanija na svetskom finansijskom tržištu zato što su ovi institucionalni investitori raspoloživa novčana sredstva ulagali konzervativno, odnosno sigurno. Tako je većina osiguravajućih kompanija svega par procenata kapitala ulagala u akcije (najrizičnije hartije od vrednosti), a ostatak plasirala sigurnije (u obveznice i nekretnine).

DEO II

UTICAJ SVETSKE EKONOMSKE KRIZE NA MAKROEKONOMSKE I SOCIJALNE FAKTORE U SRBIJI

2.1. Globalna finansijska kriza i posledice po privredu Srbije

Kolaps američkog finansijskog tržišta negativno je uticao na globalni ekonomski i finansijski sistem u protekle dve godine. Smanjenje raspoloživih finansijskih sredstava, kao posledica pada likvidnosti u svetu, uticalo je na poskupljenje kredita i dovelo do usporavanja globalnog privrednog razvoja. Finansijska kriza se velikom brzinom proširila na sve delove sveta i imala pogubne efekte po globalnu ekonomiju: veliki broj kompanija je bankrotirao i milioni ljudi su ostali bez posla.

Međunarodni monetarni fond (IMF) je od oktobra 2008. do kraja 2009. godine objavio niz publikacija u kojima su date projekcije globalnog ekonomskog rasta za 2009. godinu i naredni period. Prema ovim izveštajima¹⁸ predviđen ekonomski rast (pad) razvijenih zemalja u prethodnoj godini kretao se u rasponu od 3% do -1,4%. Međutim, prema podacima najnovijeg izveštaja¹⁹ iz 2010. godine razvijene zemlje u prošloj godini zabeležile su pad bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 3,2%, dok je BDP zemalja Euro zone smanjen za čak 4,1%. U narednim godinama IMF prognozira pozitivan trend i rast BDP od oko 2,6% u razvijenim zemljama i blagi oporavak u 2010. i 2011. godini (1% i 1,3% respektivno) u Euro zoni. Države sa razvijenim ekonomijama, zemlje članice EU kao i zemlje Centralne i Istočne Evrope, koje nisu u sastavu Evropske Unije u prošloj godini su zabeležile negativne stope rasta BDP pri čemu su najveći međugodišnji pad od čak 6,7 procentnih poena ostvarile zemlje Centralne i Istočne Evrope.

Tabela 4. Stope rasta BDP (u %) u periodu od 2007. do 2009. god. sa projekcijama za naredni period

	2007	2008	2009	2010	2011	2015
Sjedinjene Američke Države	2,1	0,4	-2,4	3,3	2,9	2,4
Razvijene zemlje	2,8	0,5	-3,2	2,6	2,4	2,3
Euro Zona	2,8	0,6	-4,1	1,0	1,3	1,7
Centralna i Istočna Evropa	5,5	3,1	-3,6	3,2	3,4	4,0
Srbija	6,9	5,5	-2,9	2,0	3,0	5,0

Izvor: IMF, *World Economic Outlook*, April 2010, str. 156,159; IMF *World Economic Outlook*, Update July 2010, str. 2

¹⁸ IMF, *World Economic Outlook Databases*, www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28

¹⁹ IMF, *World Economic Outlook*, April 2010, str. 156, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/pdf/text.pdf, IMF, *World Economic Outlook*, Update July 2010, str. 2, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/update/02/pdf/0710.pdf

U tabeli 4 se vidi da je Srbija u 2009. godini zabeležila međugodišnji pad BDP od čak 8,4 procentnih poena što je više od proseka zemalja Euro zone (4,7%) koje su negativne efekte svetske ekonomske krize, kao učesnice u međunarodnoj trgovini i međunarodnim tokovima kapitala²⁰, najviše osetile.

Srbija, kao zemlja koja prolazi kroz tranzicioni period i pripada grupi zemalja u razvoju, indirektno je osetila domino efekat globalne finansijske krize. Prvi vidljivi znaci svetske ekonomske krize u Srbiji su uočeni u finansijskom sektoru (pad likvidnosti i otežana reforma finansijskih institucija) najpre na tržištu kapitala u vidu povlačenja stranih investitora. Na usporavanje privrede Srbije uticalo je i „povlačenje depozita stanovništva kod banaka, usporavanje kreditne aktivnosti banaka prema privredi i stanovništvu, povećanje troškova stranog finansiranja, jačanje pritiska na devizni kurs dinara prema evru i povećanje kreditnog rizika”²¹. Nedostatak kapitala je poskupeo finansijska sredstva, koja su već bila limitirana i time znatno usporio proizvodnju i ekonomski rast. Drugim rečima, negativni efekti finansijske krize nisu dugo bili izolovani u finansijskom sektoru već su se vremenom prelili na realni sektor i usporili privrednu aktivnost Srbije. Nakon višegodišnjeg perioda privrednog rasta, Srbija je u uslovima svetske krize zapala u fazu recesije koja se ogleda u:

- padu BDP;
- opadanju industrijske proizvodnje;
- padu građevinske aktivnosti;
- smanjenju spoljnotrgovinske razmene i prometa u trgovini na malo;
- manjem prilivu stranog kapitala i investicionih ulaganja.

Podaci Svetskog ekonomskog foruma za 2009. godinu²² pokazuju da je konkurentnost privrede Srbije na niskom nivou. Od ukupno 133 analizirane države Srbija je po visini indeksa rasta konkurentnosti (The Growth Competitiveness Index- GCI²³) zauzela 93. mesto i tako pogoršala svoju poziciju (pad od 8 mesta) u odnosu na prethodnu godinu. Naša zemlja se najlošije kotira po efikasnosti tržišta robe i makroekonomskoj stabilnosti (112. i 111. mesto, respektivno), a najbolje kada je reč o zdravlju i osnovnom obrazovanju (46. pozicija). Veći globalni indeks konkurentnosti imale su Hrvatska (72.

²⁰ Institut fakulteta za ekonomiju, finansije i administraciju (FEFA), Svetska ekonomska kriza i posledice po Srbiju, br. 11/2009, 2009, str.39

www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/sveska11SvetskaEkonomskaKrizaIposledicePoPrivreduSrbije.pdf

²¹ Ministarstvo finansija Republike Srbije, Bošnjak M., Ključne makroekonomske neravnoteže kao izazov ekonomske politike, str.14

www.mfin.gov.rs/download/pdf/ekonomska_istrazivanja/studije/Kljucne%20makroekonomske%20neravnoteze.pdf

²² World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2009-2010, 2009, str.274

www.weforum.org/documents/GCR09/index.html

²³ GCI počiva na 12 stubova: institucije, infrastruktura, makroekonomska stabilnost, zdravlje i osnovno obrazovanje, viši nivoi obrazovanja (srednje i visoko) i obuka, efikasnost tržišta robe, efikasnost tržišta rada, sofisticiranost finansijskog tržišta tehnološka opremljenost, veličina tržišta, poslovna sofisticiranost i inovacije.

pozicija), Bugarska (76.) i Makedonija (84) dok su jedino Albanija (96.) i Bosna i Hercegovina (109.) bile slabije rangirane od Srbije.

U uslovima svetske ekonomske krize sektor osiguranja, zbog svog smisla postojanja i prirode poslovanja, trebalo bi da amortizuje negativne faktore krize i pokrene ekonomski razvoj jedne zemlje. Između delatnosti osiguranja na jednoj strani i ekonomskog i socijalnog razvoja zemlje na drugoj strani postoji tesna i uzajamna veza. Na razvoj tržišta osiguranja utiču brojni ekonomsko-demografski faktori kao što su: visina bruto domaćeg proizvoda (BDP), monetarna i valutna stabilnost, stopa zaposlenosti, sklonost građana ka štednji, priliv stranog kapitala, stepen obrazovanja i nivo kulture, starosna struktura građana, nivo razvijenosti osiguravajućih kompanija i mnogi drugi faktori. Sa druge strane razvoj osiguranja predstavlja pogodno tlo za napredovanje nacionalne ekonomije, jer pored svoje primarne funkcije (zaštite osiguranika i naknade štete u slučaju nastupanja osiguranog slučaja) osiguranje obavlja i sekundarnu funkciju koja se ogleda u mobilizaciji slobodnih sredstva (pre svega kod životnih osiguranja). Prikupljena novčana sredstva mogu se koristiti kako u rešavanju problematičnih ekonomskih pitanja tako i u procesu podsticanja razvoja nacionalne ekonomije. Dakle, održiv privredni rast podstiče razvoj osiguranja, koje povratno doprinosi uspešnijem ekonomskom napredovanju nacionalne ekonomije.

U proteklih nekoliko godina finansijski sistem naše zemlje se ubrzano razvijao, uvedene su savremene regulative i uspostavljene nove finansijske institucije koje su doprinele da domicilno tržište osiguranja održi makroekonomsku stabilnost, iako je dvojako bilo izloženo rizicima svetske ekonomske krize i to²⁴: riziku od pada vrednosti imovine i kapitala i riziku od pada nivoa potražnje za osiguranjem i naplate premije.

U daljem tekstu analiza stanja privrede Srbije ima za cilj da pruži genezu razvoja najznačajnijih makroekonomskih i socijalnih pokazatelja u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period, koje predstavljaju okvir za sagledavanje razvoja delatnosti osiguranja. Analiziranjem ključnih makroekonomskih pokazatelja iz tabele 5 možemo konstatovati sledeće:

Bruto domaći proizvod (BDP) – Podaci za Srbiju pokazuju da je od 2000. do 2008. godine zabeležen značajan realni rast BDP sa prosečnom stopom rasta od 5,4% na godišnjem nivou. Kao rezultat tog rasta nivo BDP se povećao za nešto više od 11 milijardi evra, tačnije sa 20,3 milijarde evra u 2005. godini na 31,5 milijardi evra u 2009. Postepen, ali konstantan rast BDP u posmatranom periodu na prvom mestu bio je rezultat razvoja tercijarnog sektora, sektora usluga (sa prosečnom stopom rasta

²⁴ Narodna banka Srbije: Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja, Jubilej osiguranja (pet godina osiguranja), str. 23

BDV²⁵ od 7%), a zatim i rasta spoljnotrgovinske razmene, unutrašnje tražnje kao i povećanog priliva stranih direktnih investicija.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku i na osnovu izveštaja Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) možemo zaključiti da je u prethodnoj godini privredna aktivnost u Srbiji smanjena za 3% (u odnosu na 2008. godinu), manji pad od inicijalno očekivanog. Usporavanje privrednog razvoja Srbije u prethodne dve godine bio je posledica:

- smanjene industrijske proizvodnje;
- opadajuće tendencije obima spoljnotrgovinske razmene;
- pada prometa u trgovini na malo;
- otežanog pristupa stranom kapitalu i
- povećanja nelikvidnosti zemlje.

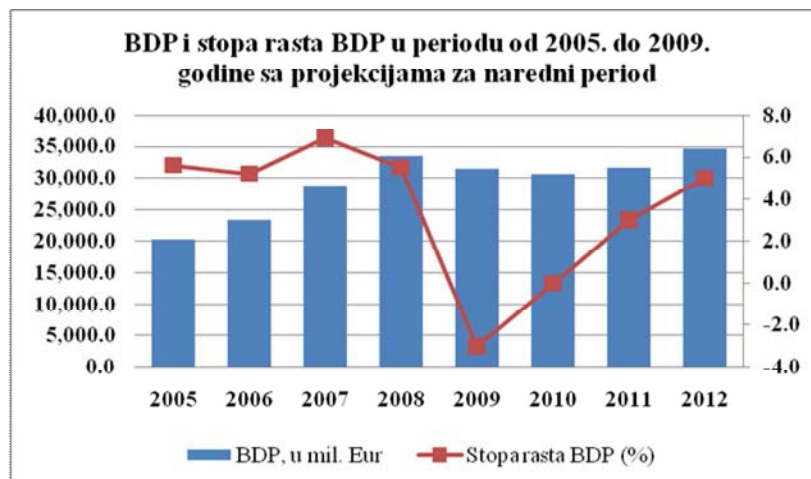
Najveći pad u proizvodnji²⁶ zabeležili su sektori indistrija, građevinarstvo, trgovina na malo i ugostiteljstvo, dok je najveći rast ostvaren u sektoru usluga (saobraćaj, finansijsko posredovanje, skladištenje i veze) i poljoprivredi. U odnosu na 2008. godinu²⁷ najveće međugodišnje kvartalno smanjenje zabeleženo je u prvom i drugom kvartalu (4,2%), dok je u poslednjem tromesečju 2009. godine zabeležen blagi oporavak privredne aktivnosti koji nagoveštava prve znake izlaska iz faze recesije. Nakon pada privredne aktivnosti u naredne tri godine se očekuje blagi oporavak domaće ekonomije. U 2010. nagoveštava se stagniranje privrednog razvoja, dok se za naredne dve godine predviđa izlazak iz finansijske krize sa rastom BDP po stopama od 3% i 5% respektivno.

²⁵ Bruto dodata vrednost (BDV) služi za izračunavanja bruto domaćeg proizvoda (BDP), koji se dobija sledećom formulom: $BDP = BDV - FISIM + porezi - subvencije$, pri čemu FISIM predstavlja usluge finansijskog posredovanja, merene indirektno.

²⁶ Analiza makroekonomskih i fiskalnih kretanja u 2009. godini, Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd, februar 2010, str. 5, www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=7159&change_lang=ls

²⁷ Republički zavod za statistiku, <http://webzrs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/saopstenja/nr40/nr40122009.pdf>

Grafikon 1. Bruto domaći proizvod i stopa rasta BDP (u %) u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, Prilog I

Prema izveštaju EBRD²⁸ zemlje u našem okruženju su ostvarile realni pad BDP u odnosu na prethodnu godinu pa su tako Hrvatska i Bugarska kao i Srbija smanjile privrednu aktivnost za 3%, dok je BDP Rumunije i Slovenije (kao članice EU) pao za čak 4%. Manji pad privredne aktivnosti, u okviru grupe zemalja Jugoistočne Evrope, imale su samo Crna Gora i Bosna i Hercegovina (1%).

U uslovima svetske ekonomske krize pad životnog standarda i smanjenje BDP loš su znak za finansijski sektor i za delatnost osiguranja, koja se pre nastupanja globalne finansijske krize razvijala nešto bržim tempom od očekivanog. Međutim, ne smemo da izostavimo činjenicu da je domaće finansijsko tržište (tržište kapitala na kome osiguravajuće kompanije posluju) i pre nastupanja krize bilo nerazvijeno i plitko. Drugim rečima, globalna ekonomska i finansijska kriza dodatno je negativno uticala na usporavanje razvoja ovog segmenta privrede.

U periodu od 2005. do 2008. godine bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (*BDP per capita*) je postepeno rastao i svoj najviši nivo dostigao u 2008. godini (4.546 evra). Uzimajući u obzir činjenicu da Mađarska sa oko 35% više stanovnika ostvaruje tri puta veći BDP, Rumunija sa tri puta više stanovnika četiri puta veći BDP, Hrvatska sa 40% manje stanovnika ima oko 40% veći BDP, dok Slovenija sa čak 3,7 puta manje stanovnika ima za oko 10% veći BDP od Srbije, možemo zaključiti da je postojeći nivo BDP per capita u Srbiji među najnižim u regionu (ukoliko izostavimo Bugarsku koja sa sličnim brojem stanovnika ima približno isti BDP kao i Srbija). Prema podacima Ministarstva finansije Republike Srbije u narednom periodu se očekuje povećanje BDP per capita (izražen u evrima) sa međugodišnjim stopama rasta od 3,5% u 2010. i 9,5% u 2011. godini.

²⁸ EBRD, Growth in real GDP, 7.maj 2009, www.ebrd.com/new/pressrel/2009/090507gdp.pdf

Spoljnotrgovinski robni deficit- Srbija je nedovoljno razvijena i nekonkurentna zemlja koja raspolaže skromnim resursima i prilično je uvozno zavisna. Poslednjih pet godina Srbija u trgovinskom bilansu iz godine u godinu beleži sve veći deficit robne razmene (sa 4.830 miliona evra u 2005. na 8.152 miliona evra u 2008. godini), koji je posledica bržeg rasta obima uvoza od izvoza. Rastući deficit u platnom bilansu za Srbiju je veliki ekonomski rizik i ključni makroekonomski problem.

U 2009. godini spoljnotrgovinsku robnu razmenu karakteriše pad domaće potrošnje i spoljnotrgovinske razmene Srbije koja je posledica negativnih efekata globalne ekonomske krize i nepovoljnih kretanja na domaćem tržištu. Kao posledica većeg pada obima uvoza od izvoza u 2009. godini spoljnotrgovinski deficit je smanjen, a pokrivenost uvoza izvozom povećana (u prethodnoj godini je bila 53,3% i veća je nego u 2008. godini kada je iznosila 47,9%). Drugim rečima, smanjenje spoljnotrgovinskog deficita u 2009. godini nije bilo rezultat povećanog obima izvoza roba već intenzivnijeg pada uvoza u odnosu na izvoz. Pored svetske ekonomske krize najveći uticaj na spoljnotrgovinsku robnu razmenu imali su:

- pad cene energenata (nafte i naftnih derivata);
- smanjenje likvidnosti privrede;
- depresijacija domaće valute;
- pad cene primarnih proizvoda na svetskom tržištu (pre svega metala, koji imaju veliko učešće u strukturi našeg izvoza) i
- smanjenje obima proizvodnje i plasmana robe u inostranstvo.

Krajem 2009. godine uočavaju se prvi znaci blagog oporavka na svetskom tržištu, koji bi u 2010. godini trebalo da dovedu do rasta privredne aktivnosti u svetu. Ovakvi trendovi imaju pozitivni uticaj na porast obima izvoza tokom 2010. godine u kojoj se predviđa rast izvoza roba i usluga (od 5% do 8%). Jedan od razloga pozitivne tendencije u spoljnotrgovinskoj razmeni početkom 2010. godine bio je rast industrijske proizvodnje (pre svega u okviru proizvoda crne metalurgije), koji bi i u narednim mesecima mogao da utiče na ubrzanje dinamike rasta izvoza. U periodu od 2010. do 2012. godine očekuje se oporavak izvoza i uvoza robe i usluga i ostvarivanje stopa rasta od 10% i 8% (respektivno) što će doprineti održavanju učešća deficita spoljnotrgovinskog računa na nivou od 19,6% BDP²⁹.

Treba napomenuti da od 1. januara 2010. godine Srbija predsedava CEFTA-om, što joj omogućava ostvarivanje trećine ukupnog izvoza u Regionu. Pored toga novi CEFTA sporazum, zahvaljujući uspostavljanju zajedničkog pravnog okvira za investicije, zemlje u regionu, pa i Srbiju, čini privlačnijim za stana ulaganja. U svojstvu predsedavajućeg, Srbija će ove godine raditi na usavršavanju trgovinske liberalizacije pri čemu će najvažniji zadaci biti:

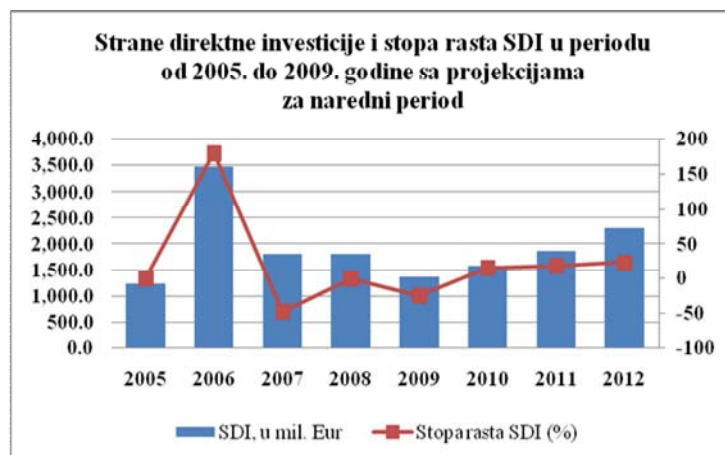
²⁹ Ministarstvo finansija Republike Srbije, Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, str. 21, www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=6525

- pokretanja pregovora o liberalizaciji usluga;
- stvaranje jednakih uslova za investicije i
- otvaranje tržišta javnih nabavki u svim državama potpisnicama sporazuma.

Strane direktne investicije (SDI)- Poznato je da je Srbija, imajući u vidu situaciju devedesetih godina prošlog veka, kasnije započela proces reformi u poređenju sa drugim zemljama u tranziciji. Iako je posle 2000. godine investiciona klima u Srbiji poboljšana, naša zemlja u poređenju sa drugim državama u regionu privukla je relativno nizak nivo stranih direktnih investicija. Činjenica je da SDI, kao jedan od ključnih faktora ekonomskog razvoja država u procesu tranzicije, utiču na privredni razvoj i njen konstantan i dinamičan rast. Neto priliv stranih direktnih investicija u Srbiji u periodu od 2005. do 2009. godine iznosio je 9.754 miliona evra i najviši nivo je dostiga u 2006. kada je skoro tri puta bio veći nego u 2005. godini. Dosadašnji nivo SDI, posebno greenfield investicija tj. ulaganje stranaca u stvaranje potpuno novih kompanija, nije na zadovoljavajućem nivou. Najveći nivo SDI u našoj zemlji činile su brownfield investicije, odnosno kupovina društvenih i državnih kompanija putem tendera i aukcija.

U 2007. SDI su prepolovljene i taj trend je održan tokom 2008. godine. Drastično opadanje nivoa SDI uočava se od samog početka globalne ekonomske krize, od jula meseca 2008. godine, izuzimajući jedino februar i decembar 2009. godine³⁰ kada su zabeleženi prilivi od 451,9 milion evra i 260 miliona evra, respektivno.

Grafikon 2. Strane direktne investicije i stopa rasta SDI (u %) u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period

Izvor: Narodna banka Srbije i Ministarstvo finansija Republike Srbije, Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, Prilog I

³⁰ U februaru 2009. zabeležen je priliv od 451,9 miliona evra, od čega je oko 400 miliona evra bilo od prodaje NIS-a, dok se neto priliv od oko 260 miliona evra u decembru 2009. najvećim delom odnosio na dokapitalizaciju Komercijalne banke.

Kao posledica svetske ekonomske krize neto priliv SDI u 2009. godini ostvario je prilično snažan pad (od oko 33%) u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosio 1.824 miliona evra. Procenjuje se da je priliv SDI u 2009. godini iznosio oko 2 milijarde dolara (ili 1,3 milijarde evra) što je duplo manje od potreba Srbije za prilivom stranog kapitala. U narednom periodu od dve godine očekuje se piliv investicija na nivo iz 2008. godine sa stopama rasta od 4,3% u 2010. i 12,8% u 2011. godini.

Tabela 5. Pokazatelji osnovnih privrednih kretanja u Srbiji u periodu od 2005. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period

	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012*
BDP, u stalnim cenama u mil. Rsd**	1.139.590	1.198.964	1.281.694	1.352.418	1.311.864	3.241.726	3.594.694	4.008.443
BDP, u mil. Eur	20.305	23.304	28.784	33.417	31.511	30.529	31.592	34.593
BDP, per capita, u Eur	2.729	3.144	3.899	4.546	4.304	4.144	4.289	4.696
BDP, realni rast (%)	5,6	5,2	6,9	5,5	-3,0	0,0	3,0	5,0
Spoljnotrgovinski robni deficit, u mil. Eur	-4.830	-5.360	-7.074	-8.152	-5.195	-5.868	-6.201	-6.873
SDI, u mil. Eur	1.244	3.492	1.820	1.824	1.372	1.589	1.882	2.323

*Projekcija Ministarstva finansija Republike Srbije, Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, Prilog I

**BDP u mil. Rsd za 2010, 2011. i 2012. godinu prikazan je u tekućim tržišnim cenama

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ministarstvo finansija Republike Srbije

Brz ekonomski rast Srbije u proteklom periodu zasnovan je na predimenzioniranoj javnoj i ličnoj potrošnji i ekspanziji agregatne tražnje. U uslovima svetske ekonomske krize privredni rast je usporen, smanjenji su domaća tražnja i obim izvoza usled pada uvozne tražnje u EU i svetu. Činjenica je da globalna finansijska i ekonomska kriza iz temelja pogađa razvijene ekonomije ali i zemlje u razvoju i da sa sobom donosi negativne efekte koji su se u Srbiji odrazili kroz:

- usporavanje privrednog razvoja;
- povećanog odliva kapitala;
- smanjenje stranih direktnih investicija;
- smanjene dostupnosti finansijskim sredstvima;
- otežanu naplatu potraživanja i
- povećanu nelikvidnost finansijskog sektora.

U protekloj godini mnoge države su izmenile stavove o vođenju tekuće ekonomije i ako je suditi po izveštajima eminentnih svetskih institucija (World Bank, EBRD, OECD i IMF) svetska ekonomska kriza će, i pored promena u vođenju ekonomije, imati snažan uticaj na privredna kretanja i u 2010. godini. Mnoge vodeće svetske ekonomije za ovu godinu najavljuju izlazak iz finansijske krize ali se niko od njih ne usuđuje da prognozira tempo i intenzitet oporavka privrede. U takvim okolnostima Srbija će i dalje indirektno biti pod uticajem negativnih efekata finansijske krize koji će kao i u prethodnom periodu pogađati osnovna privredna kretanja u našoj zemlji.

2.2. Socijalna slika Srbije u uslovima finansijske krize

Iako je tokom 2009. godine svetska ekonomija počela polako da izlazi iz krize i da se oporavlja na globalnom tržištu rada još uvek nema vidljivih poboljšanja. Prema najnovijim informacijama Međunarodne organizacije rada (ILO)³¹ u 2009. godini globalna stopa nezaposlenosti dostigla je nivo od 6,6% (uz interval pouzdanosti od 6,3% do 6,9%) i u odnosu na 2007. godinu se povećala za 0,9 procentnih poena. Nakon četiri godine uzastopnog rasta nivoa zaposlenosti, stopa nezaposlenosti je u protekle dve godine drastično povećana, naročito u 2009. u kojoj je bez radnog mesta ostalo rekordnih 212 miliona ljudi (interval pouzdanosti od 202 do 221 milion), što je čak 34 miliona više nego u 2007. godini.

Podaci iz tabele 6 pokazuju da se stopa nezaposlenosti u svetu i državama Evropske Unije u periodu od 2005. do 2008. godine kretala oko 6%, dok je u zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope broj nezaposlenih ljudi bio veći za oko 3 procentna poena. Posmatrano po regionima svetska ekonomska kriza najviše je ugrozila tržište rada zemalja Centralne i Jugoistočne Evrope u kojima je u prethodnoj godini zabeležena stopa nezaposlenosti od rekordnih 10,3%. Kriza nije zaobišla tržište rada zemalja sa razvijenim ekonomijama i država članica EU u kojima je stopa nezaposlenosti (sa 5,7% u 2007. godini i 6% u 2008. godini) u 2009. godini dostigla nivo od 8,4%. U poslednje dve godine u ovom regionu broj nezaposlenih je povećan za 13,2 miliona pri čemu je samo u 2009. godini bez radnog mesta (najviše u sektoru industrije) ostalo 12 miliona ljudi. Ako je verovati prognozama Međunarodne organizacije rada visoka stopa nezaposlenosti očekuje se i u ovoj godini, u razvijenim zemljama i zemljama Evropske Unije broj nezaposlenih će se povećati za oko 3 miliona (ili 8,9%), dok se u drugim regionima sveta neće bitnije menjati u odnosu na 2009. godinu.

³¹ ILO, Global Employment Trends, January 2010, str. 9, [www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09332/09332\(2010-January\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09332/09332(2010-January).pdf)

Tabela 6. Stopa nezaposlenosti (po regionima i u Srbiji) u periodu od 2005. do 2009. godine

	2005	2006	2007	2008	2009
Svet	6,3	6,0	5,7	5,8	6,6
EU27	6,9	6,3	5,7	6,0	8,4
Centralna i Jugoistočna Evropa (non EU)	9,4	9,0	8,3	8,3	10,3
Srbija	20,8	20,9	18,1	13,6	16,1

Izvor: ILO, *Global Employment Trends, January 2010, Anex*; Republički zavod za statistiku

Na osnovu objavljenih podataka Evropske komisije o nivou nezaposlenosti u zemljama članicama EU (i kandidatima za članstvo) možemo videti poziciju Srbije u odnosu na susedne države. Tabela 7 prikazuje stope nezaposlenosti u uslovima svetske ekonomske krize u kojoj sve zemlje u našem okruženju (sa izuzetkom Bugarske i Rumunije) beleže veću stopu nezaposlenosti od proseka EU27. Srbija je u prethodne dve godine imala nižu stopu nezaposlenosti jedino od Makedonije, koja u regionu zauzima prvu poziciju po broju nezaposlenih lica. Najniže stope nezaposlenosti beležile su Bugarska i Rumunija, a sledile su ih Mađarska i Hrvatska. U 2010. godini u svim zemljama u regionu (ukoliko izuzmemo Makedoniju) prognozira se nastavak trenda povećanje broja nezaposlenih.

Tabela 7. Stopa nezaposlenosti u Srbiji i zemljama u okruženju u periodu od 2007. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period

	2007	2008	2009	2010	2011
Srbija	18,1	13,6	16,1	-	-
Bugarska	6,9	5,6	6,8	7,9	7,3
Rumunija	6,4	5,8	6,9	8,5	7,9
Mađarska	7,4	7,8	10,0	10,8	10,1
Hrvatska	9,6	8,4	10,4	11,5	11,0
Makedonija	34,9	33,8	32,2	31,7	31,0
EU27	7,1	7,0	8,9	9,8	9,7

Izvor: Republički zavod za statistiku;

European Commission, *European Economic Forecast, Spring 2010, European Economy, 2/2010*
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-2_en.pdf

Nakon demokratskih promena u Srbiji nastupilo je doba privatizacije i greenfield investicija. Iz godine u godinu na tržištu rada Srbije stopa nezaposlenosti se povećavala kao rezultat privatizacija i ekonomskih reformi. Umesto ekspanzije zaposlenosti u privatnom sektoru u novoprivatizovanim kompanijama izvršen je proces restrukturiranja radne snage koji je samo fiktivno povećao stopu zaposlenosti. U realnosti (u 2006. godini kada je priliv SDI bio najviši) zabeležen je najveći rast stope nezaposlenosti od oko 21%. Najniža stopa nezaposlenosti izmerena u 2008. (13,6%) nije bila posledica otvaranja novih radnih mesta i povećanja nivoa zaposlenosti, već promene načina vođenja evidencije³² od strane nadležnih službi.

³² Veliki broj nezaposlenih samo je prividno dobio radno mesto jer je u evidenciji prebačen u kategoriju „pomažući članovi domaćinstva“. Ova pojava najčešća je bila u ruralnim predelima i za cilj je imala značajno povećanje broja „aktivnog stanovništva“ u poljoprivredi.

Od ukupno 7,3 miliona stanovnika koliko je Srbija (bez Kosova i Metohije) imala prema poslednjem popisu, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2009. godini bilo je zaposleno 1.889.085 lica, od toga je 74% lica bilo zaposleno u preduzećima, ustanovama, zadrugama i organizacijama, dok je 492.293 lica radilo u privatnom preduzetništvu. Stopa nezaposlenosti iznosila je 16,1% što je za 2,5 procentna poena više nego u 2008. godini³³.

Tabela 8. Pokazatelji tržišta rada u Srbiji u periodu od 2005. do 2009. godine

	2005	2006	2007	2008	2009
Zaposlenost, prosek u 000	2.068	2.026	2.002	1.999	1.889
Nezaposlenost, prosek u 000	888	913	850	755	764
Stopa nezaposlenosti (%)	20,8	20,9	18,1	13,6	16,1
Prosečne neto zarade, u Rsd	17.443	21.707	27.759	32.746	31.733
Realni rast prosečne neto zarade (%)	6,4	11,4	19,5	3,9	0,2

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ministarstvo finansija Republike Srbije (Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2007. godinu sa projekcijama za 2008. i 2009. godinu, 2006, str. 71 i 104; Bilten javnih finansija, br. 20, 2006, str.60; Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, Prilog), Nacionalna služba za zapošljavanje, mesečni statistički bilten za decembar 2009. br.88, str.9.

Socijalni uslovi predstavljaju važan faktor za razvoj ekonomije, finansijskog sektora i delatnosti osiguranja kako u svetu tako i u Srbiji. Srbija je negativne efekte svetske ekonomske krize osetila kroz povećanje stope nezaposlenosti koja je u 2009. godini bila duplo veća nego u zemljama Evropske Unije. Ako uzmemo u obzir činjenicu da se gornja granica dozvoljene stope nezaposlenosti u razvijenim tržištima kreće između 5% i 6% (ukoliko izuzmemo negativne faktore svetske ekonomske krize) nije teško zaključiti da Srbija ima veliki problem zbog nedovoljne zaposlenosti radne snage. Od početka svetske finansijske krize bez radnih mesta je ostalo oko 200.000 ljudi, koji su bili zaposleni u finansijskom sektoru (bankarski sektor i sektor osiguranja). Savez samostalnih sindikata Srbije (SSSS) prognozira da će u Srbiji u ovoj godini bez posla ostati još najmanje 100.000 ljudi. Tabela 9 pokazuje strukturu učešća zaposlenih u finansijskom sektoru u Srbiji.

Tabela 9. Učešće zaposlenih u finansijskom sektoru Srbije u periodu od 2005. do 2009. godine

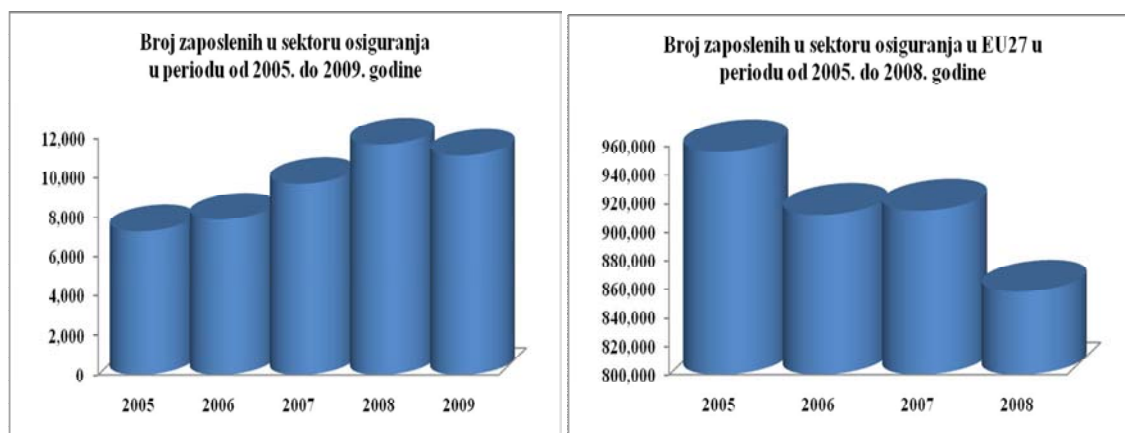
	2005	2006	2007	2008	2009
Bankarski sektor	77,1	77,3	74,5	72,2	72,6
Osiguranje	21,9	21,6	23,8	26,1	25,9
Lizing	1,0	1,1	1,2	1,2	1,1
Dobrovoljni penzioni fondovi	0,0	0,0	0,5	0,5	0,4
Ukupno (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: NBS, Sektor osiguranja u Srbiji – Godišnji izveštaj za 2007. godinu, str.5 i Godišnji izveštaj za 2009. godinu, str.7;

³³ Republički zavod za statistiku, <http://webzrs.stat.gov.rs/axd/index.php>

Analizirajući podatke iz prethodne tabele možemo zaključiti da je finansijski sistem Srbije već godinama unazad po kriterijumu broja zaposlenih lica bankocentričan. Međutim, podaci ukazuju da se u poslednjih pet godina učešće zaposlenih u bankarskom sektoru postepeno smanjuje čime se ublažava dominacija bankarskog sektora na domicilnom finansijskom tržištu. Za razliku od razvijenih zemalja u kojima su institucionalni investitori značajni „igrači”, u zemljama u razvoju oni su u početnoj fazi razvoja. Koliko je veliki obim poslovanja osiguravajućih kompanija najbolje ilustruje podatak da je u delatnosti osiguranja „početkom XXI veka u SAD-u bilo zaposleno oko 2 miliona ljudi”³⁴, dok je u 2009. godini industrija osiguranja zapošljavala 2,25 miliona ljudi³⁵. U zemljama EU27 u posmatranom periodu Nemačka, Velika Britanija i Francuska zapošljavale su više od polovine ukupnog broja ljudi koji rade u delatnosti osiguranja u Evropskoj Uniji. Osiguravajuće kompanije u Srbiji su u periodu od 2005. do 2009. godine iz godine u godinu zapošljavale sve veći broj ljudi (sa izuzetkom 2006. i 2009. kada je stopa zaposlenosti stagnirala) pri čemu je najveća stopa zaposlenosti zabeležena 2008. godine.

Grafikon 3. Broj zaposlenih u sektoru osiguranja u Srbiji i zemljama EU27
(u periodu od 2005. do 2009. godine u Srbiji i u periodu od 2005. do 2008. godine u EU27)

Izvor: www.nbs.rs, Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja, Jubilej osiguranja (pet godina osiguranja), www.cea.eu, CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009,

Annex I

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. godine³⁶, napisana po ugledu na Evropsku strategiju zapošljavanja, doneta je u cilju smanjenja nezaposlenosti u Srbiji. Da bi Srbija obezbedila

³⁴ Frederic S. Mishkin and Stanley G. Eakins, Financial Markets and Institutions, 3rd edition, Addison-Wesley, Reading MA, 2000, str. 552

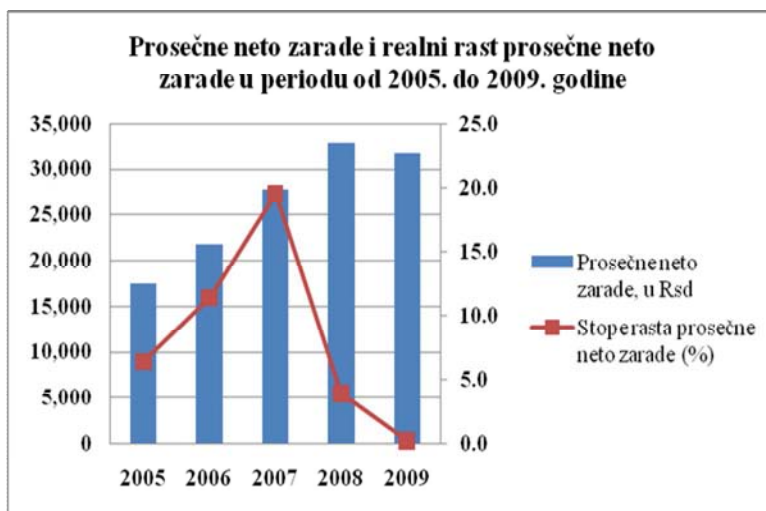
³⁵ Insurance Information Institute www2.iii.org/financial/fsataglace/ataglace/

³⁶ Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. godine, 2005, www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

veću stopu zaposlenosti i izašla iz krize treba da obezbedi kontinuiran i dinamičan privredni rast, koji je zasnovan na povećanju obima izvoza, štednje građana kao i na većem prilivu stranih investicija. U uslovima globalne ekonomske i finansijske krize pad zarada, u poslednje dve godine, dovodi u pitanje egzistenciju velikog broja ljudi koji u Srbiji žive na ivici siromaštva, njihovu kupovnu moć, ali utiče i na smanjenje obima trgovine u zemlji, što može da ima dalekosežne i opasne posledice po privredu u celini.

Što se tiče neto zarada (grafikon 4.) one su u proteklm godinama tranzicije skoro udvostručene zahvaljujući inostranim donacijama i subvencionisanju privrede. Međutim, realni rast zarada nije bio pokriven povećanjem produktivnosti što je uzrokovalo smanjenje konkurentnosti privrede. Posmatrajući poslednjih pet godina uočavamo da se realni rast prosečnih neto zarada iz godine u godinu povećavao (sa izuzetkom 2008. i 2009. godine) i svoj maksimum dostigao u 2007. godini kada su zarade za 19,5% bile veće u odnosu na prethodnu godinu. Prosečne neto zarade isplaćene 2009. godine iznosile su 31.733 dinara.

Grafikon 4. Prosečne neto zarade i realni rast prosečne neto zarade u periodu od 2005. do 2009. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ministarstvo finansija Republike Srbije (Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2007. godinu sa projekcijama za 2008. i 2009. godinu, 2006, str. 71 i 104; Bilten javnih finansija, br. 20, 2006, str.60; Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu, 2009, Prilog), Nacionalna služba za zapošljavanje, mesečni statistički bilten za decembar 2009. br.88, str.9.

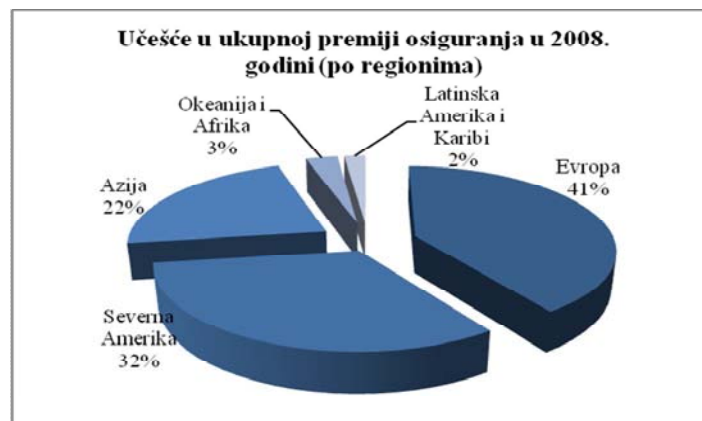
DEO III

POSTOJEĆE STANJE TRŽIŠTA OSIGURANJA U EVROPI

Posmatrajući dinamiku razvoja delatnosti osiguranja u Evropi u periodu od 2000. do 2008. godine uočavamo povećanje učešća osiguravajućih kompanija u odnosu na druge finansijske institucije. Iako je sektor osiguranja u uslovima svetske ekonomske krize odigrao važnu ulogu i pružio podršku drugim institucijama, u protekle dve godine nije bio izolovan na finansijskom tržištu. Prema podacima koje je početkom 2010. godine objavio Bloomberg, sektor osiguranja je u uslovima svetske ekonomske krize pretrpeo gubitak od 261 milijardu dolara što je skoro pet puta manje u odnosu na bankarski sektor (1.230 milijardi dolara). Posmatrano po regionima najveće gubitke pretrpelo je američko tržište osiguranja, čija se šteta procenjuje na 189 milijardi dolara, a sledilo ga je evropsko tržište (69 milijardi dolara)³⁷. Zaključno sa januarom 2010. godine najveće gubitke u sektoru osiguranja zabeležile su osiguravajuće kompanije: AIG (rekordnih 98,2 milijarde dolara), ING Gropur N.V. (18,6 milijardi dolara), Ambac Financial Group Inc (12 milijardi dolara) i Aegon NV (10,7 milijardi dolara).

Usled nedostatka podataka za 2009. godinu u daljem istraživanju tržišta osiguranja u Evropi koristićemo najnovije podatke za 2008. godinu. Na grafikonu koji sledi uočavamo da je u svetu u 2008. godini procentualno najveće učešće u prihodima od ukupne premije osiguranja zabeleženo u Evropi, Severnoj Americi i Aziji (41%, 32% i 22% respektivno).

Grafikon 5. Učešće u ukupnoj premiji osiguranja u 2008. godini (po regionima)

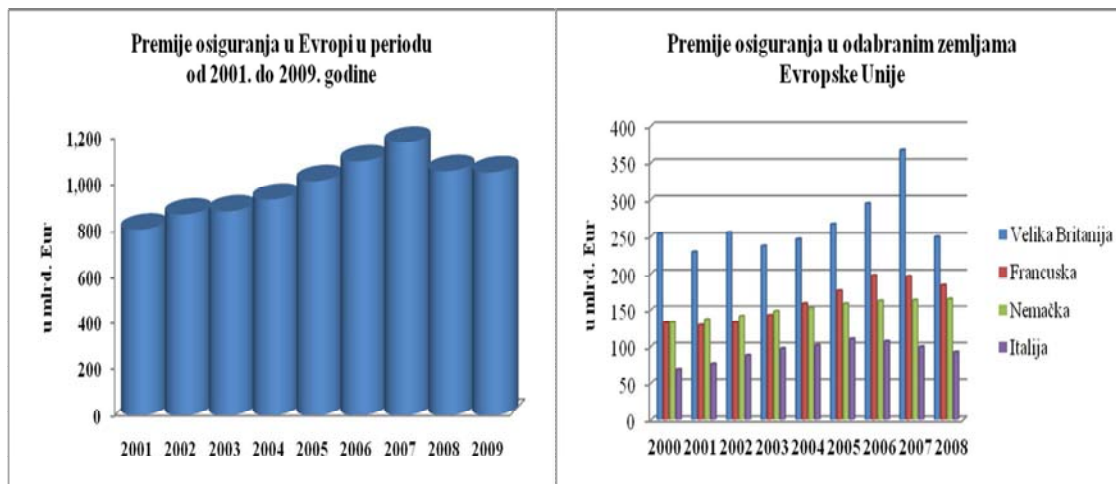

Izvor: www.swissre.com, Sigma No.3, 2009, World Insurance in 2008, Swiss Re, Zurich

³⁷ OECD, The Impact of the Financial Crisis on the Insurance Sector and Policy Responses, April 2010, www.oecd.org/dataoecd/42/51/45044788.pdf, str.8

Budući da grafikon pokazuje da je Evropa lider u ostvarenim prihodima od premija osiguranja, u daljem tekstu više pažnje ćemo posvetiti izučavanju ovog segmenta svetskog tržišta osiguranja. Premija osiguranja u Evropi u periodu od 2001. do 2009. godine prikazana je na grafikonu 6. (leva strana) na kome se uočava postepeno i stabilno povećanje premija osiguranja (sa izuzetkom poslednje dve godine). U odnosu na 2000. godinu (kada su premije osiguranja u Evropi bile približno 812 milijardi evra) u 2007. godini premija osiguranja je uvećana za 46% i dostigla je najviši nivo u posmatranom periodu. Kao posledica negativnih faktora svetske ekonomske krize u 2008. godini zabeleženo je smanjenje premija za 10% koje se prelilo u prethodnu i tekuću godinu.

Grafikon 6. Premije osiguranja u Evropi i odabranim zemljama EU27
(u periodu od 2001. do 2009. godine u Evropi i u periodu od 2001. do 2008. godine u odabranim zemljama EU27)

Izvor: www.cea.eu, Annual Report 2009-2010, str.9, Annual Report 2008-2009, str.8, CEA, Brussels; Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I

U periodu od 2000. do 2008. godine najveće prihode od premija osiguranja u Evropskoj Uniji zabeležile su Velika Britanija, Francuska, Nemačka i Italija. Grafikon 6. (desna strana) prikazuje da je u posmatranom periodu Velika Britanija imala najveće premije osiguranja, koje su sa 252 milijarde evra u 2000. godini porasle za 45,4% u 2007. i dostigle nivo od 366,5 milijardi evra. Francuska i Nemačka su u prvih pet godina bile izjednačene, dok je u narednim godinama Francuska beležila nešto veće premije osiguranja. Italija je u posmatranom periodu zauzimala četvrto mesto po ostvarenim prihodima od premije osiguranja.

U uslovima svetske ekonomske krize premije osiguranja u Evropskoj Uniji su u 2008. godini iznosile 1.001 milijardu evra od čega je najveće učešće, kao i u prethodnim godinama, imala Velika Britanija sa približno 25%, a sledile su je Francuska, Nemačka i Italija, koje su zajedno činile 44% premija

EU27 (183,5 milijarde evra, 164,5 milijardi evra i 92 milijarde evra, respektivno). Najmanje učešće u premiji osiguranja u Evropi u 2008. godini imali su Island (279 miliona evra), Malta (307 miliona evra), Estonija (401 milion evra) i Litvanija (480 miliona evra).

3.1. Struktura osiguranja

Jedan od najznačajnijih pokazatelja stepena razvijenosti osiguranja je struktura osiguranja. Struktura osiguranja pokazuje nivo učešća premije neživotnog i životnog osiguranja u ukupnom portfoliju osiguranja. Nivo premija osiguranja na evropskom tržištu u 2008. godini smanjen je za 11,6% (sa 1.182 milijardi evra na 1.059 milijardi evra) u odnosu na 2007. godinu pri čemu je kod životnog osiguranja prisutan pad od 16%, dok je premija neživotnog osiguranja stagnirala.

U portfoliju osiguravajućih kompanija u posmatranom periodu dominantna su životna osiguranja, koja su u 2008. godini učestvovala sa 61%, dok su neživotna osiguranja činila preostalih 39%. Najveće učešće po ostvarenim premijama u životnom osiguranju na prostoru Evrope u 2008. godini imale su razvijene zemlje poput Velike Britanije i Francuske, koje su činile 1/3 i 1/5 (respektivno) premije životnog osiguranja. U 2008. godini tržište osiguranja u Evropi zabeležilo je pad premije životnog osiguranja za 19% (smanjenje sa 766 milijardi evra u 2007. na 644,2 milijarde evra u 2008. godini) pri čemu su najveće smanjenje ostvarenih premija životnog osiguranja zabeležile Luksenburg, Irska, Italija i Mađarska (18,2%, 14,9%, 12,8% i 9% respektivno)³⁸.

Tabela 10. Premije životnog osiguranja u Evropi u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
CEA ³⁹	526.092	504.584	542.085	536.474	537.174	639.267	693.146	766.038	644.163
EU27 ⁴⁰	501.777	477.819	512.617	509.174	544.889	608.851	662.592	735.043	611.500
Velika Britanija	197.289	166.844	186.570	166.375	176.560	193.979	222.918	295.249	188.422
Francuska	90.253	84.635	85.500	92.022	105.341	120.668	140.203	137.080	122.550
Nemačka	61.225	63.287	65.018	68.574	70.343	75.244	78.455	78.901	79.600
Italija	39.784	46.329	55.294	62.780	65.627	73.471	69.377	61.439	54.565

Izvor: www.cea.eu, CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I

Za razliku od životnog koje je u 2008. godini zabeležilo smanjenje premije, neživotno osiguranje je u odnosu na 2007. godinu stagniralo i ostalo na nivou od 415 milijardi evra. U periodu od 2000. do

³⁸ OECD, The Impact of the Financial Crisis on the Insurance Sector and Policy Responses, April 2010, www.oecd.org/dataoecd/42/51/45044788.pdf, str.19

³⁹ CEA, Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I; CEA (Comite Europeen Assurances) je evropsko udruženje osiguranja i reosiguranja. CEA obuhvata 33 članice (države Evrope koje pored zemalja EU27 uključuju i Švajcarsku, Hrvatsku, Island, Lihtenštajn, Norvešku i Tursku) koje predstavljaju više od 5.000 kompanija za osiguranje i reosiguranje i otprilike 94% ukupnog premijskog prihida evropske industrije osiguranja. www.cea.eu

⁴⁰ Na osnovu podataka CEA statistike, autor je napravio kalkulaciju premije osiguranja za zemlje članice Evropske Unije.

2007. godine premije neživotnog osiguranja su beležile rast i svoj maksimum dostigle 2007. godine. U zemljama Evropske Unije najveći pad premija neživotnog osiguranja (od 26%) zabeležen je 2002. godine. Međutim, već 2003. godine premije neživotnog osiguranja premašuju nivo iz 2001. godine i uvećavaju se za 15,5%. U okviru grupe zemalja članica Evropske Unije najveće učešće u premijama neživotnog osiguranja ostvarile su Nemačka, Francuska, Velika Britanija i Italija koje su u 2008. godini zajedno činile oko 60% ukupne premije neživotnog osiguranja u Evropi.

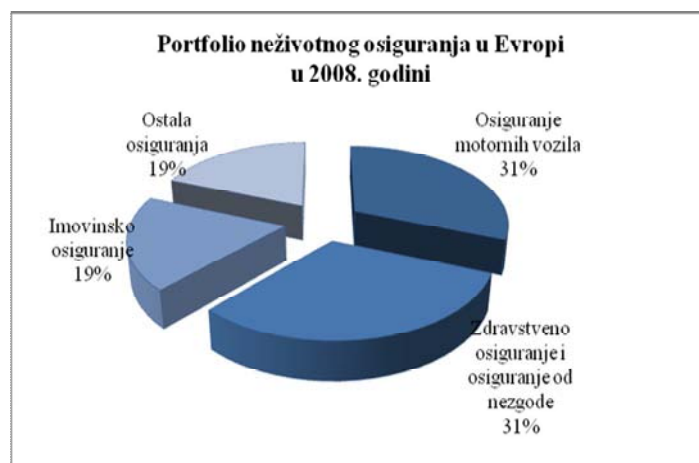
Tabela 11. Premije neživotnog osiguranja u Evropi u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
CEA	286.084	302.575	330.509	348.795	363.100	376.724	408.028	416.161	415.154
EU27	286.192	284.768	211.082	328.658	341.809	353.727	384.169	392.102	390.311
Velika Britanija	55.400	61.847	68.656	70.371	69.652	72.607	71.351	71.323	60.810
Francuska	41.082	43.424	46.498	50.006	52.885	55.216	56.889	58.643	60.948
Nemačka	70.595	72.837	75.707	79.155	81.823	82.740	83.490	83.955	84.900
Italija	27.874	29.925	32.414	34.213	35.411	36.309	37.125	37.656	37.451

Izvor: www.cea.eu, CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I

U portfoliju neživotnog osiguranja izdvaja se osiguranje motornih vozila koje je u 2008. godini činilo 31% portfolija neživotnog osiguranja, pri čemu su zemlje poput Italije, Nemačke, Francuske i Velike Britanije zbirno imale najveće učešće (60%). Premije od motornog osiguranja na teritoriji Evrope u 2008. su procenjene na 127 milijardi evra.

Grafikon 7. Portfolio neživotnog osiguranja u Evropi u 2008. godini

Izvor: www.cea.eu, Annual Report 2008-2009, str.7, CEA, Brussel

U 2008. godini u grupi zdravstveno osiguranje i osiguranje od nezgode dominirala su zdravstvena osiguranja koja su činila 2/3 ove vrste neživotnog osiguranja. Najveće učešće zabeležile su Holandija, Nemačka i Francuska koje su zajedno činile 70% ukupne obračunate premije. Podaci za 2008. godinu ukazuju da su premije u zdravstvenom osiguranju i osiguranju od nezgode u odnosu na 2007. godinu blago povećane i iznosile su 128 milijardi evra.

Imovinska osiguranja su u neživotnim osiguranjima učestvovala sa 19%. Najveće učešće u portfoliju, od oko 55%, zabeleženo je u Velikoj Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj. U 2008. godini imovinska osiguranja su zabeležila rast od 2% u odnosu na prethodnu godinu i povećala premije osiguranja na 79 milijardi evra.

3.2. Nivo razvijenosti osiguranja- gustina i penetracija osiguranja

Praćenje nivoa razvijenosti osiguravajuće delatnosti određuje se pomoću dva pokazatelja:

- gustine osiguranja (*density*) odnosno premijom po glavi stanovnika, koja je pokazatelj platežno sposobne tražnje i
- penetracijom (*penetration*) odnosno učešćem ukupne ostvarene premije u bruto domaćem proizvodu.

Tabela 12. Gustina i penetracija⁴¹ osiguranja u EU27 u periodu od 2000. do 2008. godine

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gustina osiguranja, u Eur									
Neživotno osiguranje	583	618	641	674	698	719	778	790	n.a.
Životno osiguranje	1.092	1.038	1.056	1.044	1.112	1.237	1.341	1.481	n.a.
Ukupno	1.675	1.656	1.696	1.718	1.810	1.956	2.119	2.271	2.009
Penetracija osiguranja, %BDP									
Neživotno osiguranje	2,9	3,0	3,1	3,3	3,3	3,2	3,3	3,1	3,0
Životno osiguranje	5,5	5,0	5,2	5,0	5,1	5,5	5,7	6,0	5,0
Ukupno	8,4	8,0	8,3	8,3	8,4	8,7	9,0	9,1	8,0

Izvor: Kalkulacija autora, www.cea.eu, CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I

Podaci iz tabele 12 ukazuju da je gustina osiguranja u zemljama Evropske Unije u 2008. godini iznosila 2.009 evra, što je u odnosu na prethodnu godinu smanjenje za 11,5%. U periodu od 2000. do 2007. godine iz godine u godinu gustina osiguranja je rasla i dostigla najviši nivo 2007. godine kada je za 35,6% bila veća u odnosu na 2000. U posmatranom periodu životno osiguranje je u odnosu na neživotno bilo dominantno i činilo je 2/3 gustine osiguranja.

U zemljama Evrope prisutne su velike razlike u premiji po glavi stanovnika. Naime, gustina osiguranja u 2008. godini (ukoliko izostavimo Lihtenštajn čija je gustina osiguranja bila najveća u Evropi i iznosila 106.443 evra) kretala se od 87 evra u Turskoj do 4.637 evra u Holandiji. U regionu Centralne i Istočne Evrope najveću gustinu zabeležila je Slovenija (993 evra), dok je gustina osiguranja zemalja u regionu (Hrvatska, Bugarska i Rumunija) bila znatno ispod nivoa EU.

⁴¹ Penetracija osiguranja= Premija osiguranja/BDP*100%

Kao posledica pada nivoa premija u Evropi i usled negativnih efekata svetske ekonomske krize penetracija tržišta osiguranja u Evropskoj Uniji je sa 9,1% u 2007. pala na 8,0% u 2008. godini, pri čemu je penetracija neživotnih osiguranja stagnirala (na nivou od 3%), a životnih je smanjenja za procentni poen (sa 6,0% na 5,0%). U periodu od 2000 do 2008. godine penetracija osiguranja u zemljama Evropske Unije nije prelazila 9% učešća BDP (sa izuzetkom 2007. godine).

Penetracija osiguranja, kao i gustina osiguranja, varirala je tokom godina i razlikovala se od zemlje do zemlje. Naime, u 2008. godini najniža penetracija zabeležena je u Turskoj (1,2%), Rumuniji i Litvaniji (1,8%) a najviša u Velikoj Britaniji (13,7%), Holandiji (13,0%) i Švajcarskoj (9,9%). U grupi zemalja Centralne i Istopčne Evrope najveće učešće premija osiguranja u BDP u uslovima svetske ekonomske krize zabeležila je Slovenija (5,4%), a sledile su je Bugarska i Hrvatska (sa po 2,7%).

3.3. Investiciona aktivnost osiguravajućih kompanija

Kao deo grupe institucionalnih investitora, osiguravajuće kompanije raspolažu velikim iznosima kapitala (koji se više ne mere milionima, već milijardama evra) koji investiraju na različitim segmentima finansijskih tržišta, pre svega na tržištu kapitala. Struktura ulaganja zavisi od razvijenosti finansijskog tržišta u Evropi i kvaliteta hartija od vrednosti koje osiguravajućim kompanijama pružaju mnogo veće mogućnosti za adekvatno investiranje.

Svetska ekonomska kriza na tržištu kapitala izazvala je pad cena hartija od vrednosti među kojima su bile i one koje su se nalazile u portfolijima osiguravajućih kompanija. Međutim, kolaps finansijskog sistema nije ugrozio opstanak osiguravajućih kompanija na evropskom finansijskom tržištu (u poređenju sa bankarskim sektorom), jer su osiguravači svoja raspoloživa novčana sredstva ulagali konzervativno, odnosno sigurno. Naime, osiguravajuće kompanije prilikom ulaganja vršile su diverzifikaciju i birale najkvalitenije i najmanje rizične hartije od vrednosti pa su zbog toga svoja sredstva najviše plasirala „u obveznice koje su imale najveće učešće u njihovim portfoliima”,⁴².

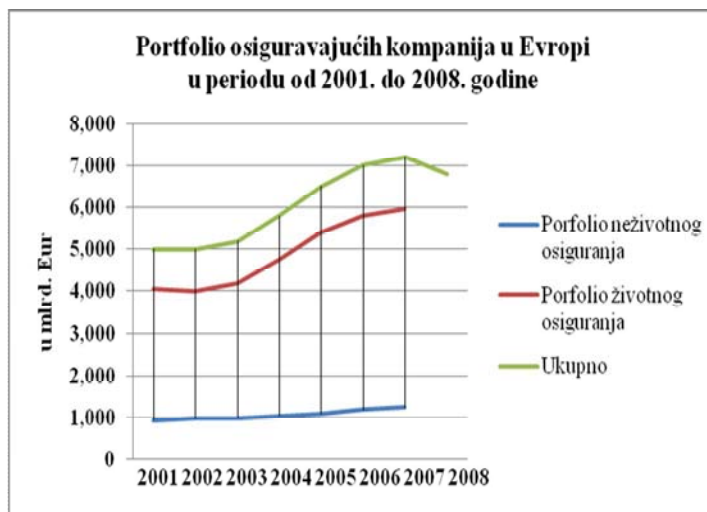
Investicioni portfolio osiguravajućih kompanija u Evropi u odnosu na 2000. godinu u 2007. godini povećan je za 2.100 milijardi evra i iznosio je 6.963 milijardi evra (što je u posmatranom periodu najviši nivo). Sa nastupanjem svetske ekonomske krize u 2008. godini, prvi put posle deset godina, zabeležena je negativna stopa rasta investicionog portfolija. Na grafikonu 8. može se videti da je investicioni portfolio osiguravajućih kompanija smanjen sa 7.200 na 6.900 milijardi evra. Portfolio neživotnih osiguranja nije se bitnije menjao i ostao je na nivou od oko 1.000 milijardi evra, dok je

⁴² Bank for International Settlements (BIS), Institutional Investors, Global Savings and Asset Allocation, CGFS Papers, February 2007, No. 27, p. 3, www.bis.org/publ/cgfs27.pdf

portfolio životnih osiguranja zabeležio rast od 2.000 milijardi evra (sa 4.000 u 2001. na 6.000 milijardi u 2007. godini).

Najveći udeo u zbirnom evropskom investicionom portfoliju, od preko 65%, imale su Velika Britanija, Francuska i Nemačka, pri čemu su Velika Britanija i Francuska učestvuju sa preko 50% u ukupnim investicijama u oblasti životnog osiguranja.

Grafikon 8. Portfolio osiguravajućih kompanija u Evropi u periodu od 2001. do 2008. godine

Izvor: www.cea.eu, European Insurance-Key Facts, Septemeber 2009, str.6, CEA, Brussels

Ako se pogleda struktura portfolija procentualno najveći deo investicionog portfolija evropskih osiguravača činile su dužničke hartije od vrednosti, zatim akcije, krediti, nekretnine i druga imovina. Analizirajući strukturu investicionog portfolia osiguravajućih kompanija u periodu od 2000. do 2007. godine dolazimo do sledećih zaključaka:

- Najveće učešće u portfoliju imale su dužničke hartije od vrednosti koje su u posmatranom periodu činile trećinu zbirnog investicionog portfolija osiguravajućih kompanija u Evropi. U odnosu na 2000, u 2007. godini obveznice su povećale svoje učešće za 35% i dostigle najviši nivo od 2.354 milijardi evra (ili 35% investicionog portfolija).
- Druge po učešću bile su akcije, koje su u posmatranom periodu stabilno povećavale svoj udeo i doprinele većoj rizičnosti portfolija osiguravajućih kompanija. U odnosu na 2000. godinu učešće akcija u investicionom portfoliju osiguravajućih kompanija u Evropi u 2007. godini povećano je za oko 30%. Međutim, rast učešća akcija bio je rezultat postepenog smanjenja vrednosti dužničkih hartija, koje su izgubile 33,8% vrednosti⁴³.

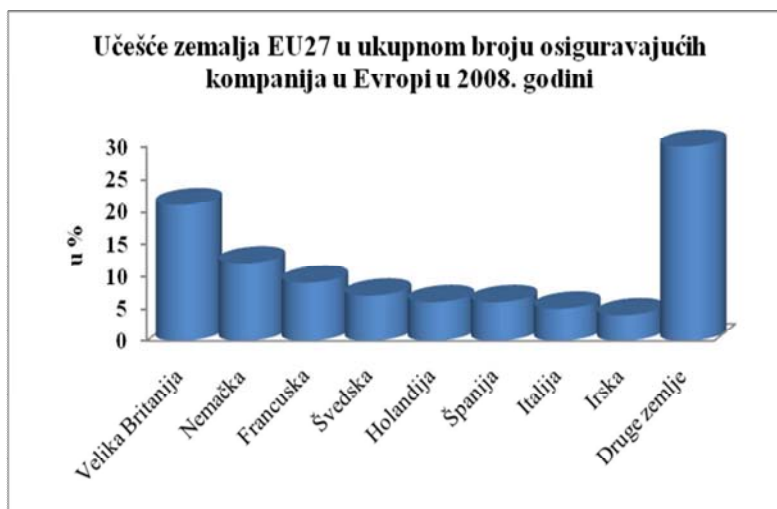
⁴³ CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, str.21, www.cea.eu

- Krediti su činili treću grupu investicionog portfolija osiguravajućih kompanija. U posmatranom periodu njihovo učešće je sa 17% u 2002. godini smanjeno na 15,4% u 2007. godini.

3.4. Broj osiguravajućih kompanija

U Evropi je u 2008. godini u sektoru osiguranja poslovalo 5.149 osiguravajućih kompanija što je u odnosu na 2004. godinu (kada je zabeležen najveći broj osiguravajućih kompanija na finansijskom tržištu) smanjenje od 4,5%. Trend smanjenja broja osiguravajućih kompanija na evropskom finansijskom tržištu prisutan je od početka devedesetih godina XX veka. Objašnjenje za ovu pojavu pronalazimo u procesu ukрупnjavanja finansijskih institucija (kroz aktivnosti merđžera i akvizicija i stvaranje finansijskih konglomerata) u cilju ostvarivanja što većeg profita, poboljšavanja ukupnih performansi i zaštite od rizika poslovanja.

Grafikon 9. Učešće zemalja EU27 u ukupnom broju osiguravajućih kompanija u Evropi u 2008. godini

Izvor: www.cea.eu, CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, str.23

Grafikon 9. prikazuje da je Velika Britanija (kao Nemačka i Francuska zajedno- 12% i 9% respektivno) u 2008. godini sa 21% (ili 1.096 osiguravajućih kompanija) bila lider u regionu po broju osiguravajućih kompanija. Švedska, Holandija, Španija imale su tri puta manje učešće od Velike Britanije, dok su Italija i Irska zajedno (247 i 230 osiguravajućih kompanija respektivno) učestvovala sa 10%. Najmanji broj osiguravajućih kompanija zabeležen je u Estoniji (20), Sloveniji, Slovačkoj i Litvaniji (po 21 osiguravajuća kompanija).

DEO IV

KOMPARATIVNA ANALIZA TRŽIŠTA OSIGURANJA U SRBIJI I ODABRANIM ZEMLJAMA U REGIONU

Sektor osiguranja značajno utiče na razvoj finansijskog sistema, ali i ekonomije zemlje u celini, jer direktno odslikava stanje i nivo razvijenosti privrede. U komparativnoj analizi tržišta osiguranja u Srbiji i zemalja u okruženju pošli smo od generalne hipoteze da je *domicilni sektor osiguranja nedovoljno razvijen budući da se prema svim bitnim pokazateljima nalazi znatno ispod proseka razvijenosti kako država članica Evropske Unije tako i zemalja u okruženju*. U tom kontekstu, radi utvrđivanja pozicije i nivoa razvijenosti domicilnog tržišta osiguranja, u ovom poglavlju urađena je uporedna analiza strukture osiguranja u Srbiji, odabranim zemljama u okruženju (Hrvatska, Bugarska, Rumunija i Slovenija) i država članica EU27 u periodu od 2004. do 2009. godine sa projekcijama za naredni period. Prethodnu iznetu hipotezu dokazaćemo na osnovu tri najvažnija kriterijuma u delatnosti osiguranja:

- ostvarena premija osiguranja;
- struktura portfolija osiguravajućih kompanija (životno i neživotno osiguranje) i
- stepen razvoja tržišta osiguranja (penetracija i gustina osiguranja);

Budući da je u Srbiji 2004. godine novi zakon o osiguranju jasno propisao pravnu regulativu za obavljanje delatnosti osiguranja (koje su doprinele vraćanju poverenja građana u sektor osiguranja) ova godina, bitna za domaće finansijsko tržište i delatnost osiguranja, u analizi je uzeta kao polazna.

4.1. Ostvarena premija osiguranja i struktura portfolija osiguravajućih kompanija

Numeričke vrednosti premija osiguranja kao i struktura osiguranja u Evropskoj Uniji, Srbiji i odabranim zemljama u regionu u periodu od 2004. do 2008. godine prikazane su u tabeli 13. Ukupna premija Evropske Unije u 2008. godini imala je rast od 13% u odnosu na 2004. godinu, pri čemu je unutar te agregatne stope rast premije životnog osiguranja iznosio 12,2%, a neživotnog 14,2%. Zemlje u regionu nalazile su se znatno ispod proseka premija Evropske Unije beležeći i po nekoliko puta manje premije osiguranja. Primera radi, Srbije je u 2004. godini imala premiju osiguranja od samo 318 miliona, Bugarska 428 miliona evra, s Rumunija 614 miliona evra. Srbija je dakle, u posmatranom periodu imala najslabije razvijeno tržište osiguranja sa najnižim premijama u regionu. Najdinamičniji rast premije osiguranja u posmatranom periodu imala je Rumunija koja je u uslovima svetske ekonomske krize uspela da poveća premije osiguranja četiri puta u odnosu na 2004. godinu i sa ostvarenih 2.403 miliona evra u 2008. godini imala najveću premiju osiguranja u regionu.

Tabela 13. Premije osiguranja i struktura osiguranja u Evropskoj Uniji, Srbiji i zemljama u okruženju u periodu od 2000. do 2008. godine (u mil. Eur)

	2004	2005	2006	2007	2008
Premija osiguranja u EU27	886.697	962.565	1.046.691	1.127.144	1.001.812
Učešće životnog osiguranja	61,5%	63,3%	63,3%	65,2%	61,0%
Učešće neživotnog osiguranja	38,5%	36,7%	36,7%	34,8%	39,0%
Premija osiguranja u Srbiji	318	406	485	566	589
Učešće životnog osiguranja	7,5%	9,5%	10,6%	11,0%	12,2%
Učešće neživotnog osiguranja	92,5%	91,5%	89,4%	89,0%	87,8%
Premija osiguranja u Hrvatskoj	884	993	1.118	1.235	1.341
Učešće životnog osiguranja	23,6%	25,8%	26,6%	27,4%	26,2%
Učešće neživotnog osiguranja	76,4%	74,2%	73,4%	72,6%	73,8%
Premija osiguranja u Bugarskoj	428	554	571	769	926
Učešće životnog osiguranja	12,1%	13,9%	16,6%	15,7%	15,3%
Učešće neživotnog osiguranja	87,9%	86,1%	83,4%	84,3%	84,7%
Premija osiguranja u Rumuniji	614	890	1.276	2.018	2.403
Učešće životnog osiguranja	22,3%	26,4%	19,7%	22,2%	18,8%
Učešće neživotnog osiguranja	77,7%	73,6%	80,3%	77,8%	81,2%
Premija osiguranja u Sloveniji	1.457	1.547	1.726	1.894	2.019
Učešće životnog osiguranja	29,4%	30,1%	31,3%	32,2%	31,8%
Učešće neživotnog osiguranja	70,6%	69,9%	68,7%	67,8%	68,2%

Izvor: Kalkulacija autora, www.cea.eu CEA Statistics No.37, *European Insurance in Figures*, Brussels 2009, Annex I, www.nbs.rs Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, 2010, *Business Monitor*, Serbia Insurance Report 2009, 2009, str.17, www.huo.hr Hrvatski ured za osiguranje, *Tržište osiguranja u Republici Hrvatskoj u 2008. i 2009*, str.15

Što se strukture osiguranja tiče u prethodnoj tabeli se jasno vidi da je u zemljama Evropske Unije u posmatranom periodu odnos životnog prema neživotnom osiguranju bio približan proporciji 2:1. Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da se u zemljama sa razvijenim tržištem osiguranja udeo životnog osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja iz godine u godinu povećava, ne čudi što u zemljama Evropske Unije upravo ova vrsta osiguranja ima primat nad neživotnim osiguranjem. Za razliku od zemalja Evropske Unije, u Srbiji i zemljama u okruženju situacija je dijametralno suprotna. Primera radi, najniži nivo učešća premija životnog osiguranja zabeležena je u Srbiji (od 7,5% u 2004. godini do 12,2% u 2008. godini), a zatim u Bugarskoj, Rumuniji i Hrvatskoj. Kada je reč o Srbiji moramo imati u vidu da je učešće životnog osiguranja⁴⁴ u 2001. godini bilo manje od 1% i da je u prethodnim godinama napravljen značajan pomak u stvaranju pozitivnih preduslova za dinamičniji razvoj životnog osiguranja. Najveće učešće životnog osiguranja u zemljama u okruženju zabeležila je Slovenija oko 31% u 2008. godini što je još uvek duplo manje od proseka premija životnog osiguranja zemalja članica Evropske Unije.

⁴⁴ Hanić H., Kočović J., *Savremeni trendovi u razvoju tržišta osiguranja*, IV međunarodni simpozijum, Vrnjačka Banja, 2006, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str.10

Prema analizi Business Monitor International⁴⁵ u narednih pet godina sve zemlje u regionu beležiće rastući trend premija osiguranja pri čemu će najdinamičniji rast tržišta u 2014. godini u odnosu na 2009. imati Rumunija (179,8%), Hrvatska (142,2%) i Srbija (91,7%) dok će Bugarska i Slovenija beležiti znatno niže stope rasta premija osiguranja (45,5% i 34,6% respektivno). U uslovima svetske ekonomske krize najveće potrese na tržištu osiguranja imala je Rumunija sa smanjenim premijama osiguranja za rekordnih 15%. Jedino je Bugarska u grupi zemalja u regionu u prethodnoj godini zabeležila pozitivan trend rasta premija osiguranja (3%). Međutim, negativni efekti svetske ekonomske krize bugarsko tržište osiguranja pogodiće ove godine. Bugarska bi trebalo da bude jedina zemlja u regionu koja ima negativnu stopu rasta premija osiguranja (12%), dok ostale države analizirane u ovom istraživanju, postepeno izlaze iz finansijske krize i ostvaruju pozitivne stope rasta premija osiguranja (najveći rast se očekuje u Hrvatskoj, oko 18%).

Tabela 14. Premija osiguranja u Srbiji i zemljama u regionu u 2009. godini
sa projekcijama za naredni period (u mil. Eur)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Srbija						
Premija osiguranja	584	641	732	864	988	1.120
% promena (godina na godinu)	-4%	10%	14%	18%	14%	13%
Hrvatska						
Premija osiguranja	1.247	1.472	1.731	2.052	2.495	3.020
% promena (godina na godinu)	-3%	18%	18%	19%	22%	21%
Bugarska						
Premija osiguranja	884	775	862	997	1.126	1.286
% promena (godina na godinu)	3%	-12%	11%	16%	13%	14%
Rumunija						
Premija osiguranja	2.138	2.308	2.946	3.971	4.660	5.983
% promena (godina na godinu)	-15%	8%	28%	35%	17%	28%
Slovenija						
Premija osiguranja	2.214	2.281	2.368	2.587	2.731	2.981
% promena (godina na godinu)	-2%	3%	4%	9%	6%	9%

Izvor: Business Monitor Serbia Insurance Report 2010, 2009, str.20, Business Monitor, Croatia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, Business Monitor, Bulgaria Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, Business Monitor, Rumenia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, , Business Monitor, Slovenia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17

U narednoj tabeli prikazana je struktura osiguranja u 2009. i projekcije za narednih pet godina. U periodu od 2010. do 2014. godine Srbija i države u okruženju ostvarivaće veće premije neživotnih nego životnih osiguranja. Najniže premije kako neživotnog tako i životnog osiguranja imaće Srbija. U poređenju sa Slovenijom, koja će prema prognozama biti lider u regionu, Srbija će 2014. godine imati duplo manje premije neživotnog i čak 11 puta manje premije životnog osiguranja. Bitno je istaći da iako Srbija ima veliki potencijal za razvoj tržišta osiguranja, a posebno životnog osiguranja, u

⁴⁵ www.businessmonitor.com

narednim godinama će biti jedina zemlja u okruženju čiji će rast premija životnog osiguranja biti znatno niži od stope rasta neživotnog osiguranja što na dugi rok nije dobro po domaće finansijsko tržište i sektor osiguranja. Za razliku od domicilnog tržišta osiguranja Rumunija, Hrvatska i Bugarska će u periodu od 2009. do 2014. godine imati najdinamičniji rast životnog osiguranja (264,6%, 252,6% i 171,8% respektivno).

U 2009. godini sve zemlje u našem okruženju, sem Bugarske, imale su negativne stope rasta premije neživotnog osiguranja pri čemu je najveće smanjenje zabeleženo u Rumuniji (13%). U državama u regionu u narednim godinama prognozira se postepeno povećavanje premija neživotnog osiguranja pri čemu se u u 2014. godini najdinamičniji rast očekuje u Rumuniji (160,8%), Srbiji (105,1%) i Hrvatskoj (102,3%).

Tabela 15. Struktura osiguranja u Srbiji i zemljama u regionu u 2009. godini
sa projekcijama za naredni period (u mil. Eur)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Srbija						
Premija neživotnog osiguranja	507	563	684	782	906	1.040
Premija životnog osiguranja	77	78	78	82	82	81
% promena, neživotno osiguranje	-5%	11%	16%	20%	16%	15%
% promena, životno osiguranje	3%	2%	0%	4%	0%	-1%
Hrvatska						
Premija neživotnog osiguranja	916	1.044	1.200	1.397	1.615	1.853
Premija životnog osiguranja	331	429	531	655	880	1.167
% promena, neživotno osiguranje	-3%	14%	15%	16%	16%	15%
% promena, životno osiguranje	-2%	29%	24%	23%	34%	33%
Bugarska						
Premija neživotnog osiguranja	767	643	711	820	886	968
Premija životnog osiguranja	117	131	151	176	240	318
% promena, neživotno osiguranje	5%	-16%	10%	15%	8%	9%
% promena, životno osiguranje	-11%	12%	15%	17%	36%	33%
Rumunija						
Premija neživotnog osiguranja	1.742	1.839	2.304	3.129	3.552	4.543
Premija životnog osiguranja	395	469	642	841	1.108	1.440
% promena, neživotno osiguranje	-13%	6%	25%	36%	14%	28%
% promena, životno osiguranje	-22%	19%	37%	31%	32%	30%
Slovenija						
Premija neživotnog osiguranja	1.543	1.610	1.693	1.808	1.902	2.088
Premija životnog osiguranja	671	671	675	780	830	894
% promena, neživotno osiguranje	-5%	4%	5%	7%	5%	10%
% promena, životno osiguranje	4%	0%	1%	16%	6%	8%

Izvor: Business Monitor Serbia Insurance Report 2010, 2009, str.20, Business Monitor, Croatia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, Business Monitor, Bulgaria Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, Business Monitor, Rumania Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17, , Business Monitor, Slovenia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.17

4.2. Stepen razvijenosti tržišta osiguranja

Najznačajniji pokazatelji razvijenosti tržišta osiguranja u Evropi, Srbiji i zemljama u regionu su penetracija i gustina osiguranja. Dok penetracija osiguranja meri učešće premije osiguranja u bruto domaćem proizvodu, gustina osiguranja predstavlja premiju osiguranja po glavi stanovnika i ujedno je pokazatelj platežno sposobne tražnje. Uporedni podaci o vrednosti gustine osiguranja i tržišne penetracije osiguranja u Evropskoj Uniji, Srbiji i odabranim zemljama u okruženju predstavljeni su u sledećoj tabeli.

Tabela 16. Penetracija i gustina osiguranja u EU27, Srbiji i zemljama u regionu u periodu od 2004. do 2008. godine

Penetracija osiguranja (% BDP)					
	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	8,4	8,7	9,0	9,1	8,0
Srbija	1,6	2,1	1,9	1,9	1,9
Hrvatska	2,7	2,8	2,9	2,9	2,8
Bugarska	2,2	2,5	2,3	2,7	2,7
Rumunija	1,0	1,1	1,3	1,6	1,8
Slovenija	5,4	5,4	5,6	5,5	5,4
Gustina osiguranja (u Eur)					
	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	1.810	1.956	2.119	2.271	2.009
Srbija	38	55	65	77	80
Hrvatska	199	223	252	278	302
Bugarska	55	72	74	100	122
Rumunija	28	41	59	94	112
Slovenija	730	774	860	939	993

Izvor: Kalkulacija autora, www.cea.eu CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures, Brussels, 2009, Annex I, www.nbs.rs Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, maj 2010.

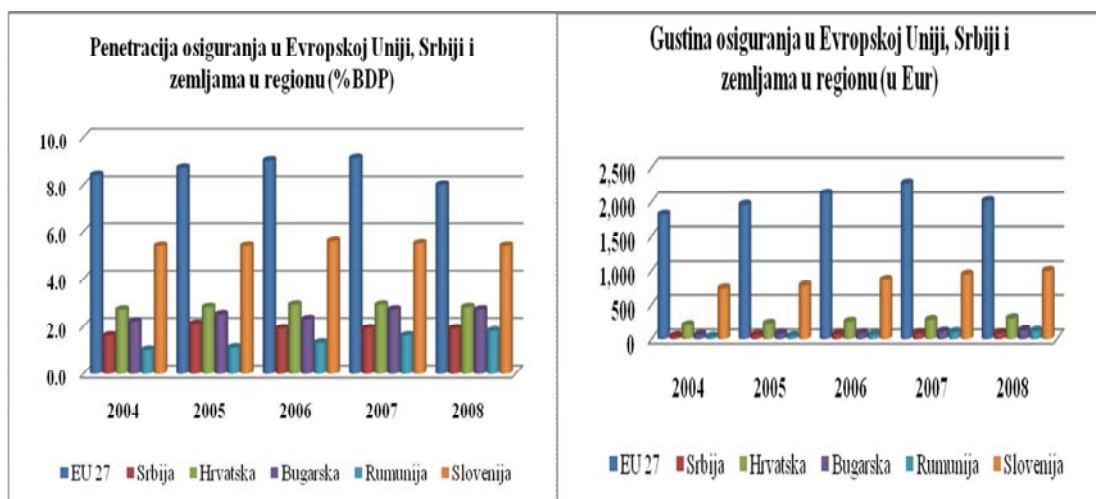
Tržište osiguranja u Srbiji je nerazvijeno i nalazi se ispod proseka zemalja članica Evropske Unije, ali i država u regionu, što pokazuje komparativna analiza podataka iz tabele 16. Podaci govore da indeks tržišne penetracije, u posmatranom periodu, u Srbiji i zemljama u regionu (sa izuzetkom Slovenije) nije prelazio 3%. Pored toga indikator penetracije u Srbiji, Hrvatskoj i Rumuniji bio je 3 puta manji u poređenju sa zemljama Evropske Unije. Analizom podataka utvrdili smo da je Srbija u 2008. godini bila najlošije rangirana, 65. mestu (jedino je Rumunija bila lošija, na 67. mestom), dok su Slovenija, Hrvatska i Bugarska zauzele 25, 44 i 51. mesto, respektivno⁴⁶. Niska vrednost indikatora penetracije u Srbiji posledica je niskog nivoa bruto domaće vrednosti po glavi stanovnika. Naime, između premije osiguranja i bruto domaćeg proizvoda postoji direktna korelacija: sa porastom bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika povećava se i premija osiguranja (znatno brže nego što raste bruto

⁴⁶ Sigma, No.3/2009, 2009, Zurich, str.43, www.swissre.com

domaći proizvod) i obrnuto, sa smanjenjem bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika pada nivo premije osiguranja.

Prema kriterijumu premija po glavi stanovnika (density) domaće tržište osiguranja drastično zaostaje u odnosu na Evropsku Uniju. U posmatranom periodu pored Srbije i sve zemlje našeg okruženja bile su ispod proseka Evropske Unije. Gustina osiguranja u Evropskoj Uniji u periodu od 2004. do 2008. godine kretala se od 1.810 evra do 2.009 evra. Najniža gustina osiguranja zabeležena je u Srbiji i Rumuniji (80 i 112 evra, respektivno), a najviša u Sloveniji (čak 993 evra u 2008. godini).

Grafikon 10. Penetracija i gustina osiguranja u Evropskoj Uniji, Srbiji i zemljama u regionu u periodu od 2004. do 2008. godine

Izvor: Kalkulacija autora, www.cea.eu CEA Statistics No.37, *European Insurance in Figures*, Brussels, 2009, Annex I, www.nbs.rs Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, maj 2010.

U odnosu na Srbiju, u kojoj je premija po glavi stanovnika u uslovima svetske ekonomske krize u 2008. godini iznosila 80 evra, gustina osiguranja je u Bugarskoj i Rumuniji bila za oko 45 evra veća, u Hrvatskoj skoro 4 puta, dok je u Sloveniji iste godine bila 12,5 puta veća. Drugim rečima, Srbija je zauzimajući 62. poziciju na svetu u odnosu na zemlje u regionu bila najlošije rangirana, a sledile su je Rumunija (59. mesto), Bugarska (57. mesto), Hrvatska (42. mesto) i najbolje plasirana Slovenija koja je zauzela 29. poziciju. Treba naglasiti da visoka gustina osiguranja i povećana svest stanovništva o osiguranju znači i manje potencijala za porast premija u predstojećim godinama. Imajući u vidu ovu činjenicu možemo zaključiti da Srbija, budući da ima najnižu gustinu osiguranja u regionu, ima veliki potencijal za razvoj delatnosti osiguranja u budućnosti.

Kao dopunski indikator za utvrđivanje razvijenosti tržišta osiguranja koristi se gustina životnog osiguranja, odnosno učešće premija životnog osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja. Zemlje sa razvijenim tržištem osiguranja imaju procentualno veće učešće životnih osiguranja u ukupnoj premiji.

Naime, u Evropskoj Uniji premija životnog osiguranja po glavi stanovnika u 2009. godini kretala se oko 1.400 evra, dok je u Srbiji iznosila svega 11 evra. Najveća premija životnog osiguranja po glavi stanovnika u 2008. godini izmerena je u Sloveniji (321,5 evra), a najmanja u Srbiji (10 evra). Bugarska i Rumunija imale su duplo veću, a Hrvatska čak 8 puta višu premiju životnog osiguranja po glavi stanovnika od Srbije⁴⁷.

⁴⁷ Business Monitor, Croatia Insurance Report Q2 2010, 2009, str.27

DEO V

TRŽIŠTE OSIGURANJA U SRBIJI U USLOVIMA SVETSKE EKONOMSKE KRIZE

Duboka recesija, osnovna karakteristika makroekonomskog ambijenta Srbije u kome posluju osiguravajuće kompanije, rezultat je kako domaće društveno-ekonomske tako i svetske finansijske krize. Pre donošenja zakona o osiguranju i uspostavljanja nadzornog tela, Narodne banke Srbije, domaće tržište osiguranja karakterisala je nelojalna konkurencija, netransparentnost finansijskih izveštaja, nepostojanje jedinstvene statistike osiguranja, mali broj proizvoda osiguranja i nerazvijen segment životnog osiguranja.

Usvajanjem zakona o osiguranju imovine i lica⁴⁸, zakona o bankama⁴⁹, zakona o deviznom poslovanju⁵⁰, zakona o platnom prometu⁵¹ i zakona o tržištu hartija od vrednosti i drugim finansijskim instrumentima⁵² definisana je dobra polazna osnova za funkcionisanje finansijskog sistema u Srbiji. Stupanjem na snagu novog zakona o osiguranju Narodna banka Srbije preuzela je kontrolu i superviziju nad osiguravajućim kompanijama, koju je do maja 2004. godine obavljalo Ministarstvo za finansije. Funkcionisanje osiguranja na domicilnom tržištu pored zakona o osiguranju regulisano je i drugim izvorima prava, podzakonskim aktima i uredbama koje je Narodna banka Srbije uspostavila u cilju zaštite korisnika osiguranja i poboljšanja funkcionisanja delatnosti osiguranja. Pored toga novi zakon je jasno propisao pravne regulative koje su doprinele vraćanju poverenja građana u sektor osiguranja, koje godinama pre toga nije postojalo zbog ekonomskih i političkih nestabilnosti u zemlji.

Zakonom o osiguranju razgraničeni su poslovi osiguranja života i neživotnog osiguranja, osiguranja i reosiguranja, povećan je kapitalni cenzus za sve oblike osiguranja i pravno je omogućen ulazak stranih investitora. Donošenjem novog zakona osiguravajuća kompanija može dobiti dozvolu za rad jedino od strane Narodne banke Srbije (za obavljanje poslova životnog ili neživotnog osiguranja).

Srbija aktivno radi na integraciji u Evropsku Uniju, a da bi mogla da postane njen ravnopravni član jedan od uslova je prilagođavanje pravne regulative EU direktivama. Po rečima pravnika i stručnjaka u oblasti osiguranja, domaći zakon o osiguranju u osnovi je kvalitetan. Međutim, određene korekcije se moraju napraviti kako bi se naša zemlja što lakše integrisala na EU tržište osiguranja. Drugim rečima, za države koje žele da osavremene svoje zakonodavstvo u oblasti osiguranja važno je

⁴⁸ Zakon o osiguranju imovine i lica, Službeni glasnik RS br. 55/2004

⁴⁹ Zakon o bankama, Službeni glasnik RS br. 107/2005

⁵⁰ Zakon o deviznom poslovanju, Službeni glasnik RS br. 62/2006

⁵¹ Zakon o platnom prometu, Službeni glasnik RS br. 43/2004, 62/2006

⁵² Zakon o hartijama od vrednosti i drugim finansijskim instrumentima, Službeni glasnik RS br. 47/2006

poznavanje i usklađivanje pravnih propisa sa evropskim zemljama, koje ih već godinama primenjuju. U poređenju sa regulativom evropskih zemalja, naš zakon o osiguranju je veoma skroman. Neosporno je da je evropsko zakonodavstvo pomoglo razvoj osiguranja ne samo u državama članicama Evropske Unije već i drugim zemljama koje su prihvatile ovu pravnu regulativu u oblasti osiguranja. Da bi Srbija mogla da pristupi EU u okviru delatnosti osiguranja mora da ispoštuje sledeća četiri uslova⁵³:

- mogućnost slobodnog ulaza na tržište za strane investitore;
- ukidanje kontrole cena;
- regulisanje neophodnog minimuma kapitala i
- uspostavljanje profesionalnog nadzornog tela u sektoru osiguranja.

5.1. Uloga i značaj Narodne banke Srbije (Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja) na domicilnom tržištu osiguranja

Da bi se postigla i očuvala stabilnost finansijskog sektora neophodno je uspostaviti adekvatan i kontinuirani nadzor nad finansijskim institucijama. Uspostavljanje nadzornog tela doprinosi kako kvalitativnijoj tako i kvantitativnijoj proceni poslovanja i proaktivnom uočavanju rizika, koji prete finansijskim institucijama. Prema članu 18 zakona o osiguranju Narodna banka Srbije ima zadatak da vrši *nadzor* nad obavljanjem delatnosti osiguranja u Srbiji. Kao supervizor u obavezi je da spreči finansijske probleme i kršenje pravne regulative u delatnosti osiguranja. Glavni cilj Narodne banke Srbije je uspostavljanje finansijski pouzdanog i stabilnog tržišta osiguranja radi zaštite interesa korisnika osiguranja, pri čemu se posebna pažnja posvećuje kontroli poslovanja, načinu upravljanja rizicima i proceni rizika kojima su osiguravajuće kompanije izložene u poslovanju.

Primarni cilj nadzora u osiguranju, pored zaštite prava osiguranika i korisnika osiguranja trebalo bi da bude zaštita domaćih osiguravača i zadržavanje novčanih sredstava za ulaganje na domaće finansijsko tržište, čime se pozitivno utiče na platni bilans države. Da bi realizovala postavljene ciljeve na tržištu osiguranja Narodna banka Srbije je istovremeno radila na: stabilizaciji sektora, vraćanju poverenja građana u sektor osiguranja, kreiranju osnova za razvoj sektora osiguranja, unapređivanju funkcije supervizije i kontinuiranom edukovanju zaposlenih⁵⁴.

Kako bi uspešno realizovala strateški cilj u oblasti osiguranja Narodna banka Srbije je razvila moderan sistem nadzora pomoću koga prati poslovanje osiguravajućih kompanija kao i njihovu izloženost tržišnim rizicima. Funkcija kontrole i nadzora nad osiguravajućim kompanijama u okviru Narodne banke Srbije poverena je Sektoru za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja

⁵³ Balaban M., *Osiguranje u savremenom svetu*, samostalno izdanje autora, Novi Sad, 2008., str. 28

⁵⁴ Ibid, str. 150

(u daljem tekstu SNO). Pored nadzora osiguravajućih kompanija SNO izdaje dozvole za obavljanje poslova osiguranja, reosiguranja, posredovanja i zastupanja u osiguranju i poslova neposredno vezanih sa poslovima osiguranja. U tabeli 17 prikazan je sumarni pregled izdatih dozvola po subjektima nadzora i po godinama.

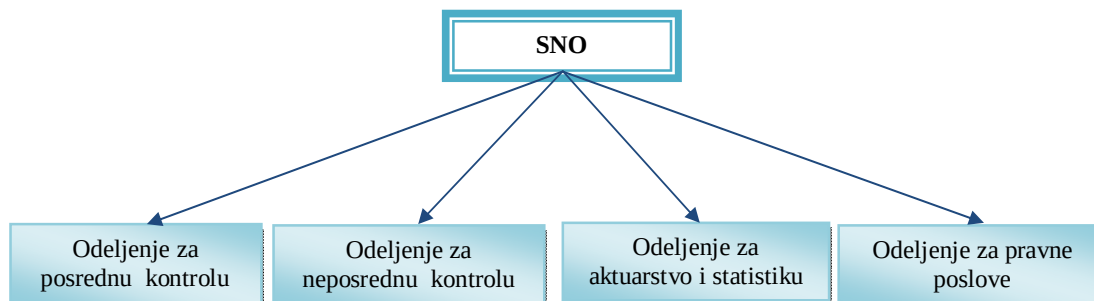
Tabela 17. Broj izdatih dozvola, po subjektima nadzora i po godinama

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Ukupno
Kompanija za osiguranje i reosiguranje			1	4	4		9
Kompanija za posredovanje u osiguranju		12	6	7	10	1	36
Kompanija za zastupanje u osiguranju		10	8	2	3	2	25
Preduzetnici-zastupnici u osiguranju	1	20	42	31	22	9	125
Agencije za pružanje drugih usluga u osiguranju		1	1	1	1	1	5
Pravna lica koja poslove pružanja drugih usluga u osiguranju obavljaju preko ogranaka		2	1				3
Banke				4	7	2	13
Turističke agencije		1					1
Ukupno	1	46	59	49	47	15	

Izvor: Narodna banka Srbije, Jubilej sektora nadzora nad osiguranjem: Pet godina sektora za poslovanje nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja, str.6

Zadatak SNO je da pravovremeno i adekvatno uvede i primenjuje korektivne mere i procedure kao i da svoje aktivnosti u potpunosti usaglasi sa međunarodnim procedurama i standardima koje se primenjuju u superviziju osiguravajućih kompanija u EU. Prema zakonu o osiguranju Narodna banka Srbije nadzor i kontrolu osiguravajućih kompanija na teritoriji Srbije može da vrši ili posrednom ili neposrednom kontrolom. U sastavu SNO pored odeljenja za posrednu i neposrednu kontrolu nalaze se i odeljenja za aktuarstvo i statistiku i za pravne poslove (Grafikon 11).

Grafikon 11. Struktura Sektora za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja

Izvor: www.nbs.rs

Odeljenje za posrednu kontrolu obavlja funkcije:

- prikupljanja, praćenja i analize podataka iz izveštaja osiguravajućih kompanija;
- razmatra zahteve za izdavanje, oduzimanje i promenu dozvola za rad osiguravajućih kompanija;
- daje saglasnost za statusne promene i promene oblika organizovanja i
- predlaže mere za unapređivanje tržišta osiguranja.

Rezultati posredne kontrole najmanje jednom godišnje se prosleđuju odeljenju neposredne kontrole koje zatim sastavlja planove i rasporede neposrednih kontrola. U toku petogodišnjeg poslovanja u sektoru posredne kontrole najviše nepravilnosti u poslovanju osiguravajućih kompanija uočeno je u:

- neadekvatnom primenjivanju Međunarodnih računovodstvenih standarda (*MSFI*) u cilju prikazivanja kapitala boljim od realnog,
- nepravilnom korišćenju tarifa kako bi pojedine osiguravajuće kompanije bile bolje od konkurencije,
- neadekvatnom odnosu margine solventnosti i garantne rezerve i
- nedovoljnom osnivačkom kapitalu (koji nije u skladu sa propisanim cenzusom).

Odeljenje za neposrednu kontrolu ima zadatak da:

- vrši neposrednu kontrolu nad poslovanjem osiguravajućih kompanija (u njihovim prostorijama);
- vrši neposrednu kontrolu nad poslovanjem kompanija za posredovanje i zastupanje u osiguranju;
- priprema akte koji proizilaze iz postupaka kontrole i
- prilagođava mere radi otklanjanja nezakonitosti i nepravilnosti utvrđenih u postupku neposredne kontrole.

Nadzornu funkciju osiguravajućih kompanija u periodu od 2004. do 2009. godine neposredna kontrola SNO obavila je u tri ciklusa. *Prvi ciklus*⁵⁵ je počeo sa stupanjem na snagu novog zakona o osiguranju po kome je Narodna banka Srbije bila u obavezi da zaštiti interese osiguranika i korisnika osiguranja i da uspostavi stabilan sistem osiguranja. Narodna banka Srbije je počela sa revizijom i neposrednom kontrolom utvrdila brojne nepravilnosti u poslovanju velikog broja osiguravajućih kompanija (u periodu 2003. i prvoj polovini 2004. godine).

Drugi ciklus neposredne kontrole obuhvatio je period od sredine 2005. do januara 2007. U ovom periodu je prekontrolisan rad svih osiguravajućih kompanija na osnovu pokazatelja poslovanja

⁵⁵ Narodna banka Srbije, Jubilej sektora nadzora nad osiguranjem: Pet godina sektora za poslovanje nadzora nad obavljenjem delatnosti osiguranja, str. 7-15

CARMEL⁵⁶. Uočene su nepravilnosti u poslovanju kao što su nepoštovanje međunarodnih računovodstvenih standarda, nepravilno obračunate tehničke rezerve, kršenje propisa o ograničenjima ulaganja i deponovanja tehničkih i garantnih rezervi. U ovom ciklusu dozvolu za rad izgubila su tri osiguravajuće kompanije, dok je gotovo kod svih u procesu kontrole došlo do korekcije ostvarene dobiti.

Treći ciklus neposredne kontrole Narodna banka Srbije izvršila je u periodu od kraja 2007. do kraja 2009. godine i njome je obuhvaćena kontrola 16 osiguravajućih kompanija. Predmet kontrole bio je stepen poštovanja zakonskih propisa, pravilnosti u poslovanju, ali i upravljanje rizicima poslovanja, koji su u ovom periodu bili strateško opredeljenje Narodne banke Srbije. Najčešće nepravilnosti u poslovanju uočene su prilikom širenja prodajne mreže (u angažovanju lica koja nisu ovlašćena da se bave poslovima zastupanja), netačno prikazivanje podataka poslovanja i finansijski izveštaji, nedovoljan iznos kapitala (cenzus koji je zakonom propisan) i slično.

U saglasnosti sa osnovnim principima supervizije osiguranja, za koje se zalaže Međunarodna asocijacija supervizora osiguranja (*International Association of Insurance Supervisors-IAIS*), Narodna banka Srbije je donela nekoliko smernica kako bi poboljšala i unapredila nadzor nad osiguravajućim kompanijama. Na kraju 2009. godine Narodna banka Srbije je raspolagala sa šest smernica⁵⁷:

1. *Transparentnost* – transparentnost i dostupnost podataka o osiguravajućim kompanijama;
2. *Korporativno upravljanje* – ukazuje na neophodnost upravljanja u osiguravajućim kompanijama;
3. *Tržišni rizik* – nalaže kontrolu tržišnog rizika i postojanje konkurencije na tržištu osiguranja;
4. *ALM (Asset Liability Management)* – model upravljanja aktivom i pasivom;
5. *Sprečavanje pranja novca* – sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma i
6. *Prevare* – sprečavanje, otkrivanje i uklanjanje uzroka prevare u poslovima osiguranja.

Kako bi se osiguralo konkurentno i ravnopravno poslovno okruženje u oblasti osiguranja ključni izazov u superviziji finansijskog sektora, u koji spada i sektor osiguranja, je proces implementacije direktive *Solvency II* koji predstavlja ključni izazov za CEA-u (Comitee Europeen des Assurances). Ova direktiva predstavlja najznačajniju promenu u oblasti regulacije solventnosti na nivou Evropske Unije i njen početak primene predviđen je za oktobar 2012. godine. Ključni zahtev koji direktiva

⁵⁶ CARMEL, sačinjen po uzoru na metodologiju IMF, predstavlja pokazatelj poslovanja na osnovu koga se prati i analizira finansijska stabilnost osiguravajućih kompanija. CARMEL pokazatelj se sastoji od šest gupa: Capital adequacy (adekvatnost kapitala), Asset quality (kvalitet imovine), Reinsurance and actuarial issues (reosiguranje i aktuarske pozicije), Management soundness (Kvalitet upravljačke strukture), Earning and profitability (zarada i profitabilnost), Liquidity (likvidnost).

⁵⁷ www.nbs.rs/export/internet/latinica/20/index_osg.html#smernice

Solvency II nameće osiguravajućim kompanijama je upravljanje rizicima i alokacija adekvatne veličine kapitala za pokriće tih rizika, pri čemu se po prvi put u kapitalne zahteve (pored kreditnog, tržišnog i rizika osiguranja) uključuje operativni rizik. Implementacija direktive *Solvency II* trebalo bi da se temelji na ekonomskim principima i kvalitetnim procesima upravljanja rizikom u cilju zaštite osiguranika. Najnoviji pokazatelji učinka mera implementacije direktive *Solvency II* prikazani su u petoj studiji QIS (Quantitative Impact Study V)⁵⁸.

Narodna banka Srbije ima obavezu da proveri da li je ispoštovan minimum kapitala (cenzus) za osnivanje osiguravajuće kompanije, koji je predviđen zakonom o osiguranju. *Početni fond sigurnosti (osnovni kapital)* je uslov koji mora biti ispoštovan da bi osiguravajuća organizacija mogla da posluje na domaćem tržištu. Minimalni iznos kapitala na početku poslovanja prvim osiguranicima garantuje isplatu osiguranih šteta. Treba istaći da se ovaj fond u kasnijem poslovanju isključivo koristi kao krajnje obezbeđenje (za pokriće gubitka). Član 28 zakona o osiguranju propisuje minimalni osnivački kapital u evrima (Tabele 18), pri čemu je osiguravajuća kompanija u obavezi da osnivački kapital izrazi u dinarima (obračunat po srednjem kursu Narodne banke Srbije).

Tabela 18. Iznos minimalnog kapitala za osnivanje osiguravajućih kompanija (u Eur)

Minimalni kapital za osnivanje osiguravajućih kompanija (u Eur)	
Sve vrste neživotnih osiguranja	4.500.000
Obavezno osiguranje od odgovornosti i kasko osiguranje	2.500.000
Ostala osiguranja imovine, ostala osiguranja od odgovornosti i druge vrste neživotnih osiguranja	2.000.000
Osiguranje od nezgode i dobrovoljno zdravstveno osiguranje	1.000.000
Sve vrste životnih osiguranja	4.000.000
Životna osiguranja, osim dobrovoljnog penzijskog osiguranja	2.000.000
Dobrovoljno penzijsko osiguranje	3.000.000
Reosiguranje	4.500.000

Izvor: www.nbs.rs

Narodna banka Srbije pored poslova nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja ima zadatak da:

- proceni sposobnosti osiguravajućih kompanija da izmire svoje obaveze (sadašnje i buduće) u potpunosti;
- proceni kompetentnosti rukovodstva osiguravajućih društava da upravlja preuzetim rizicima;
- proceni adekvatnosti sistema internih kontrola i njihovog sprovođenja;
- blagovremeno identifikuje i proceni preuzete rizike i
- blagovremeno i konzistentno preduzima određene mere.

Podaci iz tabele koja sledi ukazuju da je na tržištu osiguranja od donošenja novog zakona napravljen izvestan pomak u povećanju premije od 136,7%, odnosno rastu premija sa 22,6 milijardi dinara u 2004. na 53,5 milijardi dinara u 2009. godini. Međutim, uprkos ostvarenom povećanju, u pogledu

⁵⁸ Opširnije o implementaciji direktive *Solvency II* na sajtu www.ceiops.eu

pripisane premije, tempo rasta beležen iz godine u godinu se značajno smanjio. U strukturi ostvarene premije osiguranja dominirala su neživotna osiguranja koja su u posmatranom periodu činila 90% ukupne premije. Životno osiguranje, iako sa zanemarivim udelom u ukupnoj premiji, u 2009. godini zabeležilo je dvostruko veće učešće u odnosu na 2004. godinu (povećanje sa 7,5% na 14,7%). Premije neživotnog osiguranja u prethodne dve godine, u uslovima recesije, zabeležile su dinamičan rast od 119% u odnosu na 2004. godinu.

Tabela 19. Tržište osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ukupne premije, u mlrd. Rsd	22,6	34,7	38,3	44,8	52,2	53,5
Premije životnog osiguranja, u mlrd. Rsd	1,7	3,3	4,0	4,9	6,3	7,9
Učešće premija životnog osiguranja u ukupnoj premiji, u %	7,5	9,5	10,6	11,0	12,2	14,7
Premije neživotnog osiguranja, u mlrd. Rsd	20,9	31,4	34,3	39,8	45,8	45,7
Premija po glavi stanovnika (density), u Eur	38	55	65	77	80	76
Premija životnog osiguranja po glavi stanovnika, u Eur	3	5	7	8	10	11
Učešće premije u BDP (penetration), u %	1,6	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9
Broj osiguravajućih kompanija	40	19	17	20	24	26

Izvor: www.nbs.rs, Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, maj 2010.

Gustina osiguranja je u odnosu na 2004. godinu prošle godine udvostručena, ali je i dalje daleko ispod proseka 27 zemalja članica Evropske Unije u kojima se premija po glavi stanovnika kreće oko 2.000 evra. Kao dopunski indikator za utvrđivanje razvijenosti tržišta osiguranja koristi se gustina životnog osiguranja, odnosno učešće premija životnog osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja. U Evropskoj Uniji premija životnog osiguranja po glavi stanovnika u 2009. godini kretala se oko 1.400 evra, dok je u Srbiji iznosila svega 11. Učešće premije u bruto domaćem proizvodu, odnosno indikator penetracije osiguranja, takođe je ispod proseka zemalja članica Evropske Unije (8%), ali i zemalja u regionu budući da u posmatranom periodu (sa izuzetkom u 2005. godini) nije prelazio 2%.

Na teritoriji Srbije u trenutku stupanja na snagu novog zakona o osiguranju poslovalo je 40 osiguravajućih kompanija, ali do januara 2005. godine, usled nepoštovanja regulative, zabranjeno je poslovanje 15 osiguravajućih kompanija. Na kraju 2009. godine na domaćem tržištu osiguranja dozvolu za rad, izdatu od strane Narodne banke Srbije, imalo je 26 osiguravajućih kompanija.

Kako bismo ukazali na poziciju i trenutno stanje sektora osiguranja u daljem tekstu najpre ćemo analizirati strukturu celokupnog domicilnog finansijskog sektora na osnovu dva kriterijuma: kapitala i bilansne sume, a zatim ćemo se detaljnije pozabaviti domaćim tržištem osiguranja i podrobnije analizirati kriterijume navedene u tabeli 19.

5.2. Domicilni finansijski sistem

Da bismo ukazali na stepen razvoja osiguranja i njegovo učešće u ukupnom finansijskom sektoru u Srbiji u tabeli 20 izloženi su uporedni podaci po osnovu dva najznačajnija indikatora: bilansna suma i kapital. Za razliku od razvijenih zemalja u kojima su institucionalni investitori značajni „igrači”, u zemljama u razvoju oni su u početnoj fazi razvoja. Podaci govore da su osiguravajuće kompanije po osnovu ova dva kriterijuma daleko iza bankarskog sektora, koji je godinama unazad lider na finansijskom tržištu⁵⁹.

Tabela 20. Učešće finansijskih institucija u domaćem finansijskom sektoru u periodu od 2004. do 2009. godine

	Banke		Lizing		Osiguranje		DPF ⁶⁰	
	Bilansna suma	Kapital	Bilansna suma	Kapital	Bilansna suma	Kapital	Bilansna suma	Kapital
2004	90,5	85,8	4,1	0,7	5,5	13,5	-	-
2005	88,5	85,8	5,9	1,5	5,3	12,7	-	-
2006	90,4	89,8	5,3	1,6	4,4	8,6	-	-
2007	90,4	91,3	5,5	1,6	4,1	6,9	0,0	0,2
2008	89,3	93,0	6,2	1,4	4,3	5,6	0,2	0,0
2009	91,1	92,1	4,7	1,9	3,9	6,0	0,3	n.a.

Izvor: Kočović J., *Savremeni trendovi u razvoju tržišta osiguranja, IV međunarodni simpozijum u Vrnjačkoj Banji, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006*, www.nbs.rs, Sektor osiguranja u Srbiji, Godišnji izveštaj za 2007. godinu, Godišnji izveštaj za 2009. godinu

Bilansna suma banaka u poslednjih šest godina bila je iznad 90% (sa izuzetkom u 2005. i 2008. godini), dok kapital banaka u posmatranom periodu nije padoo ispod 85%. U trenutku donošenja novog zakona o osiguranju ovi institucionalni investitori beležili su čak 16,5 puta manju bilansnu sumu i 6 puta niži kapital od bankarskog sektora. Na osnovu podataka iz prethodne tabele moguće je utvrditi da se učešće bilansne sume i kapitala sektora osiguranja iz godine u godinu smanjivalo i da je u posmatranom periodu sa nastupanjem svetske ekonomske krize dostiglo najniži nivo.

Posle primetne krize finansijskog sektora u IIQ 2009. godine došlo je do blagog oporavka domaćeg tržišta osiguranja. Ukupna bilansna suma⁶¹ finansijskog sektora Srbije na kraju 2009. godine bila je 2.371 milijardu dinara, od čega je učešće bankarskog sektora bilo preko 91% (ili 2.157 milijardi

⁵⁹ Učešće bankarskog sektora na domaćem finansijskom tržištu godinama unazad je dominantno, što pokazuje sledeći primer. Raiffaisen banka je na teritoriji Srbije počela sa radom 2001. godine. Posle samo pet godina poslovanja u Srbiji imala je skoro tri puta veću bilansnu aktivu (144 milijarde dinara) od bilansne aktive celokupnog sektora osiguranja (56,1 milijarda dinara); Opširnije: Kapor P., Neki aspekti stanja i razvoja tržišta osiguranja u Srbiji, Tržište osiguranja u Srbiji, stanje i perspektive, Beogradska bankarska akademija, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007, str.79

⁶⁰ DPF- Dobrovoljni penzionirani fondovi

⁶¹ U bilansu sumu finansijskog sektora nije uključena bilansna suma dobrovoljnih penzioniranih fondova.

dinara), a sektora osiguranja 3,9% što je blago smanjenje u odnosu na prethodnu godinu. Bilansna suma osiguravajućih kompanija, koje su obavljale poslove osiguranja i reosiguranja, u poređenju sa 2008. godinom povećana je u 2009. za 17%, odnosno sa 84,8 milijardi dinara na 99,2 milijarde dinara.

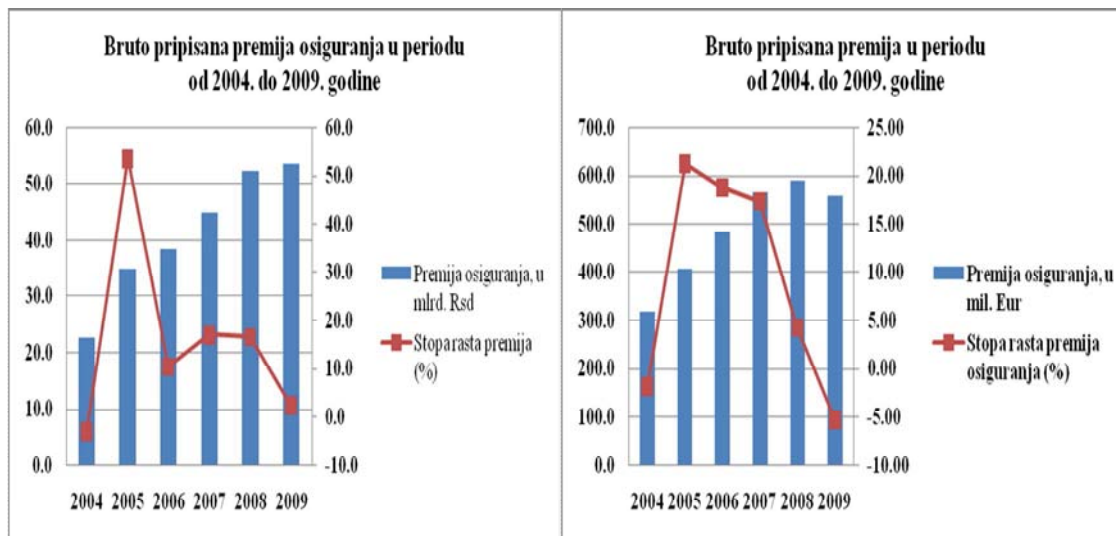
Finansijsko tržište Srbije je i u 2009. godini bilo bankocentrično budući da su banke prema kriterijumu visina kapitala bili lideri sa učešćem od 92,1%, dok su osiguravajuće kompanije učestvovala samo sa 6% (povećanje za 3,9 milijardi dinara ili 15,2% u odnosu na prethodnu godinu). Na osnovu ovih činjenica možemo da zaključimo da na domaćem finansijskom tržištu dominiraju banke i da osiguravajuće kompanije, kao finansijske institucije, zauzimaju veoma mali deo tržišta. Uzimajući u obzir iskustva država koje su prošle kroz tranzicioni period, kroz koji Srbija sada prolazi, uočavamo genezu razvoja finansijskog sistema u kojoj sektor osiguranja sledi bankarski sektor. Međutim, trenutna neusklađenost finansijskih institucija na domaćem finansijskom tržištu povećava izloženost fiksnim troškovima i negativno utiče na profitabilnost celog sektora.

5.3. Premija i struktura premije osiguranja

Privreda Srbije je tokom 2008. godine zapala u recesiju čime su se pogoršali uslovi poslovanja osiguravajućih kompanija. Iako je u periodu od 2004. do 2008. godine sektor osiguranja beležio rast pripisanih bruto premija, tempo rasta premija se iz godine u godinu smanjivao što se može videti na grafikonu 12. Podaci ukazuju da je najdinamičniji rast premija zabeležen 2005. godine (21,2%) kada je na snagu stupio novi zakon o osiguranju, dok je najveće usporavanje rasta (5,3%), kao posledica negativnih efekata svetske ekonomske krize, vidljivo u 2009. godini.

Prema podacima Narodne banke Srbije osiguravajuće kompanije koje posluju na teritoriji Srbije u periodu od 2004. do 2009. godine postepeno su povećavale premije osiguranja. Interesantno je da je domicilno tržište osiguranja najviše premije zabeležilo u uslovima svetske ekonomske krize, čak duplo veće nego 2004. godine. Osiguravajuće kompanije u Srbiji su u 2009. godini ostvarile ukupnu premiju osiguranja u visini od **53,5 milijardi dinara (558 miliona evra)** što predstavlja rast od 2,6% u odnosu na prethodnu godinu, kada je iznosila 52,2 milijarde dinara (589 miliona evra).

Grafikon 12. Premija osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine
(u mlrd. Rsd- leva strana grafikona i mil. Eur- desna strana grafikona)

Izvor: www.nbs.rs

Moguće je da prethodni grafikon (leva strana, premije osiguranja izražene u dinarima) kod čitaoca ovog rada budi izvesnu dozu sumnje budući da su:

- tokom posmatranog perioda prisutne visoke stope inflacije u odnosu na zemlje članice Evropske Unije;
- u 2005. godini načinjene značajne promene u iskazivanju premija osiguranja (tada se u potpunosti prešlo na njeno računovodstveno prikazivanje za ceo period unapred, odnosno odmah po izdavanju polise, što je za posledicu imalo činjenicu da su premije osiguranja iskazane u 2005. godini u sebi sadržale deo premija 2004. godine);
- u uslovima svetske finansijske krize, kada države članice Evropske Unije i države u okruženju sa razvijenijim ekonomijama od Srbije beleže pad premija osiguranja, domaći sektor osiguranja nominalno ostvaruje pozitivne stope rasta.

Iz gore navedenih razloga izvršili smo odgovarajuće korekcije i premije osiguranja prikazali realnije, u evrima. Desna strana grafikona (premije osiguranja izražene u evrima) pokazuje da je u uslovima globalne ekonomske krize domicilno tržište osiguranja zabeležilo mnogo niže stope rasta, iskazane u evrima, nego što su one u dinarima. Primera radi, u 2008. godini prema podacima na levoj strani grafikona premije osiguranja su ostvarile rast od oko 18%, dok je stopa rasta u istom periodu, ali na desnoj strani grafikona 5%. Isto tako prošle godine premije osiguranja, izražene u dinarima povećane su za 2,6%, dok su premije prikazane u evrima smanjene za 5%.

Što se tiče strukture portfolia osiguravajućih kompanija u Srbiji, ona pre donošenja novog zakona o osiguranju nije bila adekvatna, budući da se svega 3% ukupne premije osiguranja odnosilo na životno, a 97% na neživotno osiguranje. Istorijski posmatrano u strukturi portfolija poslova osiguranja u Srbiji dominantno učešće još uvek imaju neživotna osiguranja. Za razliku od domaćeg tržišta osiguranja razmere poslova životnog i neživotnog osiguranja sasvim su suprotne u zemljama članicama Evropske Unije što jasno ilustruje naredna tabela.

Tabela 21. Komparativna analiza premije i strukture osiguranja u EU27 i Srbiji u periodu od 2004. do 2008. godine (u mil. Eur)

	2004	2005	2006	2007	2008
Premija osiguranja u EU27	886.697	962.565	1.046.691	1.127.144	1.001.812
Učešće životnog osiguranja	61,5%	63,3%	63,3%	65,2%	61,0%
Učešće neživotnog osiguranja	38,5%	36,7%	36,7%	34,8%	39,0%
Premija osiguranja u Srbiji	318	406	485	566	589
Učešće životnog osiguranja	7,5%	9,5%	10,6%	11,0%	12,2%
Učešće neživotnog osiguranja	92,5%	91,5%	89,4%	89,0%	87,8%

Izvor: www.cea.eu, CEA Statistics No.37, *European Insurance in Figures*, Brussels 2009, Annex I, www.nbs.rs, Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, 2010

Podaci iz tabele 21 potvrđuju činjenicu da je tržište životnog osiguranja u Srbiji nerazvijeno u odnosu na zemlje Evropske Unije u kojima ovaj oblik osiguranja dominira i približno čini 2/3 premija osiguranja. Iako u poslednjih pet godina životno osiguranje postepeno povećava učešće u ukupnoj premiji domicilno tržište, da bi postalo moderno i efikasno, u što kraćem vremenskom periodu mora u potpunosti da promeni trenutnu strukturu osiguranja i da ostvari dinamičniji rast premija životnog od neživotnog osiguranja.

U portfoliju osiguranja u Srbiji dominiraju neživotna osiguranja sa 85,3% (obavezna osiguranja beleže rast, dok neobavezna osiguranja beleže pad usled izloženosti sektora osiguranja uticajima svetske ekonomske krize), dok životna osiguranja na kraju 2009. učestvuju sa 14,7% (rast od 2,5 procentna poena u odnosu na 2008. godinu). Uzroci nerazvijenosti životnih osiguranja na domicilnom tržištu su na prvom mestu nizak nivo životnog standarda i inflacija, a zatim i nepoverenje stanovništva u instituciju osiguranja. Međutim, sa regulatornim promenama i uvođenjem novog zakonoma o osiguranju postepeno dolazi do razvoja životnih osiguranja. Za razliku od učešća životnih osiguranja u ukupnoj premiji od 7% u 2004. godini u 2009. godini učešće životnog osiguranja u ukupnoj premiji se povećalo na 14,7% što nije zanemariv rast imajući u vidu i prisustvo ekonomske recesije tokom prošle godine.

Detaljnija analiza struktura premija po vrstama osiguranja pokazuje da su najznačajnije učešće u ukupnoj premiji osiguranja u 2009. godini imala:

- osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila (34,1%);

- osiguranja imovine (22,6%);
- kasko osiguranja (14,2%) i
- ostala neživotna osiguranja (14,5%).

Na prvi pogled uočava se da procentualno najveće učešće u ukupnoj premiji ima osiguranje vlasnika motornih vozila od odgovornosti za štete pričinjene trećim licima koje nastaju upotrebom motornog vozila, budući da je ova vrsta osiguranja obavezna, odnosno zaključenje ove vrste osiguranja predstavlja obavezan uslov za registraciju vozila. Imajući u vidu obaveznost osiguranja jasno je zašto je najveća konkurentna utakmica osiguravajućih kompanija upravo u segmentu osiguranja autoodgovornosti.

Sve do uvođenja zakona o osiguranju domicilno tržište osiguranja je bilo neregulisano tako da je većina osiguravajućih kompanija nudila samo usluge obaveznog osiguranja od autoodgovornosti. Uporednom analizom strukture neživotnih osiguranja u 2004. i 2009. godini (grafikon 12.) došli smo do zaključka da su najdinamičniji rast učešća u portfoliju neživotnog osiguranja zabeležila osiguranja od autoodgovornosti (rast sa 23% na 34%), dok je najveće smanjenje zabeleženo kod imovinskog osiguranja, čiji je udeo prepolovljen (sa 45% na 22%). Osiguranje motornih vozila (kasko osiguranje) i ostala imovinska osiguranja ostala su na istom nivou.

Grafikon 13. Struktura neživotnog osiguranja (u %) u 2004. i 2009. godini

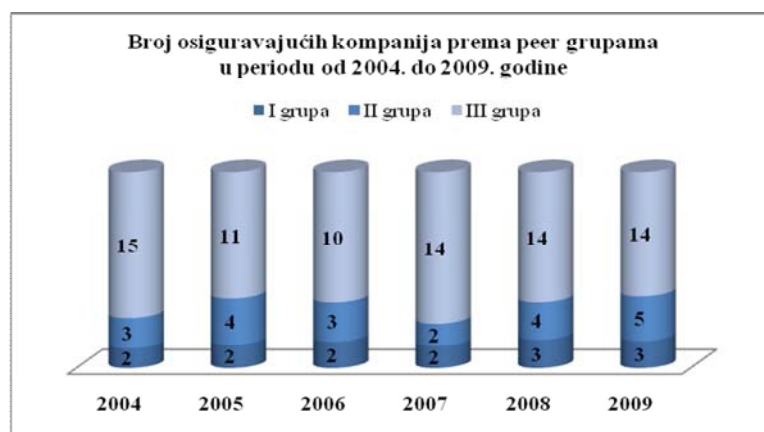

Izvor: www.nbs.rs, Izveštaj o poslovanju sektora osiguranja, 2005.i 2009. godine

Sve osiguravajuće kompanije smo prema visini premije osiguranja ostvarenoj u 2009. godini podelili u tri „peer” grupe i to na male (učešće premije do 3%), srednje (učešće premije između 3% i 15%) i velike osiguravajuće kompanije (učešće premije iznad 15%). Prema podacima Narodne banke Srbije u prvoj peer grupi našle su se 3, u drugoj 5, a u trećoj 14 osiguravajućih kompanija koje se bave isključivo poslovima osiguranja. Grupa velikih osiguravajućih kompanija iskazuje pad svog učešća u

ukupnoj premiji sa 74,2% u 2004. na 65,8% u 2009. godini, grupa srednjih značajno povećanje učešća sa 11,8% na 23,2%, dok grupa malih osiguravača zadržava relativno stabilno učešće u ukupnoj premiji osiguranja od oko 11%. Zanimljivo je da je u 2009. godini najveće učešće u premiji neživotnog osiguranja zabeležila prva grupa osiguravača (70,3%), dok najveći deo ukupne premije životnog osiguranja (47,4%) pripada drugoj grupi⁶².

Grafikon 14. Broj osiguravajućih kompanija prema peer grupama u periodu od 2004. do 2009. godine

Izvor: www.nbs.rs, Sektor osiguranja u Srbiji, Izveštaj za 2009, str.11

Na osnovu *HH Indeksa (Herfindahl Hirschman Index)*⁶³ posmatramo učešće osiguravača u ukupnoj ostvarenoj premiji osiguranja. Prema metodologiji Narodne banke Srbije tržište osiguranja u Srbiji pripada grupi umereno konkurentnih tržišta budući da je po prvi put HH Indeks 2007. godine beležio umerenu koncentraciju na domaćem tržištu osiguranja (1.523) i da se trend slabljenja nastavio u 2008. (1.433) i 2009. godini (1.233). Međutim, domicilno tržište osiguranja karakteriše visoko učešće vodećih osiguravajućih kompanija u ukupnoj premiji osiguranja. Tržište osiguranja u Srbiji smatra se izuzetno koncentrisanim budući da prva tri društva za osiguranje imaju iznad 65% učešća u ukupnoj premiji osiguranja prošle godine. Pored toga na zaključak o visokoj koncentraciji tržišta osiguranja ukazuje podatak da od ukupno 26 osiguravajućih kompanija koje trenutno posluju na domicilnom tržištu osiguranja, 10 osiguravača ima učešće u ukupnoj premiji od 95,32%. Drugim rečima, u 2009. godini preostalih 16 osiguravajućih kompanija ostvarilo je nešto manje od 5% ukupne premije osiguranja.

⁶² Sektor osiguranja u Srbiji, Izveštaj za 2009, str.11, www.nbs.rs

⁶³ HH Indeks se izračunava kao zbir kvadrata tržišnog učešća svih učesnika na tržištu. Predstavlja najpouzdaniji indikator za određivanje nivoa konkurencije. Vrednost ovog indeksa se kreće od 0 (savršeno konkurentno tržište) do 10.000 (monopol). Prema vrednosti HHI tržište se klasifikuje kao konkurentsko kada je $HHI < 1.000$, kao umereno konkurentno kada je $HHI > 1.000$, i $HHI < 1.800$ i kao visoko koncentrisano tržište kada je $HHI > 1.800$.

Tabela 22. Koncentracija premija osiguranja u periodu od 2007. do 2009. godine

	2007	2008	2009
Prve tri osiguravajuće kompanije⁶⁴	74,73%	71,60%	65,75%
Prvih deset osiguravajućih kompanija⁶⁵	97,14%	96,35%	95,32%
Lider na tržištu- Dunav osiguranje	32,10%	29,56%	27,41%

Izvor: www.nbs.rs, Kalkulacija autora

Treba napomenuti da iako je tržište osiguranja u Srbiji još uvek visoko koncentrisano, iz godine u godinu nivo koncentracije se smanjuje. Podaci iz tabele 22 ukazuju da je tržišno učešće tri tradicionalno vodeće osiguravajuće kompanije u izvesnoj meri opalo u protekle tri godine po osnovu obračunate premije sa 74,73% u 2007. godini na 65,75% u 2009. Prvih deset osiguravača smanjilo je učešće za 3 i Dunav osiguranje, kao lider na tržištu, za 5 procentnih poena. Na osnovu ovih podataka realno je očekivati da će u narednim godinama HH Indeks premije osiguranja u Srbiji biti znatno umereniji.

5.4. Stepen razvijenosti tržišta osiguranja

U proteklih pet godina domaće tržište osiguranja, iako je premije osiguranja povećalo više od dva puta, u poređenju sa zemljama Zapadne Evrope i dalje spada u grupu nerazvijenih tržišta. Nivo razvijenosti osiguranja meri se na osnovu dva pokazatelja: premijom po glavi stanovnika (pokazatelj platežno sposobne tražnje, a ujedno označava i gustinu osiguranja- *density*) i učešćem ukupne ostvarene premije u bruto domaćem proizvodu (*penetration*). U odnosu na prosek zemalja članica Evropske unije (u kojima je tržište osiguranja razvijeno sa 2.009 evra i 8% učešća u BDP) ukupna premija po glavi stanovnika u Srbiji u 2009. godini iznosila je 76 evra, dok je gustina životnog osiguranja bila svega 11 evra (prosek na nivou Evropske Unije je 1.400 evra). Iz navedenog možemo zaključiti da je tržište osiguranja u Srbiji još uvek nerazvijeno što je i razumljivo ukoliko prilikom razmatranja u obzir uzmemo negativne efekti svetske ekonomske krize, koji su se prelili i na domaće finansijsko tržište:

- nizak bruto domaći proizvod per capita (4.304 evra)⁶⁶;
- visoka stopa nezaposlenosti (16,1%)⁶⁷;
- smanjen priliv stranih direktnih investicija;

⁶⁴ Vodeće tri osiguravajuće kompanije: Dunav osiguranje, DDOR Novi Sad, Delta Generali. www.nbs.rs

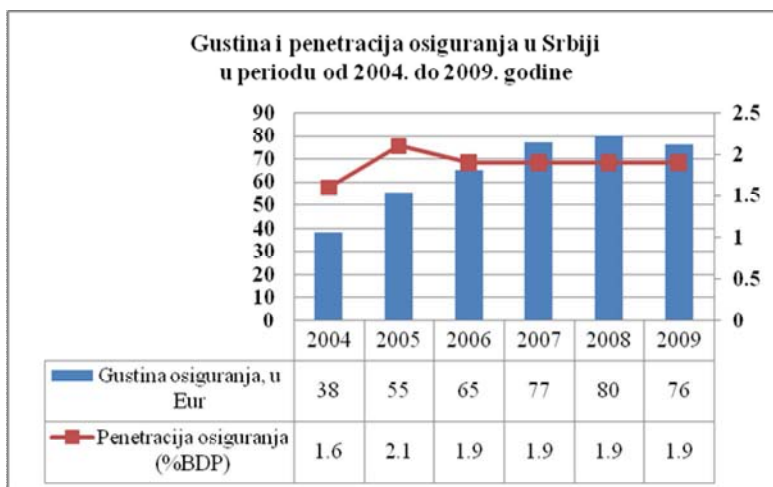
⁶⁵ Prvih deset vodećih osiguravajućih kompanija: Dunav osiguranje, DDOR Novi Sad, Delta Generali, Wiener, Uniqa neživotno osiguranje, Takovo osiguranje, Societe Generale, Triglav osiguranje, Grawe, AMS. www.nbs.rs

⁶⁶ Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu; Prognoza za 2009. godinu, str. 18, www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=6525

⁶⁷ Republički zavod za statistiku, <http://webzrs.stat.gov.rs/axd/index.php>

- nedovoljna svest o potrebi zaštite od rizika imovine i lica kao i nedovoljna informisanost i edukovanost građana⁶⁸;
- visok opšti rizik zemlje (Srbija je prema klasifikaciji OECD⁶⁹ još uvek svrstana u kategoriju najrizičnijih zemalja).

Grafikon 15. Gustina i penetracija osiguranja u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine

Izvor: www.nbs.rs, Nadzor društava za osiguranje u uslovima krize, maj 2010.

Pokazatelj ukupne premije po glavi stanovnika (density ratio) povećan je sa 38 evra u 2004. godini na 76 evra u 2009. godini, a pokazatelj gustine životnog osigurnaja sa 3 evra u 2004. na 11 evra u 2009. godini. Učešće ukupne premije u BDP povećano je sa 1,6% u 2004. na 1,9% u 2006. godini pri čemu je penetracija osiguranja u naredne tri godine ostala nepromenjena.

Tabela 23. Projekcija gustine i penetracije osiguranja u Srbiji

Gustina osiguranja, u Eur					
	2010	2011	2012	2013	2014
Neživotno osiguranje	76,03	89,59	107,18	124,10	142,40
Životno osiguranje	10,55	10,72	11,18	11,20	11,08
Penetracija osiguranja (%)					
	2010	2011	2012	2013	2014
Neživotno osiguranje	1,72	1,75	1,78	1,90	2,03
Životno osiguranje	0,24	0,21	0,19	0,17	0,16

Izvor: Business Monitor, Serbia Insurance Report-Includes 5-year forecast to 2014, December 2009, str.20

⁶⁸ Osiguravajuće kompanije, koje se bave poslovima osiguranja su u saradnji sa Ministarstvom finansija 22. juna 2009. godine započele projekat „Dani životnog osiguranja u Srbiji“ u cilju bolje informisanosti građana o značaju životnog osiguranja za pojedince i za ekonomski razvoj jedne zemlje. Opširnije www.ekapija.com/website/sr/page/242435

⁶⁹ OECD, Country Risk Classification of the Participants to the Arrangement on Officially Supported Export Credits 29.January 2010, www.oecd.org/document/49/0,2340,en_2649_34171_1901105_1_1_1_1,00.html Po klasifikaciji OECD države su rangirane od 0 do 7 (najmanjanje rizične zemlje su ocenjene 0, a najrizičnije ocenom 7). Srbija se u 2009. godini nalazila u grupi najrizičnijih zemalja (ocena 7), a na početku 2010. godine je popravila svoju poziciju (ocena 6).

Prema analizi Business Monitor u narednim godinama indikator gustine osiguranja bi trebalo da nastavi sa trendom rasta, pri čemu će premija neživotnog osiguranja po glavi stanovnika biti mnogostruko veća u poređenju sa premijom per capita životnih osiguranja. Pored toga, podaci u tabeli 23 pokazuju da će gustina osiguranja kod neživotnih osiguranja imati dinamičniji rast od životnih osiguranja, što na dugi rok nije dobro.

Što se penetracije osiguranja tiče, u 2010. i 2011. godini premije osiguranja bi posle niza godina trebalo da budu na korak do 2% bruto domaćeg proizvoda. Činjenica da se indikator penetracije osiguranja u posmatranom periodu neće smanjivati ohrabrujuća je i uliva nadu da će se domaće tržište osiguranja u narednom periodu približiti zemljama Evropske Unije.

5.5. Broj i vlasnička struktura osiguravajućih kompanija

Osiguravajuće kompanije nisu adekvatno upravljale prikupljenim premijama osiguranja pa brojni odštetni zahtevi nisu bili isplaćivani što je rezultiralo nepoverenjem građanja u sektor osiguranja. Nakon uvođenja nove regulative i postavljanja nadzornog tela, Narodne banke Srbije, sve osiguravajuće kompanije koje nisu poslovale po zakonu su likvidirane.

Na teritoriji Srbije u trenutku stupanja na snagu novog zakona o osiguranju poslovalo je 38 osiguravajućih kompanija, 2 društva za reosiguranje i 152 agencija za posredovanje i zastupanje. Do januara 2005. godine dozvolu za rad izgubilo je 15 osiguravajućih kompanija (njih 7 u decembru 2004. i 8 u januaru 2005. godine, od kojih su 3 dobrovoljno prestale sa radom), jer svoje poslovanje nisu uskladile sa postavljenim standardima i regulativom Narodne banke Srbije. U isto vreme zabranjen je rad i agencijama, koje su prodavale polise osiguranja stranih osiguravajućih kompanija. U toku 2005. godine broj osiguravajućih kompanija je prepolovljen i nije se povećavao sve do početka 2008.

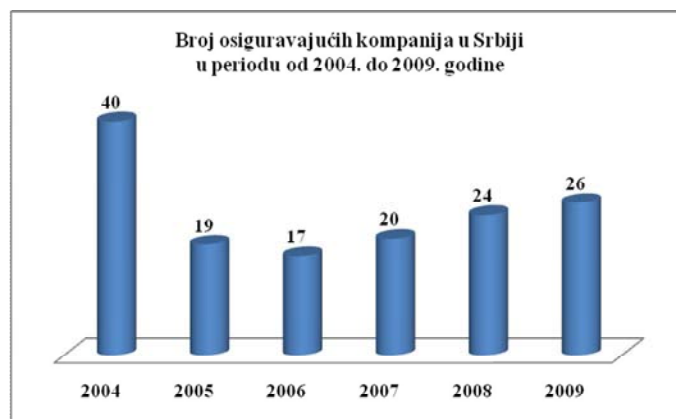
Tabela 24. Osiguravajuće kompanije koje su izgubile dozvolu za rad (u decembru 2004. i januaru 2005.)

Izvor: www.nbs.rs

1. Agroosiguranje	2. Auto Nena
3. Autokomerc	4. Evropa
5. Dinara	6. Ekos
7. Drina	8. Imperijal
9. Drina kompani	10. Strela
11. Kosmet	12. Top Gun
13. Libertas	14. Balkan
15. Plava tačka	

Na tržištu osiguranja su ostala samo ona osiguravajuća društva koja su mogla svojim kapitalom, osposobljenim kadrovima i tehničkom-tehnološkom podrškom da odgovore obavezama. Drugim rečima, samo osiguravajuće kompanije koje su dobile licencu za rad su mogle da nastave poslovanje na domaćem tržištu osiguranja.

Grafikon 16. Broj osiguravajućih kompanija u Srbiji u periodu od 2004. do 2009. godine

Izvor: www.nbs.rs

U tabeli 25 je prikazana struktura osiguravajućih kompanija na teritoriji Srbije na kraju 2009. godine. Dozvolu za rad imalo je ukupno 26 osiguravajućih kompanija od kojih su 4 novoosnovane (2 za obavljanje poslova životnog osiguranja i dve za obavljanje poslova reosiguranja)⁷⁰.

Osiguravajuće kompanije su obavljale delatnosti:

- osiguranja (21 osiguravajuća kompanija, od kojih se 7 bavilo isključivo poslovima životnog osiguranja, 9 poslovima neživotnog osiguranja i 6 poslovima životnog i neživotnog osiguranja);
- reosiguranja (4 osiguravajuće kompanije) i
 - osiguranja i reosiguranja (1 osiguravajuća kompanija).

Pored osiguravajućih kompanija na domaćem tržištu osiguranja posluje 15 banaka, 69 pravnih lica, 122 preduzetnik i jedna turistička agencija, dok je sertifikat za zastupanje odnosno posredovanje dobilo ukupno 10.124 fizička lica⁷¹.

⁷⁰ Sava životno osiguranje (nastalo je u okviru grupacije Sava kako bi se izdvojile aktivnosti životnog osiguranja, što je u skladu sa zakonom o osiguranju), Societe Generale osiguranje (osnovano je kao potpuno novo društvo od strane bankarske grupacije Societe Generale), Wiener RE (u okviru grupacije Wienerstädtsche osiguranja), DDOR-RE (osnovana je kao potpuno nova osiguravajuća kompanija u okviru DDOR grupacije koja se bavi poslovima reosiguranja).

⁷¹ Stanje na dan 29. mart 2010. godine; Narodna Banka Srbije, Izveštaj o poslovanju sektora osiguranja za 2009, str.8

Tabela 25. Broj osiguravajućih kompanija na kraju 2009. godine

Osiguravajuće kompanije	
Alico	Globos
As	Merkur
AMS	Milenijum
Basler než.	Sava než.
Basler živ.	Sava živ.
Credit Agricole	Societe Generale
Delta Generali	Takovo
Dunav	Triglav Kopaonik
Energoprojekt	Unika živ.
Garant	Wiener Städtische
Grawe	
Poslovi reosiguranja	
DDOR RE	Dunav RE
Delta Generali RE	Wiener RE
Poslovi osiguranja i reosiguranja	
DDOR Novi Sad	
UKUPNO: 26	

Izvor: www.nbs.rs

Narodna banka Srbije je krajem novembra 2006. godine i početkom 2007. izdala prve greenfield licence⁷² akcionarskim društvima Credit Agricole Life za životno osiguranje i Unika za neživotno osiguranje čime su ove osiguravajuće kompanije na domicilnom tržištu osiguranja bile prve u stranom vlasništvu. Broj osiguravajućih kompanija u stranom vlasništvu se iz godine u godinu povećavao tako da je na kraju 2009. godine na domaćem tržištu osiguranja zabeležen najveći broj inostranih osiguravajućih kompanija u posmatranom periodu. Krajem 2004. godine u Srbiji su sa pretežno stranim vlasništvom poslovala pet osiguravajućih kompanija sa učešćem u premiji osiguranja od 8,75%, u 2005. pet osiguravajućih kompanija sa učešćem u premiji od 12,1% i u 2006. osam osiguravajućih kompanija sa učešćem u premiji od 28,5%⁷³. Posmatrano prema vlasničkoj strukturi kapitala sve osiguravajuće kompanije su akcionarska društva pri čemu su u strukturi vlasništva u 2009. godini prednjačile osiguravajuće kompanije u većinskom stranom vlasništvu (njih 19), dok je u većinskom domaćem vlasništvu bilo njih sedam, od čega je jedna u državno-društvenoj svojini.

⁷² Prva greenfield investicija po novom zakonu o osiguranju imovine i lica

www.nbs.yu/internet/latinica/scripts/showContent.html?id=1632&konverzija=no

⁷³ Erić-Jović M., Životno osiguranje- potencijali za rast, Tržište osiguranja u Srbiji- stanje i perspektive, Beogradska bankarska akademija i Institut ekonomskih nauka, 2007, str.5

Tabela 26. Osiguravajuće kompanije prema poreklu kapitala u periodu od 2004. do 2009. godine

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Osiguravajuće kompanije i godina osnivanja
Srbija	35	14	9	7	7	7	AMS, Delta Generali Re, Dunav, Dunav RE, Takovo, Energoprojekt Garant, Globos
Austrija	2	2	4	6	6	6	Grawe '97, Wiener '03, Uniqa '06, Delta Generali '06-'07, Merkur*'07, Uniqa Non Life* '07, Wiener Re* '08
Slovenija	-	-	2	2	4	4	Sava '06, Triglav '06, As* '08, Sava zivot* '08
Italija	-	-	-	1	1	1	DDOR/Fondiarina '07
Švajcarska	1	1	-	2	2	2	Zepter '98, Basler Life* '07, Basler Non Life* '07
Francuska	-	-	1	1	1	2	Credit Agricole*'06, Societe Generali *'09
Hrvatska	1	1	1	1	1	1	Milenijum '04
Holandija	1	1	-	-	1	1	Dunav TBI '02, Delta Generali '08
Amerika	-	-	-	-	1	1	AIG* '08
Irska	-	-	-	-	-	1	DDOR Re * '09
Ukupno, strano vlasništvo	5	5	8	13	17	19	*Greenfield investicije (od 2005. godine ukupno 11)
Ukupno osiguravajućih kompanija	40	19	17	20	24	26	

Izvor: www.nbs.rs, <http://osiguranje.hr/private/redakcija/other/26042010/M.%20Eric%20Jovic.ppt>

U vlasničkoj strukturi društava za osiguranja još od Drugog svetskog rata pa sve do 2007. godine dominirao je domaći većinski kapital. Privatizacijom DDOR Novi Sad (druge po veličini osiguravajuće kompanije po ostvarenoj premiji osiguranja), koji je bio u društvenom vlasništvu, od strane osiguravajuće grupacije Fondiaria Sai, sektor osiguranja u Srbiji prešao je u većinsko strano vlasništvo. U poslednjih nekoliko godina na domaćem tržištu osiguranja oseća se snažan uticaj inostranih osiguravajućih kompanija (kao što su Generali, Uniqa, Triglav i Fondiaria Sai) koje su na domicilno tržište osiguranja ušle portfolio investicijama, odnosno kupovinom većinskih paketa akcija postojećih osiguravajućih kompanija. Od ukupno 19 inostranih osiguravača koji su prisutni na domicilnom tržištu osiguranja, njih 11 je od početka 2005. godine do danas na tržište ušlo preko greenfield investicija.

Prošle godine najveće učešće na domicilnom tržištu osiguranja (prema kriterijumu poreklo kapitala) imale su domaće osiguravajuće kompanije (njih sedam: AMS, Delta Generali Re, Dunav, Dunav RE, Takovo, Energoprojekt Garant, Globos), a sledile su ih austrijske osiguravajuće kompanije (njih šest: Grawe, Wiener, Uniqa, Delta Generali, Merkur, Uniqa Non Life, Wiener Re). Na domaćem tržištu

osiguranja, putem greenfield investicija, poslednji su ušli investitori iz Irske, osnivanjem nove kompanije DDOR-RE, koja je od Narodne banke Srbije dobila dozvolu za rad 25.12.2009. godine. Često se postavlja pitanje opravdanosti i prednosti koje sa sobom donose strane osiguravajuće kompanije u države sa nerazvijenim tržištem osiguranja. Prema našim dosadašnjim istraživanjima možemo da zaključimo da ulazak stranih investicija u sektor osiguranja značajno utiču na:

- razvoj životnog osiguranja;
- unapređenje korporativnog upravljanja i upravljanja rizicima;
- povećanje zdrave konkurencije;
- jačanje transparentnosti u poslovanju;
- potrebu za uvođenjem novih i kvalitetnijih paketa usluga.

Tabela 27. Privatizacija osiguravajućih kompanija⁷⁴ na domicilnom tržištu osiguranja

Kompanija	Kupac	Paket	Prodajna cena (u Eur)
Delta osiguranje	Generali	50%+1 akcija	30 miliona
Zepter	Uniq	>80% kapitala	16 miliona (uz mogućnost revidiranja cene nakon nekoliko godina)
Kopaonik	Triglav	95% kapitala	17,5 miliona
DDOR	Fondiaría Sai	96% kapitala	240 miliona

Izvor: Ekonomist magazin, www.vibilia.rs/srpski/izvestaj/0503/Osiguranje.pdf

Ne smemo izostaviti činjenicu da se strani investitori, prilikom ulaska na domicilno tržište osiguranja, sreću sa nizom ograničavajućih faktora: nerazvijenost finansijskog tržišta, limiti u iznošenju novih sredstava, veliki osnivački ulozi u odnosu na Evropsku Uniju, niska kultura osiguranja i nepoverenje građana u instituciju osiguranja. Pored toga priliv stranih investicija zavisi i od finansijske stabilnosti zemlje i kreditnog rejtinga Srbije (trenutno je BB „stabilni” prema Standard&Poors⁷⁵) a zatim i od inflacije i kretanja deviznog kursa. Međutim, i pored svih ovih prepreka, u narednom periodu na domaćem tržištu osiguranja možemo očekivati ulazak svetskih lidera kao što su Allianz, VHV Group, Eureka, KBC, AXA⁷⁶ koji pokazuju veliko interesovanje za početak poslovanja u Srbiji. Od njih se očekuje da u perspektivi preuzmu poziciju lidera na finansijskom tržištu, doprinesu razvoju celokupnog finansijskog sistema Srbije i intenziviraju konkurenciju na tržištu osiguranja.

Osiguravajuće kompanije u većinskom stranom vlasništvu su u 2004. godini imale relativno malo učešće u ukupnoj imovini svih osiguravajućih kompanija (12,3%), ali već u narednim godinama zabeležen je rastući trend (u 2006. 27,9%, a u 2009. 56%). Pored imovine osiguravajućih kompanija

⁷⁴ www.seebiz.eu/cg/osiguranje/u-ponedeljak-odluka-o-prodaji-ddor-a-fondiariji,2925.html

⁷⁵ www.seebiz.eu/sr/makroekonomija/srbija/s_p-poboljsan-kreditni-rejting-srbije,62484.html

⁷⁶ Francuska banka Credit Agricole prodala je srpsku filijalu svoje osiguravajuće kuće Credit Agricole Life francuskom holdingu AXA Mediterraneau u junu 2010.

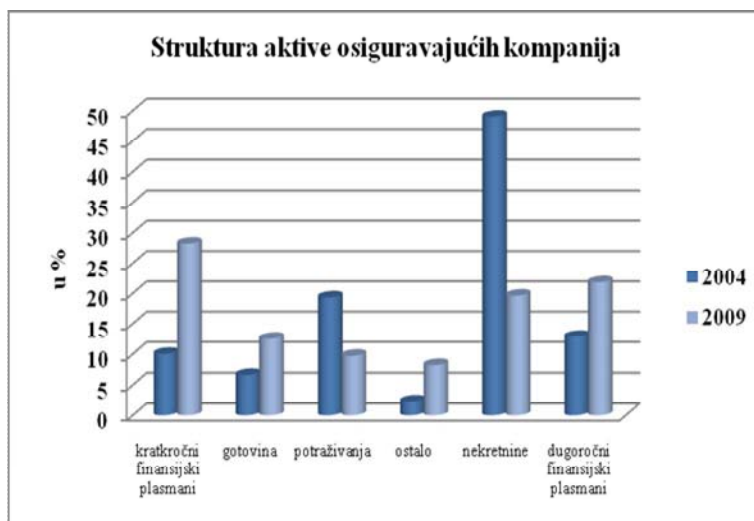
u većinskom stranom vlasništvu porasle su i premije osiguranja i to neživotnog sa 3% u 2004. godini na 60,1% u 2009. i životnog osiguranja sa 68% na 92,5%.

5.6. Konsolidovani bilans stanja osiguravajućih kompanija

Na osnovu podataka Narodne banke Srbije, u strukturi aktive osiguravajućih kompanija na kraju 2009. godine najveće učešće imala je obrtna imovine (57,4%) u kojoj su kratkoročni finansijski plasmani činili 28,2%, a potraživanja po premijama 9,7%. Stalna imovina je u aktivi imala manje učešće (42,6% od čega su dugoročni finansijski plasmani učestvovali sa 21,8%, a nekretnine i oprema sa 19,6%)⁷⁷.

U poređenju sa 2004. godinom, kada je učešće stalne imovine iznosilo 61,8% (od čega su nekretnine učestvovali sa 49% i dugoročni finansijski plasmani sa 12,8%), a učešće obrtne imovine iznosilo 38,2% (od čega su učešća potraživanja i kratkoročnih finansijskih plasmana zajedno iznosila oko 30%)⁷⁸, može se zaključiti da je danas znatno poboljšana struktura aktive budući da je na tržištu osiguranja dominantno neživotno, po pravilu, kratkoročno osiguranje.

Grafikon 17. Promene u strukturi aktive, poređenje 31.12.2004. i 31.12.2009. godine (u %)

Izvor: www.nbs.rs, Sektor osiguranja u Srbiji, Godišnji izveštaj za 2005. i 2009. godinu

Dominantno učešće u aktivi koje je 2004. godine pripadalo nekretninama (49%), na dan 31.12.2009. godine imaju kratkoročni finansijski plasmani (28,2%) sa rastom od skoro 20 procentnih poena u odnosu na 2004. godinu. Procentualno najveće učešće kratkoročnih finansijskih plasmana u aktivi

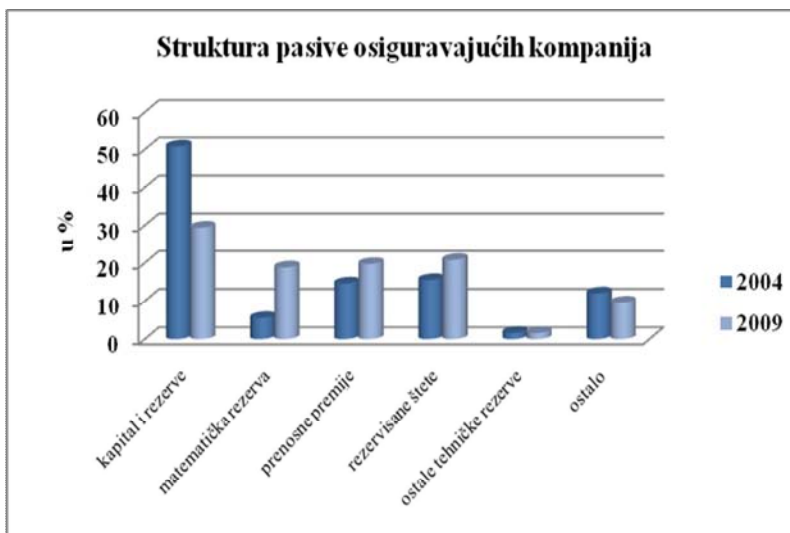
⁷⁷ Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja u Srbiji, Izveštaj za 2009. godinu, str.12

⁷⁸ Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja u Srbiji, Izveštaj za 2005. godinu, str.16

dokaz je povećanog ulaganja sredstava osiguravajućih kompanija u cilju blagovremenog izvršenja preuzetih obaveza i poboljšanja strukture aktive.

Na grafikonu 18 uočavamo da je struktura pasive konsolidovanog bilansa stanja osiguravajućih kompanija znatno izmenjena u prošloj godini u odnosu na 2004. godinu. Najveće učešće u strukturi pasive na dan 31.12.2009. godine imale su tehničke rezerve i kapital i rezerve (61% i 29,4% respektivno), dok su u 2004. godini tehničke rezerve činile samo 37,2% pasive, a kapital i rezerve 50,8%. Ova činjenično stanje ide u prilog tvrdnji da su osiguravajuće kompanije od 2005. godine počele sa trendom povećanja učešća izdavanja sredstava u tehničke rezerve koje su se povećavale do 2009. godine i u odnosu na 2004. godinu porasle pet puta (sa 11,4 milijardi dinara na 60,5 milijardi dinara). U strukturi tehničkih rezervi najdinamičniji rast imale su matematičke rezerve (sa 5,5% na 18,8%), a sledile su ih prenosne premije i rezervisane štete sa povećanjem od pet procentnih poena.

Grafikon 18. Promene u strukturi pasive, poređenje 31.12.2004. i 31.12.2009. godine (u %)

Izvor: www.nbs.rs, Sektor osiguranja u Srbiji, Godišnji izveštaj za 2005. i 2009. godinu

U procesu stabilizacije i uređivanju tržišta osiguranja značajan je odnos *tehničkih rezervi i ukupne premije*. Ostvareni rast tehničkih rezervi u 2009. godini od 17,6% znatno je veći od rasta ukupne premije od 2,6% u istom periodu i u velikoj meri je rezultat uspostavljanja jedinstvenih kriterijuma za obračun tehničkih rezervi, propisanih od strane Narodne banke Srbije. Tako su osiguravajuće kompanije u prošloj godini zaštitile osiguranike i korisnike osiguranja, ojačale poverenje građana, realnije procenjivale svoje rezerve i povećale svoju sigurnost u poslovanju.

Solventnost osiguravajućih kompanija je u direktnoj korelaciji sa veličinom tehničke i garantne rezerve. Indikator solventnost predstavlja „najvažniji pokazatelj sigurnosti i stabilnosti osiguravajuće

kompanije’’⁷⁹ pri čemu je kompanija solventna ukoliko je sposobna da u rokovima dospeća odgovori svojim obavezama, odnosno ukoliko je u mogućnosti da „ispuni obaveze preuzete ugovorom pod svim razumno predviđenim okolnostima’’⁸⁰. U godišnjem izveštaju Narodne banke Srbije definisano je da „solventnost društva za osiguranje zavisi od dovoljnosti tehničkih rezervi za preuzete obaveze kao i od dovoljnosti garantne rezerve kao vida zaštite osiguranika u slučaju nepredviđenih gubitaka u poslovanju, odnosno kao amortizera za gubitke koji nisu pokriveni tehničkim rezervama’’⁸¹. Margina solventnosti predstavlja „višak likvidne imovine nad obavezama osiguravača’’⁸² i možemo je definisati kao ukupnu aktivu koja je umanjena za nematerijalna ulaganja, vremenska razgraničenja, gubitak, obaveze i prenosne pozicije. Ona kontroliše i prati „odnos između potrebnog kapitala i prezetog rizika’’⁸³ i računa se odvojeno za životna i za neživotna osiguranja.

Zakonom o osiguranju (član 122) počev od 30.06.2005. godine prvi put je u Srbiji uvedena obaveza osiguravajućih kompanija da *garantnu rezervu* održavaju na nivou koji je iznad margine solventnosti. Drugim rečima, osiguravajuće kompanije garantnu rezervu koriste radi obezbeđivanja trajnog izvršenja obaveza pri čemu ona uvek mora biti veća od izračunate margine solventnosti, jer u suprotnom osiguravajuća kompanija nije likvidna i izlaže se problemu platežne nesposobnosti. Zakonom o osiguranju (član 116) propisao je da garantnu rezervu čine:

- osnovni kapital;
- redovni akcijiški kapital;
- rezerve iz dobiti i rezerve utvrđene aktima;
- neraspoređena dobit iz ranijih godina (najviše 50%);
- neraspoređena dobit iz tekuće godine (maksimalno 50%, ako ne prelazi 25% garantne rezerve);
- revalorizacije rezerve i
- gubitak iz ranijih godina.

Margina solventnosti je na dan 31.12.2009. godine u Srbiji iznosila 13,3 milijardi dinara, a garantna rezerva 24,5 milijardi dinara, pri čemu je garantna rezerva imala dinamičniji rast. Na nivou svih osiguravajućih kompanija koje se bave neživotnim osiguranjem u Srbiji, odnos garantne rezerve i margine solventnosti je iznosio 192,41%, dok je kod osiguravajućih kompanija koja se pretežno bave

⁷⁹ Kočović J., Šulejić P., *Osiguranje*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 222 i 233

⁸⁰ Pak J., *Nadzor nad osiguranjem i poslovanjem osiguravajućih organizacija u uporednom pravu*, *Osiguranje na prekretnici*, II međunarodni simpozijum u Vrnjačkoj Banji, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2004, str. 108

⁸¹ www.nbs.rs – Sektor osiguranja u Srbiji, Godišnji izveštaj za 2006. godinu

⁸² Balaban M., *Osiguranje u savremenom svetu*, samostalno izdanje autora, Novi Sad, 2008, str. 90

⁸³ Kočović J., Šulejić P., *Osiguranje*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2006, str. 207

životnim osiguranjem bio je 183,41%.⁸⁴ Odnos garantne rezerve i margine solventnosti pokazuje dovoljan obim tehničkih i garantnih rezervi za izmirivanje preuzetih obaveza.

Učešće premije osiguranja u samoprdržaju u ukupnom kapitalu značajnije je za procenu *adekvatnosti kapitala* kod neživotnog osiguranja budući da se osiguravajuće kompanije u Srbiji pretežno bave ovom vrstom osiguranjima. *Odnos premija u samoprdržaju i ukupnog kapitala* za osiguravajuće kompanije koje se pretežno bave poslovima neživotnog osiguranja predstavlja „aproksimaciju rizika i treba da bude dovoljna za isplatu šteta i naknada iz osiguranja”⁸⁵. Učešće premije osiguranja u samoprdržaju u ukupnom kapitalu je u 2008. i 2009. godini iznosilo 212,51% i 195,31%, respektivno. Kretanje ovog indikatora u dve posmatrane godine ukazuje na bolju sposobnost apsorpcije rizika osiguranja u 2009. godini. Promena u vrednosti ovog pokazatelja uslovljena je pre svega rastom ukupnog kapitala za 15,2% (ili rast sa 25,3 milijarde dinara na 29,2 milijarde dinara) u 2009. u odnosu na 2008. godinu, čija je osnovna funkcija apsorpcija rizika (koji mogu da nastanu u poslovanju osiguravajućih kompanija).

Dok je kod osiguravajućih kompanija koje se pretežno bave neživotnim osiguranjima merodavan pokazatelj odnosa premija u samoprdržaju i ukupnog kapitala za osiguravače koji se bave poslovima životnog osiguranja to je *odnos ukupnog kapitala i tehničkih rezervi*. Rezultati pokazuju da je odnos ukupnog kapitala i tehničkih rezervi kompanija koje se pretežno bave životnim osiguranjem u odnosu na 2008. godinu blago povećana u 2009. godini za 2,7 procentna poena (ili rast sa 29,6% na 32,3%) i da je još uvek na stabilnom nivou. Vrednost navedenog odnosa ukazuje na postojanje „rezerve“ od oko 30% u slučaju neadekvatno odmerenih preuzetih rizika ovih osiguravača u prethodnoj godini.

⁸⁴ Sektor osiguranja u Srbiji, Godišnji izveštaj za 2009. godinu, str.14, www.nbs.rs

⁸⁵ Ibid. str.15

ZAKLJUČAK

Sektor osiguranja ima značajan uticaj na ekonomski i privredni razvoj države. Tržište osiguranja u Srbiji spada u grupu tržišta u razvoju sa značajnim potencijalima pre svega u segmentu životnog osiguranja i u narednim godinama se očekuje veoma dinamičan rast ovog sektora.

Empirijska istraživanja su pokazala da između makroekonomskih pokazatelja sa jedne i veličine i nivoa razvijenosti sektora osiguranja, s druge strane, postoji kauzalna veza. Porast životnog standarda i rast BDP u godinama pre nastupanja svetske finansijske krize svakako su bili dobar znak za sektor osiguranja koji je počeo da se razvija dinamičnijim tempom od očekivanog. Negativni faktori krize prošle godine uzrokovali su recesiju finansijskog sektora i pad privredne aktivnosti Srbije od 3%. Pored toga domaće tržište osiguranja nije imalo realnih osnova za razvoj imajući u vidu nizak bruto domaći proizvod per capita (4.304 evra), visoku stopu nezaposlenosti (16,1%), smanjen priliv stranih direktnih investicija (1,3 milijarde evra), nedovoljnu svest o potrebi zaštite od rizika imovine i lica, visok opšti rizik zemlje (Srbija je prema klasifikaciji OECD još uvek svrstana u kategoriju najrizičnijih zemalja).

Iskustva država u razvoju i tranzicionih zemalja pokazuju da je za razvoj tržišta osiguranja potrebno vreme i da se sektor osiguranja razvija nakon bankarskog sektora. Finansijski sistem Srbije je već godinama unazad bankocentričan: banke su po osnovu dva najznačajnija pokazatelja (bilansna suma i kapital) dominantne za razliku od osiguravajućih kompanija, koje kao institucionalni investitori imaju znatno manji udeo na finansijskom tržištu. Posle primetne krize finansijskog sektora u IIQ 2009. godine došlo je do blagog oporavka domaćeg tržišta osiguranja. Ukupna bilansna suma finansijskog sektora Srbije na kraju 2009. godine bila je 2.371 milijardu dinara, od čega je učešće osiguravajućih kompanija, koje su obavljale poslove osiguranja i reosiguranja, u poređenju sa 2008. godinom povećano za 17%, odnosno sa 84,8 milijardi dinara na 99,2 milijarde dinara.

Prema podacima Narodne banke Srbije osiguravajuće kompanije koje posluju na teritoriji Srbije u 2009. godini ostvarile su ukupnu premiju osiguranja u visini od 53,5 milijardi dinara (558 miliona evra) što predstavlja rast od 2,6% u odnosu na prethodnu godinu, kada je iznosila 52,2 milijarde dinara (589 miliona evra). Prema analizi Business Monitor International u narednim godinama očekuje se rastući trend premije osiguranja koja bi u 2011. godini trebalo da dostigne nivo od 732 miliona evra, a u 2014. po prvi put premaši nivo od milijardu evra (1.120 miliona evra).

Istorijski posmatrano u strukturi portfolia poslova osiguranja u Srbiji dominantno učešće imaju neživotna osiguranja. Tržište životnog osiguranja u Srbiji je još uvek nerazvijeno u odnosu na zemlje

Evropske Unije u kojima ovaj oblik osiguranja dominira i približno čini 2/3 ostvarenih premija osiguranja. Iako u poslednjih pet godina životno osiguranje postepeno povećava učešće u ukupnoj premiji da bi postalo moderno i efikasno domicilno tržište bi trebalo u potpunosti da promeni trenutnu strukturu osiguranja u što kraćem vremenskom periodu i da ostvari dinamičniji rast premija životnog od neživotnog osiguranja.

U porfoliju osiguranja u Srbiji dominiraju neživotna osiguranja sa 85,3% (obavezna osiguranja beleže rast, dok neobavezna osiguranja beleže pad usled izloženosti sektora osiguranja uticajima svetske ekonomske krize), dok životna osiguranja na kraju 2009. učestvuju sa 14,7% (rast od 5,5 procentnih poena u odnosu na 2008. godinu). Najveće učešće u ukupnoj premiji osiguranja u 2009. godini imala su osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila (34,1%), osiguranja imovine (22,6%), kasko osiguranja (14,2%) i ostala neživotna osiguranja (14,5%).

Pokazatelj ukupne premije po glavi stanovnika (density ratio) povećan je sa 38 evra u 2004. godini na 76 evra u 2009. godini, a pokazatelj gustine životnog osigurnaja sa 3 evra u 2004. na 11 evra u 2009. godini. Prema analizi Business Monitor u narednim godinama indikator gustine osiguranja bi trebalo da nastavi sa trendom rasta, pri čemu će premija neživotnog osiguranja po glavi stanovnika biti mnogostruko veća u poređenju sa premijom per capita životnog osiguranja. Pored toga, gustina osiguranja kod neživotnih osiguranja će imati dinamičniji rast od životnih osiguranja što na dugi rok nije dobro po domicilni sektor osiguranja.

Učešće ukupne premije u BDP povećano je sa 1,6% u 2004. na 1,9% u 2006. godini pri čemu je penetracija osiguranja u naredne tri godine ostala nepromenjena. Međutim, sadašnje učešće premije osiguranja u BDP pokazatelj je potencijala domaćeg tržišta osiguranja budući da se u naredne dve godine ne prognozira njegovo smanjenje, što je ohrabrujuće i uliva nadu da će se domicilno tržište postepeno približavati zemljama Evropske Unije.

Potreba za smanjenjem angažovanja Narodne banke Srbije u kontroli sektora osiguranja pokazuje da se domaće tržište osiguranja, sa poboljšanjem sistema upravljanja poslovanjem i rizicima u poslovanju kao i razvojem poslovne svesti kompanija za osiguranje, iz godine u godinu sve više stabilizuje. Narodna banka Srbije funkciju kontrole stalno unapređuje poboljšanjem metoda nadzora kao i nivoa saradnje kako sa međunarodnim nadzornim organima tako i sa učesnicima na domicilnom tržištu osiguranja. Donošenjem brojnih zakona i podzakonskih akti u vezi sa osiguranjem uticalo je na postepeno jačanje poverenja građana u finansijski sektor i mogućnost izbora finansijske institucije u koju žele da ulažu novac.

Pored svih negativnih efekata recesije koji su pogodili sektor osiguranja (limiti u iznošenju novih sredstava, veliki osnivački ulozi u odnosu na Evropsku Uniju, niska kultura osiguranja i nepoverenje

građana u instituciju osiguranja, loš kreditni rejting Srbije) u narednom periodu možemo očekivati ulazak svetskih lidera na domaće tržište: Allianz, VHV Group, Eureko, KBC, AXA. Oni pokazuju veliko interesovanje za početak poslovanja u Srbiji i od njih se očekuje da u perspektivi preuzmu poziciju lidera na finansijskom tržištu, doprinesu razvoju celokupnog domaćeg finansijskog sistema i intenziviraju konkurenciju na tržištu osiguranja.

LITERATURA

Knjige

1. Avdalović V., *Osiguranje*, Beogradska bankarska akademija, Beograd, 2007,
2. Balaban M., *Osiguranje u savremenom svetu*, samostalno izdanje autora, Novi Sad, 2008,
3. Bjelica V., *Bankarstvo u teoriji i praksi*, Ekonomski fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2001,
4. Bjelica V. i grupa autora, *Finansije, teorija i praksa*, Ekonomski fakultet u Subotici, Novi Sad, 2001,
5. Ćirović M., *Bankarski menadžment*, Ekonomski institut u Beogradu, Beograd, 1995,
6. David S. Kidwell, Richard L. Peterson, David W. Blackwell, David A. Whidbee, *Financial Institutions, Markets and Money*, John Wiley and Sons, New York, 2003,
7. Erić D., *Finansijska tržišta i instrumenti*, Beogradska bankarska akademija, Beograd, 2007,
8. Harrison T., *Financial Markets and Institutions*, Prentice Hall, 2000,
9. Jakšić M., Grubišić Z., *Makroekonomija*, Univerzitet BK, Fakultet za trgovinu i bankarstvo Janićije i Danica Karić, Beograd, 2006,
10. Kočović J., Šulejić P., *Osiguranje*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006,
11. Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet u Nišu, Niš, 1997,
12. Marković M., *Uvod u osiguranje*, Viša poslovna škola u Beogradu, Beograd, 2000,
13. Marović B., Avdalović V., *Osiguranje i teorija rizika*, Centar za autorizaciju, Novi Sad, 2006,
14. Mishkin F., *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, Haper Collins, New York, 2005,
15. Mishkin F., *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006,
16. Mishkin F., Eakins S.G., *Financial Markets and Institutions*, 3rd edition, Addison-Wesley, Reading MA, 2000,
17. Ostojić S., *Osiguranje i upravljanje rizicima*, Data Status, Beograd 2007,
18. Paunović S., *Preduzetništvo- od biznis ideje do realizacije*, treće izdanje, Univerzitet BK, Fakultet za menadžment, Beograd, 2003,
19. Rašeta J., *Finansijska i aktuarska matematika*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008,
20. Rose P., Hudgins S., *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, Data Status, 2005,
21. Rejda G.E., *Principles of Risk Management and Insurance*, Addison Wesley, New York, 2005,
22. Vasiljević B., *Osnovi finansijskog tržišta*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2006,
23. Vaughan E., Vaughan T., *Osnove osiguranja i upravljanje rizicima*, MATE, Zagreb 2002

Monografije i zbornici

1. Arena Marco, *Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth?*, Journal of Risk and Insurance, 2008, Vol. 75, No. 4,
2. Babbel D., Santomero M., *Risk Management by Insurers: An Analysis of Process*, Financial Institutions Center, 1996,
3. Balaban M., Doktorska disertacija: *Mesto i uloga osiguravajućih kompanija na finansijskom tržištu u Srbiji*, 2008,
4. Balaban M., *Tržište osiguranja u Republici Srbiji, Makroekonomske analize i prognoze (MAP)*, 1-2/2009, Institut ekonomskih nauka, Beograd, februar 2010,
5. Bošnjak M., *Ključne makroekonomske neravnoteže kao izazov ekonomske politike*, www.mfin.gov.rs/download/pdf/ekonomska_istrazivanja/studije/Kljucne%20makroekonomske%20neravnoteze.pdf
6. Erić-Jović M., *Životno osiguranje- potencijal za rast*, Tržište osiguranja u Srbiji- stanje i perspektive, Beogradska bankarska akademija, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007,
7. Franklin A., Santomero A. M., *What do Financial Intermediaries Do?*, Journal of Banking and Finance Vol.25, 2001,
8. Gligorijević M., *Razvoj novih proizvoda u osiguranju*, Strategija razvoja tržišta osiguranja, Udruženje aktuara, Beograd, 2008,
9. Harrington S., *The Financial Crisis, System Risk and the Future of Insurance Regulation*, The Journal of Risk and Insurance, Vol.76, No.4, 2009,
10. Jeremić Z., Uzelac N., *Razvoj uloge osiguravajućih društava kao institucionalnih investitora na finansijskom tržištu u Srbiji*, Tržište osiguranja u Srbiji- stanje i perspektive, Beogradska bankarska akademija, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007,
11. Kapor P., *Neki aspekti stanja i razvoja tržišta osiguranja u Srbiji*, Tržište osiguranja u Srbiji- stanje i perspektive , Beogradska bankarska akademija, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007,
12. Kočović J., *Strategija razvoja tržišta osiguranja*, Strategija razvoja tržišta osiguranja, Udruženje aktuara, Beograd 2008,
13. Mishkin F., *Monetary policy strategy: How Did We Get Here?*, NBER Working Paper No.12515, September 2006,
14. Pak J., *Nadzor nad osiguranjem i poslovanjem osiguravajućih organizacija u uporednom pravu*, II međunarodni simpozijum u Vrnjačkoj Banji, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2004,
15. Schich S. *Insurance Companies and the Financial Crisis*, 2009, OECD,

16. Tomašević G., *Nove tendencije u razvoju proizvoda životnog osiguranja*, Strategija razvoja tržišta osiguranja, Udruženje aktuara, Beograd, 2008

Pravna regulativa

1. Zakon o bankama, Službeni glasnik RS, br. 107/2005,
2. Zakon o deviznom poslovanju, Službeni glasnik RS, br. 62/2006,
3. Zakon o dopuni Zakona o Narodnoj banci Srbije, Službeni glasnik RS, br. 55/2004,
4. Zakon o hartijama od vrednosti i drugim finansijskim instrumentima, Službeni glasnik RS, br. 47/2006,
5. Zakon o Narodnoj banci Srbije, Službeni glasnik RS, br. 72/2003,
6. Zakon o obligacionim odnosima, Službeni glasnik SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i "Sl. list SRJ", br. 31/93,
7. Zakon o platnom prometu, Službeni glasnik RS, br. 43/2004, 62/2006

Izveštaji i preporuke domaćih i međunarodnih institucija

1. Bank for International Settlements (BIS), *Institutional Investors, Global Savings and Asset Allocation*, CGFS Papaers, February 2007, No. 27, www.bis.org/publ/cgfs27.pdf,
2. Business Insurance Monitor, *Bulgaria Insurance Report IIQ 2009*, Including 5-year industry forecast, 2009, www.businessmonitor.com,
3. Business Insurance Monitor, *Croatia Insurance Report IVQ 2009*, Including 5-year industry forecast, 2009, www.businessmonitor.com,
4. Business Insurance Monitor, *Croatia Insurance Report IQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
5. Business Insurance Monitor, *Croatia Insurance Report IIQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
6. Business Insurance Monitor, *Rumenia Insurance Report IQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
7. Business Insurance Monitor, *Rumenia Insurance Report IIQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
8. Business Insurance Monitor, *Serbia Insurance Report 2009*, Including 5-year industry forecast, 2008, www.businessmonitor.com,
9. Business Insurance Monitor, *Serbia Insurance Report 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,

10. Business Insurance Monitor, *Slovenia Insurance Report IQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
11. Business Insurance Monitor, *Slovenia Insurance Report IIQ 2010*, Including 5-year industry forecast to 2014, 2009, www.businessmonitor.com,
12. CEA , *Annual Report 2008-2009*, Brussel 2009, www.cea.eu,
13. CEA , *Annual Report 2009-2010*, Brussel 2010, www.cea.eu,
14. CEA , *European Insurance- Key Facts*, Brussels, 2009, www.cea.eu,
15. CEA, *CEA Statistics No.37, European Insurance in Figures*, Brussels, 2009, www.cea.eu,
16. EBRD, *Growth in real GDP*, 7.maj 2009, www.ebrd.com/new/pressrel/2009/090507gdp.pdf,
17. European Commission, *European Economic Forecast*, Spring 2010, European Economy, 2/2010 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-2_en.pdf,
18. Eurostat, *Impact of the Crisis on Unemployment so far less Pronounced in the EU than in the US*, IQ 2010, No. 20/2010, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-020/EN/KS-SF-10-020-EN.PDF,
19. Hrvatski ured za osiguranje, *Tržište osiguranja u Republici Hrvatskoj u 2008. i 2009. godini*, www.huo.hr,
20. ILO, *Global Employment Trends*, January 2010, [www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09332/09332\(2010-January\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09332/09332(2010-January).pdf),
17. Institut fakulteta za ekonomiju, finansije i administraciju (FEFA), *Svetska ekonomska kriza i posledice po Srbiju*, br.11/2009, 2009 www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/sveska11SvetskaEkonomskaKrizalposledicePoPrivredoSrbije.pdf,
18. Insurance Information Institute, *International Insurance Fact Book 2010-2011*, World Overview, www.iii.org,
21. International Monetary Fund (IMF), *Republic of Serbia-Second Review Under the Stand-By Arrangement and Requests for Waiver of End-September Performance Criterion, Modification of End-December Performance Criteria, Rephasing of Purchases, and Financing Assurances Review*, January 2010, www.imfbookstore.org/ProdDetails.asp?ID=1SRBEA2010001,
22. International Monetary Fund (IMF), *World Economic Outlook*, April 2010, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/index.htm,
23. International Monetary Fund (IMF), *World Economic Outlook*, Update July 2010, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/update/02/pdf/0710.pdf,
24. Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Analiza makroekonomskih i fiskalnih kretanja u 2009. godini*, februar 2010, www.mfin.gov.rs/pages/article.php?&id=7159&change_lang=ls,

25. Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Bilten javnih finansija*, br. 20, 2006, www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=1568,
26. Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2007. godinu sa projekcijama za 2008. i 2009. godinu*, 2006, www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=6525,
27. Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu*, 2009, www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=6525,
28. Nacionalna služba za zapošljavanje, *Mesečni statistički bilten za decembar 2009*. br.88, 2009, <http://www.nsz.gov.rs/page/about/sr/statistika/publikacije.html>,
29. Narodna banka Srbije, *Odluka o ograničenjima pojedinih oblika deponovanja i ulaganja tehničkih rezervi i o najvišim iznosima pojedinih deponovanja i ulaganja garantne rezerve društva za osiguranje*,
30. Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja, *Godišnji izveštaj za 2005. godinu*, 2006,
31. Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja, *Godišnji izveštaj za 2006. godinu*, 2007,
32. Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja, *Godišnji izveštaj za 2007. godinu*, 2008,
33. Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja, *Godišnji izveštaj za 2008. godinu*, 2009,
34. Narodna banka Srbije, Sektor osiguranja, *Godišnji izveštaj za 2009. godinu*, 2010,
35. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o finansijskom sistemu za 2005. godinu*, 2006,
36. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o finansijskom sistemu za 2006. godinu*, 2007,
37. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o finansijskom sistemu za 2007. godinu*, 2008,
38. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o finansijskom sistemu za 2008. godinu*, 2009,
39. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o finansijskom sistemu za 2009. godinu*, 2010,
40. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o poslovanju bankarskog sektora, III kvartal 2009*, 2009,
41. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o poslovanju bankarskog sektora, IV kvartal 2009*, 2009,
42. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o poslovanju sektora osiguranja, III tromesečje 2009*, 2009,
43. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o poslovanju nadzora finansijskog lizinga, IV tromesečje 2009*, 2009,
44. Narodna banka Srbije, *Izveštaj o poslovanju sektora za dobrovoljne penzione fondove, IV tromesečje 2009*, 2009,
45. Narodna banka Srbije, *Jubilej sektora nadzora nad osiguranjem*, Pet godina sektora za poslovanje nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja, 2009,
46. Narodna banka Srbije, *Smernice u poslovanju osigruavajućih kompanija*,
47. OECD, *Country Risk Classifications of the Participants to the Arrangement on Officially Supported Export Credits*, January 2010, www.oecd.org/document/49/0,2340,en_2649_34171_1901105_1_1_1_1,00.html

48. OECD, *The Impact of the Financial Crisis on the Insurance Sector and Policy Responses*, April 2010, www.oecd.org/dataoecd/42/51/45044788.pdf,
49. Swiss Re, *Bancassurance developments in Asia – shifting into a higher gear*, Sigma No.7, 2002, Zurich, www.swissre.com,
50. Swiss Re, *World Insurance in 2008*, Sigma No.3, 2009, Zurich, www.swissre.com,
51. Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije od 2006. do 2012. godine*, www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678,
52. Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. godine*, 2005, www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678,
53. World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2009-2010*, 2009, www.weforum.org/documents/GCR09/index.html

Internet adrese

1. www.bis.org
2. www.businessmonitor.com
3. www.caa.eu
4. www.ceiops.eu
5. www.csa-isc.ro/eng
6. www.ebrd.com
7. www.ekapija.com
8. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
9. <http://ec.europa.eu/competition/sectors/ICT/intel.html>
10. <http://webzrzs.stat.gov.rs/axd/index.php>
11. www.financialservicesfacts.org
12. www.fsc.bg
13. www.hanfa.hr
14. www.huo.hr
15. www.iii.org
16. www.ilo.org
17. www.lloyds.com
18. www.mfin.gov.rs
19. www.nbs.rs
20. www.oecd.org
21. www.osigurajtese.rs
22. www.osiguranje.hr

23. www.osiguranje.org.rs
24. www.seebiz.eu
25. www.stat.gov.rs
26. www.swissre.com
27. www.zav-zdruzenje.si
28. www.weforum.org